

รายงานการวิจัย

เรื่อง

สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์

พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

The Animal Symbol of Buddhism : Synthesis of Buddhist Morality and
Believe to Create Buddhist Art of Temple in Phichit

โดย

นายชัยภัทร ปทุมทา

พระครูพิพัฒน์สุตคุณ (ธัญพิสิษฐ์ จำนิล)

พระปลัดทัศนพล เขมจาโร (พรหมมา)

นางสาวกวีภัทร ฉาวชานา

ว่าที่ร้อยตรีหญิง ดร.นพวรรณ ไชยชนะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763058

รายงานการวิจัย

เรื่อง

สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์

พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

The Animal Symbol of Buddhism : Synthesis of Buddhist Morale and
Believe to Create Buddhist Art of Temple in Phichit

โดย

นายชัยภัทร ปทุมทา

พระครูพิพัฒนสุตคุณ (ธัญพิสิษฐ์ จำนิต)

พระปลัดทัศนพล เขมจาโร (พรหมมา)

นางสาวกวีภัทร ฉาวชานา

ว่าที่ร้อยตรีหญิง ดร.นพวรรณ ไชยชนะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763058

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Animal Symbol of Buddhism : Synthesis of Buddhist Morale and
Believe to Create Buddhist Art of Temple in Phichit

By

Chaipat Pathumtha

Phrakhruphipatsutthakul (Tanpisit Jamnil)

Phrapalad Thassanapol Khemacaro (Phomma)

Kaweephat Chawchawna

Acting.Sub.Lt.Dr.Noppawan Chaichana

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Educational Unit of Phichit

B.E. 2563

Research Project Founded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800763058

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อ สู่การสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร
ผู้วิจัย	นายชัยภัทร ปทุมทา พระครูพิพัฒนสุตคุณ (ธัญพิสิษฐ์ จำนิล) พระปลัดทัศนพล เขมจาโร (พรหมมา) นางสาวกวีภัทร ฉาวชานา ว่าที่ร้อยตรีหญิง ดร.นพวรรณ ไชยชนะ
ส่วนงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน่วยวิทยบริการจังหวัดพิจิตร
ปีงบประมาณ	๒๕๖๓
ทุนอุดหนุนการวิจัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ๒) สังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร ๓) การออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเลือกแบบเจาะจงจำนวน ๒๑ รูป/คน ผลการวิจัยพบว่า ๑) ผลการศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาบริบทพื้นที่วิจัย ๗ วัด ๑) วัดโรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลสิงห์ เสือ นก ช้าง ๒) วัดหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลมอม ครุฑ เป็นโบสถ์เก่าอายุกว่า ๑๐๐ ปี ๓) วัดหนองเต่า ตำบลภูมิจิต อำเภอบางมูลนาก สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ จระเข้ ช้าง ม้า ปู ปลา สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลพญานาค สิงห์ เป็นโบสถ์เก่าอายุกว่า ๑๐๐ ปี ๔) วัดห้วยเขน ตำบลห้วยเขน อำเภอบางมูลนาก สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ ช้าง สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลสิงห์ มอม เป็นโบสถ์เก่าอายุกว่า ๑๐๐ ปี ๕) วัดวังกลม ตำบลบ้านบุง อำเภอเมืองพิจิตร สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลสิงห์ เสือ นก ช้าง ๖) วัดเทวประสาท ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลสิงห์ เสือ นก ช้าง ๗) วัดไผ่ท่าโพธิ์ใต้ ตำบลไผ่ท่าโพ อำเภอโพธิ์ประทับช้าง สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลสิงห์ เสือ นก ช้าง ๒) ผลการสังเคราะห์คตินิยมและ

ความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลป์กรรมในจังหวัดพิจิตรตัวมอมว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์เป็นอารักษ์ปกป้องวัดและมีหน้าที่ ฝ้าพิทักษ์ หรืออารักษ์ประตู หน้าโบสถ์ วิหาร ชุมโฆง เป็นต้น ในด้านของพิธีกรรมการแห่ขอฝน ในอดีตนั้น ชาวบ้าน มีการใช้ตัวมอม เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมแห่ขอฝนความเชื่อซึ่งทำให้มนุษย์มีความหวังในการดำเนินชีวิตประจำวัน ในปัจจุบันตลอดถึงความหวังของชีวิตในอนาคต และสัมปรายภพด้วย ความเชื่อของมนุษย์นั้นมีความผูกพันอยู่กับลัทธิ และศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งต่างๆ พร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องศีลธรรมด้วย ๓) ผลการการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลป์กรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลป์กรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรพบว่าพุทธศิลป์: ส่วนมากสร้างในวัดพุทธศิลป์ส่วนมากสร้างขึ้นในปริมณฑลของวัด เพราะศิลป์หรือช่างจะแสดงเจตจำนงในการเนรมิตศิลปกรรมด้วยพลังศรัทธาและเป็นพุทธบูชาเป็นต้น เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนศิลปะเช่นพระวิหารพระเจดีย์พระปราสาทหอไตรศาลาโบสถ์และประติมากรรมอาทิพระพุทธรูปและภาพจิตรกรรมซึ่งเป็นพุทธศิลป์ฝาผนังที่วาดไว้ในพระอุโบสถในพระวิหารพุทธศิลป์จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อในการรับรู้ความเข้าใจในหลักธรรมให้มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศลพระพุทธรูปจึงถูกสร้างสรรคออกมาเมื่อมองพิศแล้วให้เกิดความรู้สึกรอเอนมีปีติยินดีเป็นสุขโบสถ์อยู่คู่กับวัดวัดมีโบสถ์เพราะโบสถ์เป็นหลักเขตหรือสิทธิ์เป็นเขตกำหนดเป็นที่รวมกระทำสังฆกรรมของพระสงฆ์

คำสำคัญ : สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา, คติธรรมและความเชื่อ, พุทธศิลป์กรรมของวัด

Thesis Title The Animal Symbol of Buddhism : Synthesis of Buddhist Morale and Believe to Create Buddhist Art of Temple in Phichit

Researcher Chaipat Pathumtha
 Phrakhruphipatsutthakul (Tanpisit Jamnil)
 Phrapalad Thassanapol Khemacaro (Phomma)
 Kaweepeat Chawchawna
 Acting.Sub.Lt.Dr.Noppawan Chaichana

Department : Mahachulalongkhorajavidyalaya University Educational Unit of Phichit

Fiscal year 2020/2563

Research Grants Mahachulalongkhorajavidyalaya University

ABSTRACT

Research " The Animal Symbol of Buddhism : Synthesis of Buddhist Morale and Believe to Create Buddhist Art of Temple in Phichit" " has three objectives : 1. Study and analyze the moral and beliefs of animals, Buddhist symbols. 2. Synthesis of moral and animal beliefs, Buddhist symbols that appear in Buddhist arts in Phichit . 3. Animal designs, Buddhist symbols and the creation of Buddhist arts of temples in Phichit . It is a qualitative research. Focus on action research By conducting in-depth interviews with 21 key informants, the research found that 1) The results of the study analyzed the moral and beliefs of the Buddhist symbolic animal, the context of the research area of 7 temples 1. Wat Rong Chang, Rong Chang Sub-district, Muang Phichit District, the found symbolic animals were Himmapan wild animals, the lion family, the tiger, the birds, and the elephants. 2. Wat Hua Dong. Hua Dong Subdistrict, Mueang Phichit District, symbolic animals found are Himmapan wild animals, MOMKARUT family, an old church over 100 years old. 3. Wat Nong Tao, Phum Subdistrict, Bang Mun Nak District. It is an old church over 100 years old. 4. Huai Khen Temple, Huai Khen Subdistrict, Bang Mun Nak District. Symbolic animals found are animals, elephants, wild animals, Himmapan family, Sing Mom family, an old church over 100 years old. 5. Wat Wang Klom, Ban Bung Subdistrict, Mueang Phichit District Symbolic animals found were Himmapan wild animals, Singha family, Tiger, Bird, Elephant 6. Wat Thewapasat, Taphan Hin Sub-district, 7. Taphan Hin District, Symbolic animals found were Himmapan wild animals, Singha family, Tiger, birds and elephants. The results were found in Himmapan wild animals, the family of lion, tiger, bird and elephant. The belief of

animals, Buddhist symbols, appeared in the Buddhist arts in Phichit. It is a sacred animal to protect the temple and is responsible for guarding or guarding the front door of the Viharn Arch Khong Church, etc. In the ritual of the parade to ask for rain It is part of the faith parade ritual which gives humans hope for present day-to-day life as well as the hope of life in the future. And sporadic as well Human belief is closely tied to a cult. And religion is important Humans have a belief in various things. Along with belief in morality. The results of the animal designs of Buddhist symbols and the creation of Buddhist art of temples in Phichit Province The design of Buddhist symbolic animals and the creation of Buddhist art of temples in Phichit Province found that Buddhism Arts: Most of them were built in temples. Most of the Buddhist arts are created in the perimeter of the temple because the arts or craftsmanship will show their intention to create art with the power of faith and worship. Because the temple is the center of the arts community such as the Viharn, Phra Chedi, Phra Prang, Hor Sai Sala, Bai Sema, and sculptures such as Buddha images and murals, which are Buddhist murals painted in the Ubosot in the Viharn, the Buddha Art is like a leading medium. In acknowledging the understanding of the Dharma and having merit and charity, the Buddha image was created when looking at it and creating a feeling of satisfaction, joy and happiness. The boundary or right is the boundary that is the co-ordination of the Sangha.

Key words: Animal, buddhist symbols, Moral and beliefs, Buddhist art of the temple

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อ
สู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร สำเร็จลุล่วงด้วยดี ก็ด้วยอาศัยความร่วมมือและ
ช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร ที่ได้สนับสนุน อุปกรณ์ในการศึกษาค้นคว้าวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ พระสงฆ์ ขอบคุณกลุ่มผู้นำชุมชนในพื้นที่, กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการ
ปรองดอง กลุ่มผู้ร่วมงานประชาชนที่มาร่วมสร้างความปรองดอง ผู้อาวุโส วิศวกร ประชาชนชาวบ้าน
แกนนำพื้นที่วิจัย เครือข่าย กลุ่มเยาวชน นักเรียน กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่วิจัย ในพื้นที่วิจัย ๗ พื้นที่ และ
ผู้บริหารคณะสงฆ์ระดับตำบล หรือนิสิต มจร ตลอดจนท่านอื่นๆ ที่ให้ข้อมูลและให้ความช่วยเหลือแต่
ไม่ได้กล่าวถึงไว้ ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

นายชัยภัทร ปทุมทา และคณะ

๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดงานวิจัย.....	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา.....	๗
๒.๒ แนวคิด เกี่ยวกับสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา.....	๑๒
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับคตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทาง พระพุทธศาสนา.....	๒๖
๒.๔ แนวคิดการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ของวัดในสังคมไทย.....	๒๘
๒.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๓๔
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๓๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๓๘
๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย.....	๓๙
๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๔๐
๓.๔ เครื่องมือการวิจัย.....	๔๐
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๔๔

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๔๖
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๔๙
๔.๑ ผลศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทาง พระพุทธศาสนา.....	๔๙
๔.๒ ผลการสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทาง พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลป์กรรมในจังหวัดพิจิตร.....	๖๒
๔.๓ ผลการการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์ พุทธศิลป์กรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร.....	๖๔
บทที่ ๕ บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๗๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๗๔
๕.๒ อภิปรายผล.....	๗๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๘๑
บรรณานุกรม.....	๘๒
ภาคผนวก	๘๔
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย.....	๘๕
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญ, ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูล.....	๘๘
ภาคผนวก ค ภาพถ่ายการลงพื้นที่ทำวิจัย, การสัมภาษณ์.....	๙๑
ภาคผนวก ง การรับรองการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๙๙
ภาคผนวก จ หนังสือตอบรับการตีพิมพ์บทความ.....	๑๐๗
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๐๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ได้กำหนดวิสัยทัศน์สำคัญไว้ คือ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยได้อธิบายความหมายของความยั่งยืน ไว้ว่า การพัฒนาที่สามารถสร้างความเจริญ รายได้ และคุณภาพชีวิตของประชาชน ให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจที่อยู่บนหลักการใช้การรักษาและการฟื้นฟู ฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ไม่ใช่ทรัพยากรธรรมชาติจนเกินพอดี ไม่สร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม จนเกินความสามารถในการรองรับและเยียวยาของระบบนิเวศน์ การผลิตและการบริโภคเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals : SDGs) ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นและสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพดีขึ้น คนมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความเอื้ออาทร เสียสละเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม รัฐบาลมีนโยบายที่มุ่งประโยชน์ส่วนรวมอย่างยั่งยืน และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และทุกภาคส่วนในสังคมยึดถือและปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาในระดับอย่างสมดุล มีเสถียรภาพ และยั่งยืน (ร่าง ยุทธศาสตร์แห่งชาติ ๒๕๖๐-๒๕๗๙, ๒๕๖๐ : ๖๐ ที่มา <http://www.thaigov.go.th/>)

ความยั่งยืนของสังคมคือสิ่งหนึ่งที่รัฐบาลมุ่งหวังอยากให้เกิดขึ้นกับสังคมไทย และการสร้างองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม ก็เป็นแนวทางสำคัญที่จะสร้างสังคมไทยให้ยั่งยืน ผ่านการสร้างองค์ความรู้ต่อยอดสู่การสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมในมิติต่างๆ เพื่อสร้างจิตสำนึก เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม และตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมไทยที่เป็นรูปธรรมที่จะนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ปลุกจิตสำนึกทางวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

ทั้งนี้ในยุทธศาสตร์ที่ ๓ การวิจัยและนวัตกรรมเพื่อองค์ความรู้พื้นฐานของประเทศ ของร่างยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรม ๒๐ ปี พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๗๙ ได้กล่าวถึงประเด็นของยุทธศาสตร์ไว้ ๓ ข้อได้แก่ ๑) องค์ความรู้พื้นฐานและเทคโนโลยีฐาน ๒) องค์ความรู้พื้นฐานทางสังคมและความเป็นมนุษย์ ๓) การวิจัยเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ (สถานนโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, ๒๕๖๐: ๖๒) โดยในยุทธศาสตร์นี้ในแผนงานวิจัยและนวัตกรรมองค์ความรู้พื้นฐานทางสังคมและความเป็นมนุษย์ในแผนงานวิจัยและนวัตกรรม ข้อที่ ๑ มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วัฒนธรรม และโบราณคดี แนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่าง

สร้างสรรค์และมีส่วนร่วม การฟื้นฟู สืบสาน และสร้างสรรค์ศิลปอาชีพ กับนิทานพื้นบ้านในภูมิภาคต่างๆ เพื่อสร้างความภูมิใจในวัฒนธรรมไทย วาทกรรม การสื่อสารเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ เพื่อให้มีภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันให้คนทุกวัย ทุกอาชีพสามารถเข้าถึงได้ (สภานโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, ๒๕๖๐: ๖๖)

จะเห็นว่ายุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ มุ่งเน้นให้การทํารวบรวมข้อมูล สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติและนโยบายของรัฐบาล เพื่อการวิจัยเพื่อตอบโจทย์การสร้างควมมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนของประชาชน รวมทั้งสนองความต้องการของสังคมอีกด้วย องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นอีกประเด็นการวิจัยที่น่าสนใจ ทั้งนี้ การวิจัยนี้สนใจเรื่ององค์ความรู้เกี่ยวกับคตินิยมและความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเราจะเห็นได้จากประติมากรรมทางพระพุทธศาสนาในวัดต่างๆ หรือที่เรียกว่า “พุทธศิลปกรรม” ซึ่งมีคติความเชื่อที่ทำให้ประติมากรรมสร้างผลงานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ถือเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ควรอนุรักษ์และต่อยอดสร้างสรรค์ให้เกิดผลงานใหม่ๆ เกิดขึ้น

“สัญลักษณ์” เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์ มีการเข้ารหัส (Coding) และถอดรหัส (Decoding) อย่างเป็นระบบ การตีความสัญลักษณ์นั้นจำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ของแต่ละบุคคล รวมทั้งความรู้ความเข้าใจในด้านบริบททางสังคมวัฒนธรรมของเจ้าสัญลักษณ์นั้นๆ เพื่อไม่ให้ตีความนั้นผิดพลาดสับสน (Lisa Schirch, ๒๐๐๕ : ๘๑) อีกความหมาย สัญลักษณ์ คือ สิ่งที่ถูกกำหนดขึ้น หรือนิยามขึ้นเพื่อใช้สื่อความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง ความหมายอย่างกว้าง กำหนดเอาทั้งส่วนที่เป็นวัตถุ การกระทำ และความคิดที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสื่อความถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นอกเหนือจากตัวมันเอง (พระครูศรีปัญญาวิกรม, ๒๕๕๘ : ๑๙)

มนุษย์เราตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์รู้จักการสร้างสรรครูปทรงขึ้น เพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารสื่อความหมายซึ่งกันและกัน ดังเช่น สัญลักษณ์ที่พบเห็นกันอยู่เสมอ ตามผนังถ้ำ บนก้อนหิน มักเป็นรูปทรงที่ ลอกเลียนแบบ ธรรมชาติแสดงเรื่องราวต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ดวงอาทิตย์ นก ปลา สัตว์ป่า คน ต้นไม้ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตการดำรงอยู่ ภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดที่เป็นรูปธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นับว่าเป็นการสร้างสรรคสัญลักษณ์เพื่อใช้ในการสื่อสารของคนในยุคหนึ่ง (ธิดา ยอดแก้ว, ๒๕๔๗: ๑)

สัญลักษณ์มี ๒ ความหมาย คือสัญลักษณ์โดยทั่วไป และสัญลักษณ์ทางศาสนา สัญลักษณ์ทั่วไปเป็นสิ่งที่มีความหมายชัดเจนว่างเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งใด ส่วนสัญลักษณ์ทางศาสนาเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายเหนือสัญลักษณ์นั้นและยังเป็นตัวแทนความจริงอันสูงสุด ส่วนสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามีความหมายมากกว่าสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์และยังแฝงหลักคำสอนเพื่อการปฏิบัติและการใช้สัญลักษณ์ที่ถูกต้อง (พระณรงค์ คุ้มกลัด, ๒๕๔๖ :บทคัดย่อ)

ยกตัวอย่างสัตว์หลายชนิดที่มักถูกกล่าวถึงอยู่บ่อยครั้ง และมีอิทธิพลให้เกิดประเพณีที่สำคัญในวิถีชีวิตคนในสังคม เช่น คางคก ในวรรณกรรมอีสานเรื่อง พญาคนคาก ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นต้น หรือพญานาค สัตว์ตามความเชื่อจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยถูกกล่าวถึงไว้ในคำสอนทางพระพุทธศาสนามากมาย ทั้งยังเป็นความเชื่อที่ซ่อนอยู่ในนิทานปรัมปราแห่งโลกจินตนาการผसानความเป็นจริง ร่องรอยความคิดเรื่องพญานาคถือว่ามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสานบริเวณลุ่มน้ำโขงเป็นอย่างมาก เราจะพบเห็นประติมากรรม ภาพวาด ที่เกี่ยวข้องกับพญานาคเป็นจำนวนมากในเขตลุ่มน้ำโขง และที่สำคัญพญานาคถือเป็นสัตว์สัญลักษณ์ที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างสำคัญในชุมชนเขตลุ่มแม่น้ำโขง เช่น การท่องเที่ยวช่วงเทศกาลออกพรรษานักท่องเที่ยวพากันไปดูบั้งไฟพญานาค เป็นต้น เหล่านี้คืออิทธิพลจากคติความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ซึ่งบางชนิดเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่นคางคก บางชนิดก็เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏทั้งในคำสอน หรือวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น นาค สิงห์ คชสีห์ มอม นรสิงห์ กิเลน นกหัสติลิงค์ ช้าง โคน จระเข้ ปลา ตะขาบ กระจ่างและเต่า เป็นต้น

สัตว์เหล่านี้ถูกช่างประติมากรสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏอยู่ตามวัดต่างๆ ทั่วประเทศไทย คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจและเห็นว่าหากได้มีการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวัดต่างๆ เป็นชุดความรู้ใหม่เพื่อต่อยอดบูรณาการกับการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมให้เกิดศิลปะร่วมสมัยก็จะมีส่วนต่อการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม และพัฒนาต่อยอดให้ทันสมัยจะเป็นอีกหนึ่งวิธีการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปกรรม วัฒนธรรม และโบราณคดีอย่างสร้างสรรค์ และช่วยสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมโดยให้วัดชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือเป็นเจ้าของร่วมพุทธศิลปกรรมนั้นๆ ได้มีส่วนร่วมในการต่อยอดพัฒนาองค์ความรู้เพื่อบูรณาการพัฒนาชุมชนในประเด็นที่สามารถต่อยอดได้ เช่น การท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรม การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในชุมชน เป็นต้น ดังนั้นการวิจัยเรื่อง “สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร” จึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นสัตว์ในจินตนาการหรือในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น นาค สิงห์ คชสีห์ มอม นรสิงห์ กิเลน นกหัสติลิงค์ หรือ สัตว์ในโลกแห่งความเป็นจริง เช่น ช้าง โคน จระเข้ ปลา ตะขาบ กระจ่างและเต่า ฯลฯ เพื่อให้เข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่มาของสัญลักษณ์ การสืบทอดทางวัฒนธรรมสู่การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมของวัดในเขตจังหวัดพิจิตร ซึ่งประกอบด้วย ๑๒ อำเภอ เพื่อออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร ให้เกิดองค์ความรู้และคุณค่าทางศิลปกรรมและวัฒนธรรมในสังคมไทยดังนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร
- ๑.๒.๓ เพื่อการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาสู่การสร้างพุทธศิลปกรรมอย่างไร
- ๑.๓.๒ สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรมีกระบวนการการออกแบบอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหางานวิจัยนี้ มุ่งวิจัยศึกษาแนวคิดทฤษฎี ผลการวิจัย จากผู้รู้ต่างๆ ตลอดจนผู้ที่มีประสบการณ์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ มาสังเคราะห์ความรู้คตินิยมและความเชื่อสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา และการบูรณาการองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรม แบ่งตามหัวข้อดังนี้

๑. แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
๒. แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา
๓. แนวคิดเกี่ยวกับคตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา
๔. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพุทธศิลปกรรมของวัดในสังคมไทย

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ทำการวิจัยเรื่อง สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร สืบค้นและเก็บข้อมูลจากวัดสำคัญทางพุทธศิลป์ ในจังหวัดพิจิตร ประกอบด้วยวัดสำคัญที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในแวดวงศิลปะของจังหวัดพิจิตร แบ่งเป็นศิลปะช่างโบราณ และช่างสมัยใหม่ จำนวน ๗ วัดได้แก่

๑. วัดโรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร

๒. วัดหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร
๓. วัดหนองเต่า ตำบลภูมิจิตร อำเภอบางมูลนาก
๔. วัดห้วยเขน ตำบลห้วยเขน อำเภอบางมูลนาก
๕. วัดวังกลม ตำบลบ้านบุง อำเภอเมืองพิจิตร
๖. วัดเทวประสาธ ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน
๗. วัดไผ่ท่าโพธิ์ใต้ ตำบลไผ่ท่าโพ อำเภอโพธิ์ประทับช้าง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกเลือกประชากรแบบ เจาะจง (Purposive) ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

วัดสำคัญที่มีงานพุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ในจังหวัด พิจิตร จำนวน ๗ วัด

๑. เจ้าอาวาสวัด	จำนวน	๗	รูป
๒. ประชาชนชุมชน/นักวิชาการ/ชาวบ้าน	จำนวน	๗	รูป
๓. ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะ	จำนวน	๒	รูป/คน
๔. นักวิชาการสำนักวัฒนธรรม	จำนวน	๑	คน
๕. นักวิชาการสำนักงานพระพุทธศาสนา ประจำจังหวัด	จำนวน	๑	คน
	รวม	๑๘	รูป/คน

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

สัตว์สัญลักษณ์ หมายถึง สัตว์ที่มนุษย์นำมาเป็นเครื่องหมายสื่อถึงความคิดความเชื่อของตนเองจนเป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในวงกว้าง โดยอาจจะสื่อความหมายจากแนวคิดทาง ศาสนาปรัชญา วัฒนธรรมประเพณี

การสังเคราะห์ หมายถึง การนำองค์ความรู้ที่ศึกษาในเรื่องเดียวกันหรือปัญหาเดียวกัน มาศึกษาวิเคราะห์ และนำเสนอข้อสรุปอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นการได้ความรู้ใหม่

คติธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นแบบอย่างจนเป็นวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักในการ ดำรงชีวิตส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับจิตใจและมักได้รับอิทธิพลมาจากศาสนา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนิน ชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความ อดทน ทำดีได้ดี

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริงหรือเป็นสิ่งที่เราไว้วางใจ

ความจริงหรือความไว้วางใจที่เป็นรูปของความเชื่อนั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความจริงที่ตรงตามหลักเหตุผลหรือหลักวิทยาศาสตร์ใดๆ

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม โดยมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นจากความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบความคิดในการวิจัยเรื่อง “สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อสู่การสร้างสรรคพุทธศิลป์ของวัดในจังหวัดพิจิตร” ผู้วิจัยได้จัดทำกรอบแนวคิดเป็นแผนภาพดังนี้

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้จากงานวิจัย

- ๑.๖.๑ ได้ทราบถึงแนวคิดคติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๖.๒ ได้องค์ความรู้ที่เกิดจากการสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลป์ในจังหวัดพิจิตร
- ๑.๖.๓ ได้องค์ความรู้จากการวิจัยนำไปออกแบบและสร้างสรรคพุทธศิลป์สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดพิจิตร

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร ” คณะผู้วิจัยได้มีการศึกษาค้นคว้า เอกสารแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และพัฒนาผลงานวิจัยดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับคตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในสังคมไทย

๒.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ ที่มาของแนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา

สัญลักษณ์ คือสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้น หรือนิยามขึ้นเพื่อใช้สื่อความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง ความหมาย อย่างกว้าง กำหนดเอาทั้งส่วนที่เป็นวัตถุ การกระทำ และความคิดที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อสื่อความถึงสิ่งใด สิ่งหนึ่งนอกเหนือจากตัวมันเอง สิ่งที่มนุษย์ใช้เป็นสัญลักษณ์นั้นมีหลายประเภท เช่น พีช คน สัตว์ วัตถุสิ่งของ รูปทรงเรขาคณิต และอักษรภาพ และระบบสัญลักษณ์ที่ชัดเจนที่สุด Geertz ได้สาธิตให้เห็นจากศิลปะการแสดงของชาวบาห์ลี ในอินโดนีเซีย L'evi Strauss ได้แสดงให้เห็นในระบบศาสนาพื้นฐาน เช่น ระบบโทเท็ม (Totemism) ระบบ นิทานปรัมปรา (Myth) และในระบบการบูชา (Sacrifice) (ธิดา ยอดแก้ว. ๒๕๔๗ : ๙)^๑ วัฒนธรรมยุคแรก ๆ มนุษย์ใช้สัญลักษณ์สำหรับสื่อความหมาย สัญลักษณ์เหล่านั้นมีอยู่ไม่น้อยที่ได้วิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ชาวฮัสซีเรียในเมโสโปเตเมียใช้สัญลักษณ์ คูกูลลู (Kullulu) แทนการ ปกป้องคุ้มครอง (พรหมมา พิทักษ์. ๒๕๕๐ : ๒๒๓)^๒ ชาวชาวไอคุปต์และอาณาจักรบาบิโลน ให้สัญลักษณ์ สฟิงซ์แทนสติปัญญา (พรหม

^๑ ธิดา ยอดแก้ว. ๒๕๔๗. การศึกษาสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน .
ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

^๒ พรหมมา พิทักษ์,บรรณาธิการแปล. (๒๕๕๐) นัยแห่งสัญลักษณ์. กรุงเทพมหานคร : ต้นธรรม.

มา พัททศ. ๒๕๕๐ : ๒๕๗)^๓ คนจีนใช้สัญลักษณ์หยิน-หยางแทนทิวภาวะที่มีอยู่ ในธรรมชาติ (พหู
หลวง. ๒๕๔๖ : ๒๑) ชาวออสเตเลียใช้รูปปั้นเทพวินัสเป็นสัญลักษณ์ของการให้กำเนิด (พรหมมา
พิทักษ์. ๒๕๕๐ : ๓๔)^๔ อินเดียนับเป็นอู่อวัฒนธรรมสำคัญของโลก มีความเก่าแก่ไม่น้อยไปกว่า
วัฒนธรรมสายอื่น เมื่ออินเดียยอมรับและนับถือพระพุทธศาสนา สัญลักษณ์ส่วนหนึ่งยังคงสภาพเดิม
ไว้ ขณะอีกส่วนหนึ่ง ถูกดัดแปลง และสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา เช่น
ในพระวินัยปิฎก พบ การใช้หนังสือเป็นสัญลักษณ์ของเดียริถีย์ ปรับเอาบัติแก่ภิกษุผู้ใช้สัญลักษณ์
ดังกล่าว (วิ.ม. ๕/๓๗๑/๒๔๗) การใช้ต้นไม้ ก้อนศิลา ถนนวน จอมปลวก เป็นต้น เป็นสัญลักษณ์บอก
เขตสังฆกรรม (วิ.ม. ๔/๑๓๘/๒๑๕) ใช้ การเวียนขวาเป็นสัญลักษณ์แทนความเคารพ (วิ.มหา. ๑/๑๕/
๘) ใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แทนระดับสติ ปัญญาของแต่ละบุคคล (วิ.ม. ๔/๙/๑๔) ใช้การปลงผม
และหนวด การนุ่งห่มด้วยผ้ากาสาวะ เป็นสัญลักษณ์

การบวชในพระพุทธศาสนา (วิ.ม. ๔/๓๔/๔๓) ใช้ไฟเป็นสัญลักษณ์ของการบูชา (วิ.ม.
๔/๓๗/๔๗) ใช้การนั่ง เป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับ เห็นชอบ (เช่น วิ.มหา. ๑/๒๒/๑๕, วิ.ม.๑/๓๒/
๒๒, วิ.ม. ๒/๖๑๔/๑๓๒) ในพระสูตรตันตปิฎก พบการใช้สัญลักษณ์ซ้ายแทนการไม่เคารพ (ขุ.อ. ๒๕/
๔๓/๒๕๘) ซ้าย-ขวาแทน กุศลกรรม และอกุศลกรรม (อง.ทุก. ๒๐/๑๕๖/๔๐๐) แทนเพศชาย-เพศ
หญิง (ส.นิ.อ. ๒/๖๒๒) และแทนลำดับ อาวุโสมาก-น้อย (ขุ.ธ.อ. ๑/๒/๑/๙๙) การใช้ผมหงอกเป็น
สัญลักษณ์ในการสละราชสมบัติ (ม.ม. ๑๓/๓๐๗/๓๗๓) การใช้ธงเป็นสัญลักษณ์ของรถในการศึก
สงคราม (ขุ.ชา. ๒๘/๑๘๔๑/๔๗๓) เรียกว่า ธงชัยเฉลิมพล (ขุ.ชา. ๒๘/๑๗๓/๒๑๑) และสัญลักษณ์ธง
นี้เอง เมื่อนำไปใช้กับภิกษุผู้ชนะเข้าศึก ปราศจากกิเลสทั้งปวงแล้ว ท่านก็ ใช้ในเชิงเปรียบเทียบว่า “ผู้
ปลดธงลงได้แล้ว” (อง.ปญจก.๒๒/๗๑/๑๒๑) แม้ในคัมภีร์อรรถกถา ก็มีการใช้สัญลักษณ์แตกต่างกัน
ออกไป เช่น ในอรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท พบการใช้ธงเป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรม
ตามลัทธิความเชื่อ (ขุ.ธ.อ.๑/๔) การใช้ควีนไฟ เป็นสัญลักษณ์บอกเหตุ (ขุ.ธ.อ. ๒/๒) การใช้ดวงดาว
เป็นสัญลักษณ์ในการเดินทาง (ขุ.ชา.อ.๓/๑/๑๗๓) และ

การพยากรณ์เหตุการณ์บ้านเมือง (ขุ.ธ.อ. ๒/๘) การใช้ตราพระราชลัญจกร เป็น
เครื่องหมายประดับยศ หรือประทับตราประจำตำแหน่งเพื่อแสดงถึงอำนาจ (มังคล. ๒/๗๗.วิสุทธ. ๑/
๑/๙๙) ใช้เป็นเครื่องประกอบ อิศริยศของพระเจ้าแผ่นดินเรียกว่า พระราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕
ประกอบด้วย แส้จามะรี มงกุฎ พระขรรค์ ธารพระกร และฉลองพระบาท (ขุ.ธ.อ. ๓/๓๑) ในส่วนของ
สังคมไทย จากการสืบค้นข้อมูลก็พบว่า ได้มีการนำสัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนาไป ใช้ในมิติต่าง
ๆ อย่างกว้างขวางนับตั้งแต่สถาบันหลักคือ สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตลอดถึง งานศิลปะ
วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม เช่น การสร้างวัดเป็นสัญลักษณ์ประจำรัชกาล การใช้เสมา

^๓ พรหมมา พัททศ.,บรรณานิการแปล. (๒๕๕๐) **นัยแห่งสัญลักษณ์**. กรุงเทพมหานคร : ต้นธรรม.

^๔ พรหมมา พัททศ.,บรรณานิการแปล. (๒๕๕๐) **นัยแห่งสัญลักษณ์**. กรุงเทพมหานคร : ต้นธรรม.

ธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์กระทรวงศึกษาธิการ การใช้พระพุทธรูป อุโบสถ วิหาร เจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ประจำ จังหวัด เป็นต้น ในแง่อิทธิพลที่มีต่อการใช้สัญลักษณ์ในสังคมไทย พบมีหลายมิติเช่นกันที่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการใช้สัญลักษณ์ในสังคมไทย เช่น ในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล แต่เดิมจะมีเฉพาะ พิธีแห่เทวรูปมาประดิษฐานในพิธี แต่ปัจจุบันมีพิธีชบวนแห่พระพุทธรูปปางคันธาระ มาประดิษฐานยัง บริเวณพิธีด้วย (สิริวัฒน์ คำวันสา. ๒๕๒๒ : ๑๘๙)^๕ การใช้พระพุทธรูปปางคันธาระเพื่อให้เข้ากับบริบทของ พิธีและเป็นสัญลักษณ์ของการขอฝนตามคติความเชื่อที่สื่อผ่านพระพุทธรูปคติดังกล่าว น่าจะได้รับอิทธิพล มาจากเหตุการณ์ที่กษัตริย์ลิจฉวีทูลเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จเมืองเวสาลีเพื่อขอจัดปัญหาทุกข์ภัยแล้วทำให้ สถานการณ์คลี่คลายไปในทางที่ดี เพราะทันทีที่พระพุทธเจ้าเหยียบพระบาทลงบนพื้นดินเท่านั้น [ตามประวัติ เสด็จมาเรือ] ฝนโบกพรอชก็โปรยลงมา (ช.ช.อ.๑/๑/๒๒๖) จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการใช้สัญลักษณ์ในสังคม ไทย แต่จะมีในลักษณะใดบ้าง จำเป็นต้องศึกษาการใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยภาพ รวม และเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการใช้สัญลักษณ์ในสังคมไทยกับการใช้สัญลักษณ์ในคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนา จำเป็นต้องอาศัยการสืบค้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาวิเคราะห์เชื่อมโยงถึง การใช้สัญลักษณ์ในคัมภีร์ว่าท่านใช้ในลักษณะอย่างไรบ้าง มีสัญลักษณ์ใดบ้างที่คงความหมายเดิม สัญลักษณ์ ใดบ้างที่มีความหมายเพิ่มเติมจากเดิม หรือมีความหมายใหม่

๑. แนวคิดและทฤษฎีสัญลักษณ์ สัญลักษณ์ คือ สิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อสื่อความถึงสิ่งอื่นนอกจากตัวมันเอง อาจเป็นได้ทั้งวัตถุ คำพูด การกระทำ และความคิด รวมถึงรูปแบบทางภาษาซึ่งมีความหมายแฝงอย่างใดอย่างหนึ่ง มนุษย์ใช้สัญลักษณ์ครอบคลุมหลายมิติ เช่น โหราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ปรัชญา และศาสนา เป็นต้น

สัญลักษณ์หนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยส่วนประกอบสำคัญ ๒ ประการ คือ รูปสัญลักษณ์ คือสื่อที่ถูกกำหนด ขึ้นมาเพื่อถ่ายทอดความหมาย และความหมายสัญลักษณ์ คือมโนภาพที่ถูกถ่ายทอดออกมาผ่านรูปสัญลักษณ์ ซึ่ง อาจมีความหมายเดียว หรือหลายความหมายก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทการยอมรับ และความเข้าใจร่วมกัน ปัจจุบันมนุษย์ใช้รูปสัญลักษณ์ในการสื่อสารหลายอย่าง แต่สรุปแล้ว มี ๕ ประเภท ได้แก่ รูปเหมือน (Icon) รูปบ่งชี้ (Index) รูปเครื่องหมาย (sign) รูปรหัส (code) และรูปสัญลักษณ์ (symbol) มนุษย์ปฏิสัมพันธ์กันบนพื้นฐานของสัญลักษณ์ สัญลักษณ์จึงไม่ใช่สัญชาตญาณ หากแต่เป็นสิ่งที่ มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อสื่อสารกันในกลุ่ม มนุษย์ใช้สัญลักษณ์ และตีความหมายสัญลักษณ์ร่วมกัน

^๕สิริวัฒน์ คำวันสา. ๒๕๒๒ : ๑๘๙ อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย). กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

สามารถ สื่อสารกัน ทำให้ชีวิตในสังคมสามารถดำเนินไปได้ ๒. สัญลักษณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คัมภีร์พระพุทธศาสนา พบมีการใช้สัญลักษณ์อยู่ทั่วไป ยกเว้นคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก คัมภีร์พระพุทธศาสนา พบมีการใช้สัญลักษณ์อยู่ทั่วไปทุกคัมภีร์ ยกเว้นคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก ในพระวินัยปิฎก

สัญลักษณ์เนื่องด้วยสถาบันชาติพบในธงชาติไทย ธงชัยเฉลิมพลของทั้ง ๓ เหล่าทัพ ธงพิทักษ์ สันติราษฎร์ ธงกองอาสารักษาดินแดน ธงคณะลูกเสือแห่งชาติ ตราประจำกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตรากระทรวงพลังงาน และตรากระทรวงศึกษาธิการ รูปสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่พบมีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรงได้แก่ พระพุทธรูป ธรรมจักร ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และพระเกตุมาลา โดยอ้อม ได้แก่ สีขาว ในธงชาติ และธงอื่นๆ ที่ใช้สัญลักษณ์ของธงชาติเป็นส่วนประกอบสำคัญ ตราแผ่นดินซึ่งมีพระมหาสังฆวาลนพรัตนรัตนราชวรารมณ ซึ่งทั้งหมด ได้รับการอธิบายว่าเป็นสื่อสัญลักษณ์แทนพระพุทธศาสนาในภายหลัง สำหรับสัญลักษณ์เนื่องด้วยสถาบัน หรือองค์กรทางศาสนา ส่วนใหญ่พบสัญลักษณ์ทางพระพุทธ ศาสนาอยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง โดยเฉพาะธรรมจักร ถือเป็นสัญลักษณ์ที่พบมากที่สุด ลักษณะที่พบ มีทั้งที่เป็นองค์ประกอบหลัก และเป็นองค์ประกอบรอง องค์ประกอบหลัก เช่น ตราสัญลักษณ์ราชการ คณะสงฆ์ ตรากองบาลีสนาทมหลวง ตรากองธรรมสนามหลวง ตราองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก และตราสัญลักษณ์พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เป็นต้น ส่วนที่เป็นองค์ประกอบรอง เช่น ตราสัญลักษณ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ตราয়วพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย และตราสัญลักษณ์เปรียญธรรม สมาคมแห่งประเทศไทย เป็นต้น สัญลักษณ์ประจำจังหวัด พบมีการใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์ ประจำจังหวัดนั้น ๆ สัญลักษณ์ที่พบมีทั้งพระธาตุเจดีย์ สถูป โบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป โดยในส่วนของตรา ประจำจังหวัด พบ ๒๖ จังหวัด จาก ๗๗ จังหวัด ที่ใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของตรา สัญลักษณ์ ขณะที่ยังประจำจังหวัด พบจำนวน ๒๖ จังหวัด ที่มีสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในส่วนของงานศิลปกรรม ซึ่งประกอบไปด้วยงานจิตรกรรม และงานประติมากรรมนับตั้งแต่สมัย ทวารวดีเป็นต้นมา กระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์พบว่า มักถูกนำมาเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะงานจิตรกรรมที่อยู่ในศาสนสถานต่าง ๆ ทั่วประเทศ มักสื่อถึงเรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่พุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิ จักรวาลวิทยาพระพุทธศาสนา และคตินิยมต่าง ๆ ที่เนื่องด้วย พระพุทธศาสนา

ในส่วนของงานประติมากรรมก็พบว่า นอกจากจะสื่อสัญลักษณ์ถึงพระพุทธศาสนาแล้วยังมีการ ใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาสนองความต้องการทั้งในส่วนของสังคม และปัจเจกชนในลักษณะ ต่าง ๆ เช่น การใช้พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ประจำวันเกิด ประจำพระชนมวาร การใช้พระพุทธรูปเป็น สัญลักษณ์สำคัญคู่บ้านคู่เมือง เป็นสัญลักษณ์ของการประสิทธิประสาทพร ให้โชค

ลาก รวมถึงการจัด ปัดเป่าภัยอันตรายต่าง ๆ สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในประเพณีและพิธีกรรม พบว่า ประเพณีและพิธีกรรมของสังคม ไทย มีการสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่เพื่อสื่อความหมายถึงพระพุทธศาสนาในหลายมิติ เช่น ดอก เข้าพรรษา เป็นดอกไม้ชนิดหนึ่ง มีสีเหลือง และมักจะบานในช่วงเข้าพรรษา ชาวพุทธจึงใช้ดอกไม้ชนิดนี้ เป็นสื่อในการบูชาวันเข้าพรรษา และการใช้วัตถุต่าง ๆ อย่างละ ๑,๐๐๐ เพื่อบูชาพระคาถาพันในประเพณี เทศน์มหาชาติ เป็นต้น กล่าวโดยสรุป ประเพณีไทยมีสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ ทั้งในฐานะเป็นส่วนหนึ่ง ของประเพณี หรือทั้งหมดของประเพณี แม้ประเพณีท้องถิ่นเดิมซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แต่ภายหลัง ก็มีการนำสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเข้าไปเป็นส่วนประกอบสำคัญของประเพณี สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประเพณีไทย และประเพณีท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

มนุษย์เราตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์รู้จักการสร้างสรรครูปรางรูปทรงขึ้น เพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารสื่อความหมายซึ่งกันและกัน ดังเช่น สัญลักษณ์ที่พบเห็นกันอยู่เสมอ ตามผนังถ้ำ บนก้อนหิน มักเป็นรูปทรงที่ ลอกเลียนแบบ ธรรมชาติแสดงเรื่องราวต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ดวงอาทิตย์ นก ปลา สัตว์ป่า คน ต้นไม้ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตการดำรงอยู่ ภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดที่เป็นรูปธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นับว่าเป็นการสร้างสรรคสัญลักษณ์เพื่อใช้ในการสื่อสารของคนในยุคนั้น (ธิดา ยอดแก้ว, ๒๕๔๗: ๑)^๖

๒.๑.๒ ความหมายของสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา

“สัญลักษณ์” เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์ มีการเข้ารหัส (Coding) และถอดรหัส (Decoding) อย่างเป็นระบบ การตีความสัญลักษณ์นั้นจำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ของแต่ละบุคคล รวมทั้งความรู้ความเข้าใจในด้านบริบททางสังคมวัฒนธรรมของเจ้าสัญลักษณ์นั้นๆ เพื่อไม่ให้ตีความนั้นผิดพลาดสับสน อีกความหมาย สัญลักษณ์ คือ สิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นหรือนิยามขึ้นเพื่อใช้สื่อความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง ความหมายอย่างกว้าง กำหนดเอาทั้งส่วนที่เป็นวัตถุ การกระทำ และความคิดที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสื่อความถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งนอกเหนือจากตัวมันเอง (พระครูศรีปัญญาวิกรม, ๒๕๕๘ : ๑๙)^๗

สัญลักษณ์มี ๒ ความหมาย คือสัญลักษณ์โดยทั่วไป และสัญลักษณ์ทางศาสนา สัญลักษณ์ทั่วไปเป็นสิ่งที่มีความหมายชัดเจนว่างเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งใด ส่วนสัญลักษณ์ทางศาสนา

^๖ ธิดา ยอดแก้ว, ๒๕๔๗. การศึกษาสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน .

ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

^๗ พระครูศรีปัญญาวิกรม, ๒๕๕๘ : ๑๙ นามานุกรมบุคคลพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา

จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

เป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายเหนือสัญลักษณ์นั้นและยังเป็นตัวแทนความจริงอันสูงสุด ส่วนสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามีความหมายมากกว่าสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์และยังแฝงหลักคำสอนเพื่อการปฏิบัติและการใช้สัญลักษณ์ที่ถูกต้อง

๒.๑.๓ หลักการสำคัญของสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา

วิหารในเชิงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาเป็นการแสดงอุบายอย่างหนึ่งเพื่อให้ผู้พบเห็นได้ตีความหมาย และปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนาเพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือนิพพาน โดยสัญลักษณ์ที่เป็นองค์ประกอบของวิหารล้านนาสร้างขึ้นมาจากวรรณกรรมทางศาสนา คือ ไตรภูมิจักรวาล จักรวาลทิปนี โดยวิหารมักแสดงเรื่องราวของภูมิจักรวาล มีส่วนของเขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์ ผ่านโขงพระพุทธรูปในวิหาร ปราสาทเพ็องบนหลังคาวิหาร การจำลองเขาสัตตบริภัณฑ์ผ่านสัตตภันท์ที่จุดเทียนด้านหน้าพระพุทธรูป เรื่องราวของป่าหิมพานต์ถ่ายทอดผ่านลวดลายประดับตกแต่งวิหาร เช่น หน้าบัน เสา แฉกแล เป็นต้น และได้ศึกษาวิหารล้านนา๑๗ มูลเหตุในการสร้างวิหารในสมัย (วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ ,๒๕๓๙:๓๖๘)^๕

คัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของพระไตรปิฎก และอรรถกถา มีการใช้สัญลักษณ์เพื่อการสื่อสารอยู่ทั่วไป ยกเว้นพระอภิธรรมปิฎก รูปแบบของสัญลักษณ์มีทั้งส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคม และที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะในกลุ่มภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา ส่วนที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะกลุ่ม มีทั้งที่กำหนดขึ้นแบบอิสระ ใช้เฉพาะกิจ เฉพาะกรณีและส่วนที่กำหนดขึ้นโดยอาศัยธรรมวินัย ซึ่งถือเป็นหลักการที่ใช้ร่วมกัน การศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยพบว่า มีการนำสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในสังคมอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์รวมถึงงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมในแง่ของอิทธิพลพบว่า สัญลักษณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการสัญลักษณ์ในสังคมไทยไม่มากนัก แต่กลับพบว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง หรือการกำหนดสัญลักษณ์ใช้ในสังคมไทย และสัญลักษณ์เหล่านั้นก็มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ทำนองกลับกัน คติ ความเชื่อของสังคมไทย ก็มีอิทธิพลสำคัญต่อการกำหนดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อรับใช้สังคมด้วยเช่นกัน (พระครูศรีปัญญาวิกรม , ๒๕๕๘ : บทคัดย่อ)^๕

^๕วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ ,๒๕๓๙: หนังสือผลการวิจัยประกอบการบูรณะ เรื่อง หอไตรวัดพระสิงห์, ร่วมกับจรัสศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ยุวนาฏ วรมิศว์ เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม

^๕พระครูศรีปัญญาวิกรม, ๒๕๕๘ : ๑๙ นามานุกรมบุคคลพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

๒.๒ แนวคิด เกี่ยวกับสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

๒.๒.๑ ที่มาของแนวคิดเกี่ยวกับสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

สัตว์หลายชนิดที่มักถูกกล่าวถึงบ่อยครั้ง และมีอิทธิพลให้เกิดประเพณีที่สำคัญในวิถีชีวิตคนในสังคม เช่น คางคก ในวรรณกรรมอีสานเรื่อง พญาคนคาก ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดประเพณี บุญบั้งไฟ เป็นต้น หรือพญานาค สัตว์ตามความเชื่อจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยถูกกล่าวถึงไว้ในคำสอนทางพระพุทธศาสนามากมาย ทั้งยังเป็นความเชื่อที่ซ่อนอยู่ในนิทานปรัมปราแห่งโลกจินตนาการผจญความเป็นจริง ร่องรอยความคิดเรื่องพญานาคถือว่ามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสานบริเวณลุ่มน้ำโขงเป็นอย่างมาก เราจะพบเห็นประติมากรรม ภาพวาด ที่เกี่ยวข้องกับพญานาคเป็นจำนวนมากในเขตลุ่มน้ำโขง และที่สำคัญพญานาคถือเป็นสัตว์สัญลักษณ์ที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างสำคัญในชุมชนเขตลุ่มแม่น้ำโขง เช่น การท่องเที่ยวช่วงเทศกาลออกพรรษานักท่องเที่ยวพากันไปดูบั้งไฟพญานาค เป็นต้น เหล่านี้คืออิทธิพลจากคติความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ซึ่งบางชนิดเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่นคางคก บางชนิดก็เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏทั้งในคำสอน หรือวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น นาค สิงห์ คชสีห์ มอม นรสิงห์ กิเลน นกหัสดีลิงค์ ช้าง โคน จระเข้ ปลา ตะขาบ กระจับปี่ และเต่า เป็นต้น

ความเป็นมาของแนวคิดต่างๆเกี่ยวกับสัตว์หลายชนิดในพระพุทธศาสนามีผลต่อวัฒนธรรมประเพณีอย่างเห็นได้ชัด เช่นสมเพลิน ชนะพจน์ (๒๕๔๘ : ๒)^{๑๐} ได้กล่าวถึงช้างไว้ว่า ในพระพุทธศาสนา ช้างจัดอยู่ในพวกชลาพูชโยนิ คือ สัตว์เกิดในครรภ์ เป็นสัตว์ ๔ เท้า อาศัยอยู่ในดิรัจฉานภูมิ คือ สัตว์ที่เดินไปมาโดยคว่าหน้าอกลงเบื้องต่ำ แต่ถือว่าเป็นภูมิที่ใกล้ชิดกับมนุษย์ภูมิ คือ โลกมนุษย์มากที่สุด ช้างเป็นสัตว์ที่สำคัญ มีบทบาทและความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและปกรณ์วิเสสอื่นๆ แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเสวยพระชาติเป็นช้างรวม ๗ ชาติ เช่น ในสาลีวานาคชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาช้างบำเพ็ญศีลบารมี ไม่ทำร้ายนายพรานหลงทางผู้เมื่อได้รับการช่วยเหลือแล้ว กลับคิดประทุษร้ายตัดงาไปขาย ในหนังสือของเฉลิมวุฒิ วิจิตร (๒๕๕๓:๕)^{๑๑} ได้พูดถึง“สัตว์” ว่า เป็นคำที่พุทธศาสนาใช้เรียกสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่ไม่ใช่พืช ลักษณะสำคัญของสิ่งมีชีวิตประเภทนี้ในความคิดของพุทธศาสนาก็คือสิ่งมีชีวิตที่มีจิต ดังนั้นแม้พืชจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต แต่พืชไม่มีจิตพืชจึงไม่ใช่สัตว์ โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงสัตว์ พุทธศาสนาก็

^{๑๐}สมเพลิน ชนะพจน์ชนะพจน์ (๒๕๔๘ : ๒)การศึกษาเรื่องช้างในวรรณคดีพระพุทธศาสนา

พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

^{๑๑}เฉลิมวุฒิ วิจิตร (๒๕๕๓:๕) มกราคม-เมษายน. สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท. วารสารพุทธศาสนศึกษา.

หมายถึงสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกประเภท เทวดา มนุษย์ เปรต อสุรกาย ดิรัจฉาน และสัตว์นรก ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์

๒.๒.๒ สัตว์หิมพานต์ ป่าหิมพานต์ไตรภูมิ

ความคิดเรื่องสัตว์ประหลาดที่มีรูปร่างแปลกอย่างที่เรารู้จักกันว่า “สัตว์หิมพานต์” นั้นเห็นจะมีกันหลายชนชาติหลายภาษาและความคิดนั้นอาจจะมาพ้องกันเข้าโดยบังเอิญ หรือเลียนแบบกันในทางความคิด แต่ลักษณะฝีมือทางช่างและศิลปะการตกแต่งแปลกกันออกไป เท่าที่พบหลักฐานแน่ชัด อียิปต์เป็นชนชาติที่มีเทพรูปเป็นคนปะปนสัตว์ ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่าประเทศอียิปต์เป็นประเทศที่เจริญมาแต่โบราณประมาณ ๔,๕๐๐ ปีก่อนพุทธกาลและมีความเคารพนับถือสัตว์มาแต่โบราณ เช่นแมลงทับเป็นตัวแทนของพระเจ้าผู้สร้างโลก ที่ถือเช่นนี้เพราะริมฝั่งแม่น้ำไนล์มีแมลงทับชุกชุม แมลงทับจะนาเอาดินมาสร้างเป็นรังใหญ่ๆ เหตุนี้ชาวอียิปต์จึงคิดว่าโลกนี้ต้องมีพระเจ้าสร้างแล้วเลยพากันนับถือแมลงทับไปด้วย๑ เทพเจ้าหลายองค์ของอียิปต์มีร่างกายเป็นมนุษย์ มีหัวเป็นสัตว์ประเภทต่างๆ ดูไปแล้วคล้ายกับสัตว์ในป่าหิมพานต์ มีหลายคนเชื่อว่าตำนานเทพเจ้าอียิปต์อาจเป็นแรงบันดาลใจ และต้นกำเนิดของสัตว์หิมพานต์ ตัวอย่างเทพเจ้าที่มีร่างกายบางส่วนเป็นสัตว์ เช่นอนูบิส เทพเจ้าแห่งความตายของอียิปต์ตัวเป็นมนุษย์เศียรเป็นหมาในสีดำ โอรุส เทพเจ้าของอียิปต์มีร่างกายเป็นมนุษย์เพศผู้มีเศียรเป็นนกเหยี่ยว คนุม เทพเจ้าแห่งน้ำมีร่างกายเป็นมนุษย์เพศผู้มีเศียรเป็นแพะ และยังมีสัตว์พิสดารในตำนานกรีกสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภทคือ ๑. สัตว์ผสม หมายถึงสัตว์ที่มีลักษณะผสมระหว่างสัตว์ธรรมดาตั้งแต่สองชนิดขึ้นไป โดยปกติจะมีเป็นเผ่าพันธุ์ ๒. สัตว์ประหลาด หมายถึงสัตว์พิเศษที่มีลักษณะเฉพาะ ตัวที่ไม่มีสัตว์อื่นเหมือน สัตว์ประหลาดส่วนใหญ่ในตำนานมักเป็นเพื่อนหรือศัตรูกับวีรบุรุษ สัตว์พิสดารตัวอย่างเช่น เซนธอร์ สัตว์ผสมชนิดหนึ่งระหว่างมนุษย์กับม้า เซอเบรซ สัตว์ประหลาดผู้เฝ้าปากทางนรก รูปร่างเป็นสุนัขสามหัว ไคเมร่า สัตว์ประหลาดในตำนานมีร่างกายแบบผสม โดยมีช่วงหัวเป็นสิ่งโต ช่วงตัวเป็นแพะเพศเมีย และช่วงล่างเป็นงูเป็นต้น๒ ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่ากรีกเป็นชนชาติแรกในโลกที่นำเอาความเจริญของเอเชียเข้าไปยุโรป และนำความเจริญจากยุโรปเข้ามาเผยแพร่ในเอเชีย

ในส่วนของประเทศไทยเรานั้นความเชื่อเรื่องของสัตว์ประหลาดทั้งหลายนั้นคาดว่าน่าจะมาพร้อมๆกับการเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากอินเดีย หลักฐานที่ชัดเจนที่กล่าวถึงสัตว์หิมพานต์คือไตรภูมิภค ซึ่งพระมหากษัตริย์ราชาลีไท กษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์สุโขทัยได้ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ.๑๘๘๘ หรือเมื่อ ๖๐๐ กว่าปีมาแล้ว มีการกล่าวถึงดินแดนที่เรียกว่า ป่าหิมพานต์ มีสัตว์ต่างๆเช่น พญานาค ครุฑ กิณรี กิณนร หงส์ สิงห์ ปลา ช้างตระกูลต่างๆเป็นต้น อันเป็นสัตว์หิมพานต์ยุคต้น พอมาในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีการเพิ่มจำนวนสัตว์หิมพานต์ขึ้นอีกตามที่ศิลปินหรือช่างฝีมือได้จินตนาการและสร้างสรรค์ขึ้นจากตำราหรือเอกสารเก่าต่างๆขึ้นโดยการนำสัตว์แต่ละ

ชนิดมาผสมกันเกิดเป็นสัตว์ชนิดใหม่ สัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์นั้นมีทั้งที่เป็นสัตว์อย่างธรรมดา เช่น ช้าง ม้า วัวควาย นก และสัตว์ที่ผสมขึ้นระหว่างสัตว์ต่างชนิดกัน เช่น ไกรสรนาครา เป็นสิ่งผสมที่ตัวเป็นสิงห์มีเกล็ด หัวและหางเป็นแบบพญานาค คชสีห์ มีหัวเป็นช้าง ส่วนลาดตัวเป็นสิงห์ กุญชรวารี เป็นสัตว์ที่ผสมกันระหว่างช้าง และปลา เป็นต้น

ไตรภูมิ หรือ ไตรโลก (หมายถึง สามโลก)ซึ่งเป็นคติเกี่ยวกับโลกสัณฐานตามความเชื่อในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ไตรภูมิประกอบด้วย กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ สัตว์โลกทั้งหลาย ก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดในไตรภูมินี้ จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ / ที่มาไตรภูมิ

ป่าหิมพานต์ หรือ หิมวันต์ เป็นป่าในวรรณคดีและความเชื่อในเรื่องไตรภูมิ ตามคติศาสนาพุทธและฮินดู มีความเชื่อว่า ป่าหิมพานต์ตั้งอยู่บนเชิงเขาพระสุเมรุ ป่าหิมพานต์มีเนื้อที่ประมาณ ๓,๐๐๐ โยชน์ (๑ โยชน์ เท่ากับ ๑๐ ไมล์ หรือ ๑๖ กิโลเมตร) วัดโดยรอบได้ ๙,๐๐๐ โยชน์ ประดับด้วยยอด ๘๔,๐๐๐ ยอดมีสระใหญ่ ๗ สระ คือ สระอโนดาต , สระกัณณมุนทะ , สระรถกาละ , สระนันททันตะ , สระกุนาละ , สระมณฑาทิณี , สระสีหปาดะบรรดาสระใหญ่ทั้ง ๗ นั้น สระอโนดาตแวดล้อมไปด้วยภูเขาทั้ง ๕ ที่จัดเป็นยอดเขาหิมพานต์ ยอดเขาทุกยอดมีส่วนสูงและสัณฐาน ๒๐๐ โยชน์ กว้างและยาวได้ ๕๐ โยชน์ในป่าหิมพานต์นี้เต็มไปด้วยสัตว์นานาชนิด รู้จักในนามของสัตว์หิมพานต์ ซึ่งล้วนแปลกประหลาดต่างจากสัตว์ที่มนุษย์ทั่วไปรู้จัก เป็นสัตว์หลายอย่างผสมกันแล้วตั้งชื่อขึ้นใหม่ สัตว์เหล่านี้เกิดจากจินตนาการของจิตรกรไทยโบราณ ที่ได้สรรค์สร้างภาพจากเอกสารเก่าต่างๆ

สัตว์หิมพานต์คือสัตว์ในจินตนาการที่กวี หรือจิตรกร พรรณนาถึง อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์หรือเขาไกรลาส ดังที่ปรากฏในวรรณคดีไตรภูมิพระร่วง และรามเกียรติ์ โดยมีลักษณะของสัตว์หลายชนิดมาประกอบกันในตัวเดียว จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ สัตว์ทวิบาท (มีสองขา) สัตว์จตุบาท (มีสี่ขา) และจำพวกปลา

จำแนกตามชนิดสัตว์

นก

- อสุรปีกษา, อสุรวาญุพักตร์, นกการเวก, ครุฑ, กินรี, เทพปีกษ์, นกทัณฑิมา
- หงส์, หงส์จีน, คชปีกษา, มยุระคนธรรพ์, มยุระเวนไตย, สินธูปักษ์, สีหสุบรรณ, สุบรรณเหรา
- มังกรสกุณี, นาคปีกษ์, นาคปีกษิม, นกหัสติ, นกอินทรี, นกสัมพาที, กิณนร, สกุณเหรา
- นกเทศ, พยัคฆ์เวนไตย, นกสตายุ, เสือปีก, อรหัน

สิงห์

- บัณฑุราชสีห, กาลสีหะ, ไกรสรราชสีห์, ตินสีหะ
- เกสรสิงหะ, เหมราช, คชสีห์, ไกรสรจำแลง, ไกรสรคาวิ, เทพนรสีห์, ฑิชากรจตุบท, โต

สิงห์ผสม

- ไกรสรนาคา, ไกรสรปีกษา, โลโต, พยัคฆ์ไกรสร, สางแปรง, สิงหคาวิ, สิงหคักคา, สิงห

พานร

- สกุณไกรสร, สิงห์, สิงโตจีน, สีหรามังกร, โตเทพสิงฆนต์, ทักทอ, นรสิงห์

ม้า

- ดุรงค์ไกรสร, ดุรงค์ปีกษิม, เหมราอัสดร, ม้า, ม้าปีก, งามไส, สินธพุกุญชร, สินธพนฑิ
- ตเทพอัสดร, อัสดรเหรา, อัสดรวิหค

ปลา

- เหมวาริน, กุญชรวารี, มัจฉนาคา, มัจฉวาฬ, นางเงือก, ปลาควาย, ปลาเสือ, ศฤงคัมัสยา

ช้าง

- เอราวัณ, กรินทรปีกษา, วารีกุญชร, ช้างเผือก

กิเลน

- กิเลนจีน , กิเลนไทย , กิเลนปีก

กวาง

- มาริศ , พานรมฤค , อัปสรสีหะ

จระเข้ : กุมภินีมิตร , เหรา

ลิง : กบิลปักษา, มัจฉาน

วัว-ควาย : มังกรวิหค , ทรพา ทรพี

แรด : แรด , ระหมาด

สุนัข, ปู , นาค

มนุษย์ : คนธรรพ์ , มั๊กกะลีผลนารีผล หรือ มั๊กกะลีผล

เป็นพรรณไม้ตามความเชื่อจากตำนานป่าหิมพานต์ เป็นพืชที่ออกลูกเป็นหญิงสาว เมื่อผลสุกแล้ว บรรดา ฤๅษี กิณร วิทยาธร คนธรรพ์ จะนำไปเสพสังวาส

ในวรรณคดีระบุว่า มั๊กกะลีผลเมื่อสุกแล้ว จะกลายเป็นหญิงสาวงามอายุราว ๑๖ ปี แต่ที่ศีรษะจะยังมีขี้ดติดอยู่ นิ้วมือทั้ง ๕ ยาวเท่ากัน ผมยาวสีทอง ตากลมโต คอเป็นปล้อง ไม่มีโครงกระดูก แต่ส่งเสียงได้เหมือนมนุษย์จริง ๆ มั๊กกะลีผลที่ยังอ่อนมีลักษณะเหมือนคนนั่งคู้เข่าอยู่ เมื่อโตขึ้นขาจะเหยียดออกก่อน เมื่อโตเต็มที่จึงเหยียดตัวเหมือนคนยืนตัวตรง บรรดาฤๅษี กิณร วิทยาธร คนธรรพ์ ที่ยังมีต้นหาอยู่ จะมาอยู่ที่โคนต้น เพื่อรอสุกก็นำมาแย่งชิงกันเด็ดไปเป็นภรรยา ต้องแย่งกันทำร้ายกันถึงตาย ผู้ที่หะได้ก็หะขึ้นไปเก็บ ผู้ที่หะไม่ได้ก็ใช้ไม้สอยหรือปืนขึ้นไปเก็บ เมื่อมาแล้วก็

จะนำไปที่อยู่ของตน ทะนุถนอมระแวดระวังอย่างดีมิให้ใครแย่งเอาไป แต่มักกะลีผลมีชีวิตอยู่ได้เพียง ๗ วัน ก็จะเน่าเปื่อยไป

ซึ่งในวรรณคดีไทยที่มีการกล่าวถึง มักกะลีผล ได้แก่ พระเวสสันดรชาดก, มหาชาติคำหลวง และไตรภูมิพระร่วง / อ่านเพิ่มเติม : ตำนานการถือกำเนิด นารีผล , ภาพจาก ตาโต

๒.๒.๔ ตัวอย่างภาพสัตว์หิมพานต์

สัตว์หิมพานต์ระดับพระเมรุ ในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ก็เล่น ลักษณะคล้ายสิงห์ ตัวเป็นเกล็ดเท้าเป็นกีบคู่ มีเขา ก็เล่นปีก พื้นสีน้ำเงิน ไม่มีเขา ไม่มีเครา มีปีก ก็หมีรูปร่างคล้ายสุนัข มีเครา และขนคอ หางเป็นพวง กบิลปีกขา ตัวและหัวเป็นลิง พื้นดำ มีหางนก และปีกที่ใหญ่ กรินทร์ปีกขา ตัวเป็นช้าง พื้นสีดำ ปีกหางแบบนกสีแดงขาว พลอากาศตรีอาวุธ เงินชูกลิ่น และคณะช่างจากสำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ได้ร่วมกันกำหนด รูปแบบการจัดภูมิทัศน์รอบพระเมรุ ให้จำลองป่าหิมพานต์ ที่ตั้งอยู่เชิงเขาพระสุเมรุ ประกอบด้วยเขามอ ต้นไม้ รวมทั้งให้มีเหล่าสัตว์หิมพานต์นานาชนิดอาศัยอยู่ตามที่กล่าวไว้ในตำนาน ในครั้งนี้ กรมศิลปากร ได้เชิญกลุ่มช่างปั้นปูนสดจากจังหวัดเพชรบุรี มาออกแบบและปั้นสัตว์หิมพานต์ทั้งหมดกว่า ๘๐ ชนิด จำนวนประมาณ ๑๖๐ ตัว และให้สำนักช่างสิบหมู่ดำเนินการลงสีบนตัวสัตว์หิมพานต์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการ สื่อความหมายคติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลไตรภูมิ ให้ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนและน่าสนใจมากขึ้น

นาคปีกอิม ตัวเป็นนกแบบหงส์
หัวเป็นนาค คล้ายสกุนเดรา
พื้นสีหงษา

บันฑูราชสีห์ เป็นราชสีห์
กินเนื้อ มีขนสีเหลืองอ่อน

ปีกอิมสีห์
หัวเป็นนก ตัวเป็นสิงห์

พัยคฆไกรสีห์ ตัวเป็นสิงห์
หัวเป็นเสือ

พัยคฆนที
ตัวเป็นเสือ หางเป็นปลา

กิเลน ลักษณะคล้ายสิงห์
ตัวเป็นเกล็ด หัวเป็นกบคู่ มีเขา

กิเลนปีก พื้นสีน้ำเงิน ไม่มีเขา
ไม่มีเครา มีปีก

กหมี รูปร่างคล้ายสุนัข มีเครา
และขนคอ หางเป็นพวง

กบิลปีกขา ตัวและหัวเป็นสิง
พื้นดำ มีหางนก และปีกที่ไหล

กรินทร์ปีกขา ตัวเป็นช้าง พื้นสีดำ
ปีกหางแบบนกสีแดงชาด

ครุฑ ลักษณะเป็นนกกอินทรี
แปลงเป็นรูปครุฑจับนาค
สีหงเสน สวมมงกุฎยอด

คชปีกขา ลำตัวท่อนอกและ
แขนคล้ายครุฑสีขาว หัวมีวง
และงา ขนและหางคล้ายหงส์

คชปีกขลิบ
หัวเป็นช้าง มีปีกแบบนก
มีหางเป็นปลา

คชสีห์ ตัวเป็นสิงห์ สีม่วงอ่อน
หัวมีวงและงาแบบช้าง

ทนต์ิมา หัวเป็นนกกการเวก
ตัวเป็นครุฑ พื้นสีเงินอ่อน

นกกการเวก รูปร่างเป็นนก
พื้นสีหงเสนอ่อน

กฤษณาวรี หัวและตัวท่อนบน
เป็นช้าง หางเป็นปลา

กมุทนิมิต ท่อนบนเป็นเทพ
ท่อนล่างและหางเป็นจระเข้

ไกรสรนาค ตัวเป็นสิงห์
หัวและหางเป็นนาค
มีเกล็ดทั้งตัว พื้นสีน้ำเงินอ่อน

ไกรสรปีกขา ตัวแบบสิงห์ มีเกล็ด
หัวและปีกเป็นนก สีทองอ่อน

เทพนรสิงห์ ท่อนบนเป็นเทพ
ท่อนล่างเป็นสัตว์ มีเท้าเป็นกบ

ดุรงค์ไกรสร ตัวเป็นม้า
หัวเป็นสิงห์ พื้นสีหงเสน
หางแปร่ง กีบดำ

ดุรงค์ปีกอิม ตัวเป็นม้า
พื้นสีขาว มีปีกและหางเป็นนก
สีเขียว ผมแปร่ง กีบสีดำ

ดิณสีหะ เป็นราชสีห์
พื้นสีเขียวอ่อน หัวเป็นกบ

นกหัสติลิงค์ ตัวเป็นนก
หัวคล้ายสิงห์
มีวงและงาคล้ายช้าง

ไกรสรจำแลง ลักษณะคล้าย มังกร ตัวและเท้าคล้ายสิงห์ พื้นสีม่วงอ่อน

ไกรสรคาริ ตัวเป็นสิงห์ หัวเป็น วัว มีเขา หางเป็นหางม้า

ไกรสรวาริน หัวและตัวเป็นสิงห์ หางเป็นปลา

พิซากรจิตบุท สัตว์สี่เท้า แบบ สิงโต มีปีกและหางเป็นนก

พิซากรมฤค หัว ปีกและหาง เป็นนก ตัวและขาเป็นกวาง

เทพกนิร เทพกนิรี ลำตัวและ หน้าเป็นเทพ ท่อนล่าง ขา และ หางเป็นแบบนก

นรพิซาไกรสร หัวเป็นสิงห์ ตัวเป็นนก

นาค งูใหญ่มีหงอน

นาคอัสตร ตัวเป็นม้า มีหัวและเกล็ด แบบนาค

พยัคฆเวณไตย หัวเป็นเสือ ตัวเป็นครุฑ หางแบบหงส์

มกรคชสีห์ หัวเป็นคชสีห์ ลำตัวและหาง เป็นมังกร

มฤคนที หัวและตัวเป็นกวาง หางเป็นปลา

มฤคเหมราช หัวเป็นแมว ตัวเป็นกวาง มีปีก

มังกรวิหค หัวเป็นมังกรตัวเป็น สัตว์สี่เท้า พื้นสีม่วงแก่ ปีกและ หางเป็นนก

มัจฉามังกร หัวและตัวเป็นมังกร หางเป็นปลา

ระฆมาต สัตว์สี่เท้าคล้ายตัว สมเสร็จ มีวงเส็กๆ ตัวเป็นเกล็ด

วนก่าพู หัวและตัวท่อนบน เป็นสิงห์ ท่อนล่างเป็นหอยสังข์

มยุระคนธรรพ์ ศิระษะและลำตัว
เป็นคนธรรพ์ ท่อนขาและหาง
เป็นนกกยุง มีปีกที่โหล่

มยุระเวณโคย หัวและหางเป็น
นกกยุง ลำตัวและมือเป็นครุฑ

มาริศ ท่อนบนเป็นยักษ์
ท่อนล่างเป็นกวาง

มังกรสกุณี หัวเป็นมังกร
ตัวเป็นนก

วาริภุช ตัวเป็นช้าง หูและ
หางเป็นครีบกและหางปลา
พื้นสีม่วง ครีบกและหางสีเขียว

สกุณเทรา หัวและหางเป็นเทรา
หรือนาค ตัวเป็นนก

สกุณไกรสร ตัวเป็นสิงห์
หัวเป็นนก ไม่มีปีก พื้นสีหงดิน

สกุณคชสีห์
หัวเป็นคชสีห์ มีปีกและหางเป็นนก

สินธพภุช ตัวเป็นม้า หัวเป็น
ช้าง มีหงอน พื้นสีเขียวอ่อน
หลังและกีบสีดำ

สินธูปิกษี ตัวเป็นนก
หางเป็นปลา พื้นสีน้ำเงิน

สิงห์ หรือ ราชสีห์ ตัวเป็นสิงห์
เท้าเป็นเสียบ หางเป็นปล้อง

สิงห์ปีก
หัวและตัวเป็นสิงห์ มีปีก

สุบรรณเหมราช
หัวเป็นเหมราช
ตัวและหางเป็นครุฑ

เสือปีก ตัวเป็นนก หัวเป็นเสือ
พื้นสีเหลือง

หงส์ เป็นนกในตระกูลสูง
เป็นพาหนะของพระพรหม

เหมราช ตัวเป็นสิงห์ หัวเป็นเหม
หางสีขาว

สกุนมังกร หัวเป็นนก ลำตัวและหางเป็นมังกร

สตาย พญานกในเรื่องรามเกียรติ์ กายเป็นสีเขียว

สัมพาที พญานกในเรื่องรามเกียรติ์ กายเป็นสีแดงชาด

สินธพนที เป็นตัวม้า หางเป็นปลา น่าจะหมายถึงงำน้ำพันสีขาว ครีบทองสีแดงชาด

เสือปิก
ตัวเป็นเสือ มีปีกแบบนก ฟันสีเหลือง

สีหคคคา หัวเป็นสิงห์ ลำตัวเป็นเกล็ด เท้ามีเล็บแบบช้าง ฟันสีม่วงแก่

สีหรามังกร ตัวเป็นสิงห์ หัวเป็นมังกร ฟันสีหงดดิน

สุบรรณเหรา ตัวเป็นครุฑ หัวคล้ายพญานาค มีเขา

เหมวาริ หัวเป็นเหมราช ลำตัวมีครีบและหางเป็นปลา

เหมราอัสคร ตัวเป็นม้า หัวเหมหางสีขาว ฟันสีดำ

เหรา
ลักษณะเหมือนนาค มีสีขาแบบมังกร

อสุรปิกษา ตัวเป็นไก่ที่ขามีเดือยท่อนอก มือ และหัวเป็นอสุร ฟันสีเขียว ปีก หางสีแดง

อสุรวายุภักษ์ ตัวเป็นนกอินทรี หน้าเป็นยักษ์

อัสปริกษิ
นางฟ้า มีปีกแบบนก

อัสทรวีหค ตัวเป็นม้า หัวและคอเป็นนก ตัวสีเหลือง สร้อยคอและปีกสีหงชาด หางและกีบเท้าสีดำ

อัสครเหรา ตัวเป็นม้า หัวเป็นแบบมังกร มีเขาและเขรา ฟันสีม่วงอ่อน

ที่เ้า สัตว์หิมพานต์ระดับพระเมรุ ในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

๒.๒.๔ สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

๑) พญานาค

สัตว์ที่มีตำนานและความเชื่อผสมผสานกับฐานคติและมีอิทธิพลบทบาทต่อมนุษย์ ในฐานะความเกี่ยวพันระบบความเชื่อสัมพันธ์ที่มนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัย ได้แก่ น้ำ ความอุดมสมบูรณ์ และความมั่นคงพร้อมไปกับโชคลาภเงินทอง นั่นคือ “นาค” (Naga) ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ “นาค” (Naga) ปรากรภูมิมาตั้งแต่โบราณคติความเชื่อที่มีต่อ “นาค” เชื่อว่าเป็นสัตว์ในตำนานที่มีเรื่องเล่าปรากรภูมิประวัติและเชื่อว่ามีอำนาจวิเศษที่เชื่อว่าจะสามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ “นาค” ได้ถูกกล่าวขานว่าเป็นพญานูใหญ่ หรืออาจเรียกขานว่าพญานาคและ “นาค” มีอิทธิพลต่อความเชื่อของมนุษย์ทั้งในด้านความอุดมสมบูรณ์ ฝน น้ำ บทบาทของ นาค ที่มีต่อมนุษย์ ในด้านการนารูปลักษณะของนาคมาใช้ อาทิเช่น สัญลักษณ์ในการทานายอายุ การพยากรณ์ดวงชะตา ลวดลายยันต์นาคราชบายศรีรูปนาคที่มีฐานคติมาจากนาค นั่นเอง (ยโสธารา ศิริภาประภากร, ๒๕๖๑)^{๑๒} ทั้งนี้มีฐานคติด้านความเชื่อในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ทรัพย์สมบัติและลาภผลด้วยมนุษย์ได้นำสัญลักษณ์ (symbol) ของ “นาค” (Naga) มาใช้ในรูปแบบที่แตกต่างกันทั้งนี้เพราะมนุษย์เชื่อว่า “นาค” คือสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ (Symbol of Abundance) และสามารถอานวยผลให้มนุษย์ผู้นับถือได้ประสบผลที่ตนเองปรารถนา หมายถึง “นาค” มีอำนาจและความวิเศษเฉพาะตน การนำสัญลักษณ์ของนาคได้นำมาเป็นที่พึ่งในด้านการอ้อนวอน ขอพร อธิฐาน เห็นจากการประดิษฐ์นาคด้วยใบตอง เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อสารถึงสิ่งที่ตนเชื่อเคารพบูชาที่มีต่อนาค เพราะนาคเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์และมีพลังอำนาจและความวิเศษ ตามฐานคติทางความเชื่อ (ยโสธารา ศิริภาประภากร, ๒๕๖๑)^{๑๓} นาคได้กลายเป็นสิ่งสำคัญและกลายเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred symbol) ที่สามารถนาผลประโยชน์บางประการมาให้แก่ผู้ที่ถือและครอบครอง เคารพกราบไหว้ และบูชา ด้วยเหตุนี้จึงเกิดพิธีกรรมบูชา นาค เฉพาะกลุ่ม และได้นาคมาเป็นสัญลักษณ์ด้วย ด้วยเหตุนี้จึงเกิด วัฒนธรรมที่มีความเชื่อต่อนาค ในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย จึงกลายเป็น “นาคกับนวัตกรรมความเชื่อประดิษฐ์” ที่เกิดขึ้นมาใน

^{๑๒} ยโสธารา ศิริภาประภากร และสำเร็จ อินทยุง. **คติความเชื่อที่มีต่อสัญลักษณ์นำโชคที่มีบทบาทต่อผู้ประกอบการค้า.** ใน การประชุมวิชาการระดับชาติราชชมงคลสุรินทร์ ครั้งที่ ๙ การประชุมวิชาการระดับนานาชาติสุรินทร์ ครั้งที่ ๑. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์, สุรินทร์. ๒๕๖๑.

^{๑๓} ยโสธารา ศิริภาประภากร และสำเร็จ อินทยุง. **คติความเชื่อที่มีต่อสัญลักษณ์นำโชคที่มีบทบาทต่อผู้ประกอบการค้า.** ใน การประชุมวิชาการระดับชาติราชชมงคลสุรินทร์ ครั้งที่ ๙ การประชุมวิชาการระดับนานาชาติสุรินทร์ ครั้งที่ ๑. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์, สุรินทร์. ๒๕๖๑.

สังคมอย่างมากมาย สิ่งประดิษฐ์ที่ถูกกล่าวมานี้ นั้นหมายถึง รูปลักษณ์ ลักษณะ รูปร่าง ของนาค ได้ถูกนำมาจัดประกอบให้เกิดความสำคัญตามวัตถุประสงค์ต่าง ๆ เพื่อประกอบพิธีกรรม เพื่อสวมใส่ และเพื่อบูชา (ยโสธารา ศิริภาพระภากร, ๒๕๖๑)^{๑๔} เป็นต้น

นาค Naga เป็นการนำเสนอเรื่องด้านความสำคัญของนาค ที่มีอิทธิพล บทบาทต่อการดำเนินชีวิต และฐานคติความเชื่อที่มีต่อนาคที่เป็นจุดก่อให้เกิด พุทธศิลปะ สิ่งประดิษฐ์ที่เกิดจากความเชื่อถือของมนุษย์ ที่เกิดจากความเชื่อที่มนุษย์มีต่อนาคและกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชานาค และได้กลายเป็นความนิยมต่อสัญลักษณ์นี้ ที่อาจเกิดจากความหมาย คำสอน ปรัชญา และสิ่งที่ได้จากการนับถือ เป็นต้น จึงเป็นประเด็นให้ผู้นำเสนอเกิดความสนใจต่อประเด็นนี้ และบทความน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษ และการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม และแนวคิดด้านวัฒนธรรมทางความเชื่อที่สามารถนำมาเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาและการประยุกต์ ออกแบบทั้งศาสตร์แขนงในด้านอื่น ๆ ที่สามารถนำไปประยุกต์ได้อย่างหลากหลายมิติ

ฐานคติความเชื่อที่มีต่อนาค

“นาค” (Naga) เป็นสัตว์ที่ปรากฏในตำนาน เป็นสัตว์ที่มีลักษณะลำตัวยาว เชื่อว่าเป็นพญาแห่งงู เจ้าแห่งงู มีพิษร้ายมาก อาศัยในน้ำลึก อาจเป็นหนอง คลอง บึง หรือ แม่น้ำโขง (พระสารีริกิติ์, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๒)^{๑๕} และบางแห่งได้กล่าวว่านาค อาศัยในน้ำลึก ที่เป็นมิติอีกภพหนึ่งที่อยู่ใกล้ชิดมนุษย์และมีน้ำเป็นแดนกั้น นาคจึงเป็นอีกคติหนึ่งที่ถูกเชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งน้ำ ดูแลน้ำ และมีอำนาจกำหนดน้ำให้สมบูรณ์

ภาพนาคที่พาทามีคูหามนเทียร ประเภทสัตว์ในนิยาย ประเภท เทพแห่งน้ำ, เทพแห่งความคุ้มครอง, เทพแห่งงูบริบูรณ์ได้ ดังนั้น นาคจึงถือว่ามีอิทธิพลต่อมนุษย์มากในเชิงโครงสร้างด้านความอุดมสมบูรณ์ด้วยประการหนึ่ง ด้วยความสำคัญนี้จึงกลายเป็นสิ่งเคารพนับถือ และได้รับการบูชา

^{๑๔} ยโสธารา ศิริภาพระภากร และสำเร้ง อินทุง. **คติความเชื่อที่มีต่อสัญลักษณ์นำโชคที่มีบทบาทต่อผู้ประกอบการค้า**. ใน การประชุมวิชาการระดับชาติราชชมงคลสุรินทร์ ครั้งที่ ๙ การประชุมวิชาการระดับนานาชาติสุรินทร์ ครั้งที่ ๑. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์, สุรินทร์. ๒๕๖๑.

^{๑๕} พระครูโกวิทธรรมภินันท์. **การศึกษาพญานาคที่ปรากฏในความเชื่อวัฒนธรรมเทือกเขาพนมดงรัก** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๘

กันมาเป็นระยะเวลาานาน (สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ, ๒๕๔๒)^{๑๖} จึงเกิดเป็นลัทธิบูชางูมาแต่เดิม และได้พัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน (จิตรกร เอ็มพันธ์, ๒๕๔๕)^{๑๗}

ความเชื่อเรื่อง นาค ของกลุ่มชาวอีสานในประเทศไทย ตามความเชื่อของชนกลุ่มนี้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ นาค มีการกล่าวไว้ในหนังสือตำนาน คัมภีร์ทางศาสนาที่กล่าวไว้ นาคเป็นพญางูใหญ่ ที่มีคุณสมบัติพิเศษสามารถเปลี่ยนจากงูกลายเป็นมนุษย์ได้บางครั้งคราวตามเหตุจำเป็น นาคมีอำนาจวิเศษ สิ่งที่ทำให้ นาคมีพลังวิเศษกล่าวว่า มาจากลูกแก้วมณีศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อที่กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมกลายเป็นความยิ่งใหญ่ และทรงอิทธิพลต่อกลุ่มชน ที่มีความเชื่อต่อนาค ร่องรอยความคิดเรื่องนาคถูกปรากฏในวรรณกรรมปรัมปราความเชื่อ พิธีกรรม สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม วิถีชีวิตและจิตรกรรม ระบบความเชื่อของกลุ่มชนที่มีต่อนาคมีผลต่อมนุษย์ในด้านการดำเนินชีวิต อาทิ ความรัก หน้าที่การงาน และความอุดมสมบูรณ์ ระบบความเชื่อนี้เองทำให้เกิดบทบาทด้านผลิตผล นวัตกรรมที่ได้มาตรฐานคติความเชื่อที่มีต่อนาค ได้กลายมาเป็นเครื่องบูชา และประดับมากมายเช่น ชุดการสวมใส่และสัญลักษณ์ เพื่อการนำมาบูชา ความเชื่อเรื่องนาค ที่มีอิทธิพลในการดำรงชีวิตของกลุ่มชนชาวอีสาน ดังนั้นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ของนาค คือ ๑) นาคเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ๒) นาคเป็นสัญลักษณ์ของความ เหนียวแน่น มั่นคง นี้อุ่และความรัก ๓) นาคเป็นสัญลักษณ์แห่ง ความร่ำรวย กาไร และความผาสุก ดังนั้นความเชื่อนี้ยังแสดงออกทางพฤติกรรมในด้านพิธีกรรม การบูชา บวงสรวง เช่นไหว้ ที่มีต่อนาคซึ่งมีผลทางความเชื่อที่ได้จากการบูชาซึ่งมีอิทธิพลบทบาทมากในกลุ่มชนชาวอีสาน

นาคที่สัมพันธ์กับศาสนาพุทธ

นาค (Naga) ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทจะพบการกล่าวถึง นาคที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระสาวกในอดีต แม้นแต่พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงที่ปฏิบัติศัลบาเพ็ญสมาธิภาวนาตามได้กล่าวถึงประสบการณ์ที่ได้สัมผัสนาค มาทำบุญและให้การรักษาคุ้มครอง ดูแล และรับฟังการเทศน์โปรด จากที่กล่าวมานี้ นาคมีความเกี่ยวข้องในฐานะสัตว์ในตำนานที่ถูกกล่าวว่ามีอำนาจเหนือมนุษย์ในด้านฤทธิ์อำนาจ แม้นผู้ที่มีอำนาจทางจิตฝึกสมาธิได้ในระดับสูงได้กล่าวว่า ได้ติดต่อกับนาค

^{๑๖} สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ. ความเชื่อเรื่องนาคชุมชนอีสานสองฝั่งโขง: (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงปัจจุบัน) (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. ๒๕๔๒.

^{๑๗} จิตรกร เอ็มพันธ์. พญานาคเจ้าแห่งน้ำโขง: พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. ๒๕๔๕.

และเกี่ยวพันกับนาค นาคจึงได้เกิดการยอมรับว่ามีบทบาทที่สำคัญหลายประการ คือ นาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้ามีการติดต่อกับผู้บำเพ็ญพรต ถือนิสัยที่ปฏิบัติดีมีศีลและมีสมาธิขั้นสูง นาคจะเคารพนับถือต่อผู้กระทำความดี นาคยังให้การดูแลพระพุทธรูปศาสนาและพระพุทธรูปสำคัญและพระธาตุที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระพุทธรูปเจ้าด้วยเช่นกัน (พระครูโกวิทธรรมภาณินันท์, ๒๕๔๘)^{๑๘}

นาคกับการนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์

มนุษย์ได้นำสัญลักษณ์นาคมาเป็นสัญลักษณ์นำโชค สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัด เชื่อว่านาคเป็นเจ้าแห่งทรัพย์ ทั้งยังนำมาเป็นเครื่องรางของขลัง เช่น แหวน และรูปเหมือนที่สามารถนาพกพาห้อยคอ กาไรมือ ยันต์นาคราช เชื่อว่าเป็นสิ่งมงคลสามารถมีพลังนาสิ่งดี ๆ เข้ามาในชีวิตและผู้เชื่อถือบูชาได้ (ยโสธารา ศิริภาพระภากร และคณะ, ๒๕๖๒)^{๑๙}

คติธรรมความเชื่อที่เกิดจากนาค

คติธรรมที่เกิดจากความเชื่อ โดยมากมักได้รับอิทธิพล จากศาสนาและการผสมผสานกับตำนานท้องถิ่นแต่ละกลุ่มชนที่มีความเชื่อย่อมมีการพัฒนารูปแบบ ที่ได้จากศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมตำนานท้องถิ่น การผสมผสานเหล่านี้เป็นที่มาของความเชื่อ (believe) ที่มาจากนาค ด้วยความเชื่อนี้เองจึงพัฒนามาเป็นรูปแบบของพิธีกรรม (Rite) คติธรรมทางความเชื่อได้เกิดเป็นผลผลิตของความเชื่อที่มีต่อนาค (Naga) จึงกลายมาเป็นผลงานการสร้างสรรค์โดยอาศัย นาค มาเป็นรูปแบบสัญลักษณ์เพื่อแปรให้เกิดเห็นเป็นรูปธรรมในการออกแบบเป็น รูปนาค เรียกว่าพญานาคราช พญานาคนี้ได้เป็นเสมือนเป็นตัวเชื่อม หลอมรวมวัฒนธรรมความเชื่อของชาวพุทธให้ดำรงอยู่และ สืบทอด สานต่อทางความเชื่อต่อไปในอนาคต และการนำสัญลักษณ์ในการนำมาใช้ในด้านต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์ จนกลายเป็นมูลค่าขึ้นมา ถือเป็นนวัตกรรมด้านความเชื่อที่เกิดจากนาค เป็นต้น ตามลักษณะของ “นาค” มีลักษณะเป็นงูที่มีรูปร่างใหญ่ยาวตามลำตัวมีเกล็ดมีสีเขียว พญานาคสามารถแผ่พังพาน ถือว่าเป็นนาคที่มีฤทธิ์ มีอำนาจและเป็นใหญ่กว่านาคชนิดอื่น ๆ นาคเป็นสัตว์ที่กล่าวตาม ตำนานว่าเป็นกึ่งเทพ

^{๑๘} พระครูโกวิทธรรมภาณินันท์. การศึกษาพญานาคที่ปรากฏในความเชื่อวัฒนธรรมเทือกเขาพนมดงรัก (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๘.

^{๑๙} ยโสธารา ศิริภาพระภากร และคณะ. (กุมภาพันธ์). “นาค” กับ สัญลักษณ์ที่ถูกนำไปใช้ของชาวอีสาน. ใน การประชุมวิชาการครั้งที่ ๑. วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ร้อยเอ็ด. ๒๕๖๒.

กิ้งสัตว์ เป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์อำนาจสามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ได้ นาค จะมีหงอนแสงถึงชนิดของนาคที่มีฤทธิ์ มีเกล็ดตามตัว มีลากายยาว ตาประกาย อาศัยอยู่ในพื้นพิภพ นาคธานี

“นาค” เป็นสัตว์ที่เชื่อกันว่า มีอำนาจและมีอิทธิพลต่อธรรมชาติ นาค เป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำ อาศัยอยู่ในพื้นที่ใดจะเกิดความอุดมสมบูรณ์ เรื่องฝน น้ำ ดินจะเกิดความชุ่มชื้น นาค เป็นสัตว์ตามตำนานได้กล่าวถึงการบำเพ็ญตบะโดยบำเพ็ญมาเป็นเวลานาน จึงมีฤทธิ์สามารถกลายร่างเป็นมนุษย์ได้เพื่อที่จะมาสร้างบุญบารมีเพิ่มเติม จึงมาช่วยมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้เอง นาค แลพบพื้นที่อีสานจึงมีความเชื่อมากในเรื่อง นาค หรือ พญานาค พื้นที่ที่ถือกำเนิด และเป็นที่ยึดมั่น คือ ป่าคาชะโนด จังหวัดอุดรธานีชาวอีสานมีความเชื่อว่าสถานที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เชื่อกันว่าเป็นประตูผ่านระหว่าง เมืองนาคที่ติดต่อกับเมืองมนุษย์

คุณลักษณะของ “นาค” กับเครื่องช่วยเสริม

นาค ใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อเสริมความรัก

นาค ใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อช่วยเสริม อำนาจ วาสนา บารมี

นาค ใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อช่วยเสริมความสมปรารถนา

นาค ใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อการช่วยรักษาโรค เช่น อธิฐานน้ำเพื่อการรักษาโรค

นาค ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อการความอุดมสมบูรณ์ทางเกษตรกรรม

นาค ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ในการให้น้ำ และฝน

ความเชื่อที่มีต่อนาคราชทำให้เกิดการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัด

คติธรรมความเชื่อ เป็นการคิดค้นสิ่งทีกลายเป็นสัญลักษณ์ที่มาปรากฏตามความเชื่อของกลุ่มคนที่เชื่อต่อนาค ที่มีผลในการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การอิงอาศัย ที่แสดงออกทางความเชื่อ (Believe) พิธีกรรม (Rite) ประเพณี (Tradition) ที่เกี่ยวข้องกับนาคด้วย ความเชื่อที่มีต่อนาค เป็นผลทำให้การนำสัญลักษณ์แห่งนาคราชนี้ มาเป็นพลังในการขับเคลื่อน เป็นที่พึ่งของผู้ที่เชื่อที่มีต่อนาค ได้กลายมาเป็นรูปแบบของภาพวาด ปูนปั้นใช้บูชานาค ด้วยความสำคัญนี้เอง นาค จึงได้กลายเป็นสิ่งประดิษฐ์ ที่ได้จากความเชื่อที่มีต่อนาค ทั้งได้กล่าวว่ามียู่จริง ที่ปรากฏในพระพุทธรูปศาสนา (นาคมุจลิน) นาคจึงกลายเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ และปรากฏมีตำนานความเชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งทรัพย์ และมีอำนาจการสร้างสรรค จึงมีองค์ประกอบด้านความเชื่อที่มีต่อนาค และจนกลายเป็นสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธรูปศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัด ด้านความเชื่อที่มีต่อนาค

แม้จะเคยมีการศึกษาตีความสัญลักษณ์รูปสัตว์ในวงรีที่บ้านตู้ที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิแล้ว (ดู เเด่นดาว ศิลปานนท์, ๒๕๔๓: ๑๐๖)^{๒๐} แต่บทความนี้จะนำเสนอการตีความใหม่ที่ต่างไปคือ สัตว์ในวงรีนี้เป็นสัญลักษณ์ของ “วัน” ตามคติอัฐเคราะห์ หากพิจารณาจะเห็นว่าบนบานตู้ได้สลักรายละเอียดของเดือน ข้างขึ้นข้างแรม ปีนักษัตร และจุลศักราช อย่างครบถ้วนรวมถึงตัวเลขช่วงกลาง ซึ่งเป็นรายละเอียดของข้างขึ้นข้างแรม ก็ได้จัดวางในตำแหน่ง บน-ล่าง เช่นเดียวกับการจัดบันทึกจริง แต่ต่างกันที่เครื่องหมายจากที่เคยใช้เครื่องหมาย “ไปยาลน้อย” ปรับใช้เครื่องหมาย “ดอกจัน” แทน ดังนั้นสิ่งเดียวที่ขาดหายไป คือ “วัน” “อัฐเคราะห์” คำเรียกดาวเคราะห์เฉพาะ ๘ ดวง ได้แก่ พระอาทิตย์พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระเสาร์ พระพฤหัสบดี พระราหู และพระศุกร์ โดยเทวดาแต่ละองค์เป็นผู้ครองรักษาทิศต่างๆ กล่าวคือ พระอาทิตย์ครองทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) พระจันทร์ครองทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) พระอังคารครองทิศอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) พระพุธครองทิศทักษิณ (ทิศใต้) พระเสาร์ครองทิศหริดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) พระพฤหัสบดีครองทิศประจิม (ทิศตะวันตก) พระราหูครองทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) และพระศุกร์ครองทิศอุดร (ทิศเหนือ) ในหนังสือโลกธาตุของพระสารประเสริฐ (ตรี นาคประทีป) กล่าวว่าอัฐเคราะห์ นอกจากจะเรียกว่า อาทิตย์ จันทร์ อังคารฯ ยังมีนามอื่นเรียกคืออาทิตย์-ครุชนาม (ครุช) จันทร์-พยัคฆนาม (เสือ) อังคาร-สิงหนาม (ราชสีห์) พุธ-โสณนาม (สุนัข) เสาร์-นาคนาม (นาค) พฤหัสบดี-มุลินนาม (หนู) ราหู-คชนาม (ช้าง) และ ศุกร์-อชันนาม (แพะ) โดยพระสารประเสริฐ (๒๕๑๒: ๑๐๓)^{๒๑} ได้ยกโคลงประกอบดังนี้

อาทิตย์นามครุชท้าว ปกษี
จันทร์นามพยัคฆ์ เบียดเนื้อ
อังคารกล่าวนามมี สิงหาราช
พุธสุนัขโดยเชื้อ ชาตินั้นเป็นนาม
พฤหัสบดีมุลินี่ นามหนู
ศุกร์อชันนามสุ แพะพี
พระเสาร์อิศรเอกลง นามนาค
อสุรินทร์ท่านชี้ คชช้างนามแกลง

^{๒๐} เเด่นดาว ศิลปานนท์, (๒๕๔๓: ๑๐๖). “พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์” เมืองโบราณ ๒๖, ๓ (กรกฎาคมกันยายน) :๑๐๕-๑๑๒.

^{๒๑} พระสารประเสริฐ (๒๕๑๒): ๑๐๓๑๐๐ ปี พระสารประเสริฐ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป

ดังนั้นรูปสัตว์สัญลักษณ์ที่สลักในวงรีที่บ้านตู้ที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิของตู้ใหญ่ตรงกลาง ซึ่งสลักรูปครุฑขนาดจำนวน ๒ ตัวจึงหมายถึง “ครุฑนาม” วันอาทิตย์ซึ่งเป็นทั้งวันพระราชสมภพและวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับรูปสุนัข ๒ ตัว บนบานตู้เล็กเบื้องขวา (ตุรุษที่ ๖) จึงหมายถึง “โสณนาม” วันพุธ ซึ่งเป็นทั้งวันพระราชสมภพและวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและที่ตู้เล็กเบื้องซ้าย รูปครุฑขนาดจึงหมายถึง “ครุฑนาม” วันอาทิตย์วัน พระราชสมภพ และรูปราชสีห์หมายถึง “สิง นาม” วันอังคารวันสวรรคตของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีทั้งนี้รัฐเคราะห์ ที่เวียนขวาไปตามทิศทั้ง ๘ ที่เทวดาเหล่านั้นรัก

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับคตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

ศรัทธา คือ ความเชื่อซึ่งทำให้นุชนมีความหวังในการดำเนินชีวิตประจำวันในปัจจุบันตลอดถึงความหวังของชีวิตในอนาคต และสัมปรายภพด้วย ความเชื่อของมนุษย์นั้นมีความผูกพันอยู่กับลัทธิ และศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งต่างๆ พร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องศีลธรรมด้วย (พระมหาปรม โสภาโส,๒๕๔๑: ๑๑)^{๒๒}

ในพุทธศาสนามีวรรณกรรมอยู่ประเภทหนึ่งเรียกว่า ชาดก โดยวรรณกรรมประเภทนี้เป็น การรวบรวมเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเมื่อครั้งที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทั้งนี้พุทธศาสนาเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีตก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นั้นพระองค์ได้เคยเสวยชาติเป็นทั้งมนุษย์ อมนุษย์ เทวดาหรือแม้แต่สัตว์ดิรัจฉาน โดยในแต่ละพระชาติเหล่านั้น พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ (ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต) ด้วยการบำเพ็ญบารมีธรรม ๑๐ ประการ (เฉลิมวุฒิ วิจิตร,๒๕๕๓:๑๒)^{๒๓}

สังคมไทยใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในมิติต่าง ๆ นับตั้งแต่ตราสัญลักษณ์ของรัฐและเอกชน สัญลักษณ์ในจิตรกรรมและประติมากรรม สัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม และสัญลักษณ์ในประเพณีและ พิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้เห็นว่า สังคมไทยได้รับอิทธิพลสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา และมีการนำหลักการไป ประโยชน์ใช้ในเชิงสัญลักษณ์อย่างกว้างขวาง ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรงได้แก่การนำไปใช้เพื่อสื่อ เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ แนวคิดทางพระพุทธศาสนา คติความเชื่อทาง

^{๒๒} พระมหาปรม โสภาโส,(๒๕๔๑): ๑๑ศึกษาวิเคราะห์ ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^{๒๓} เฉลิมวุฒิ วิจิตร(๒๕๕๓):๑๒มกราคม-เมษายน. สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท.วารสารพุทธศาสนศึกษา, ๑๙ (๑)

พระพุทธศาสนา โดยอ้อม ได้แก่ การนำสัญลักษณ์ ทางพระพุทธศาสนา เพื่อจุดประสงค์อื่น นอกเหนือจากที่กล่าวมา เช่น เป็นสัญลักษณ์ของการปกป้อง คุ้มครอง รักษา เป็นสัญลักษณ์ คู่บ้านคู่เมือง เป็นสัญลักษณ์ประจำวันเกิด เป็นต้น คติความเชื่อของสังคมไทยที่มีมาแต่เดิม ก็มี อิทธิพลในการกำหนดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น การกำหนดผังทางสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้างภายในศาสนสถาน การใช้รูปสัญลักษณ์ที่มีอยู่ในชุมชน สะท้อนคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น การใช้ขนมพองเป็นสัญลักษณ์แทนเรือแพข้ามสังสารวัฏ การใช้ดอกเข้าพรรษา เป็นสัญลักษณ์ของการบูชาเนื่องในเข้าพรรษา และการใช้เครื่องบูชาอย่างละ ๑ พัน เพื่อ บูชาพระคาถาพัน ตามประเพณีเทศน์มหาชาติ เป็นต้น กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย สะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริง ทางประวัติศาสตร์ชาติไทยว่า มีความเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนามาเป็นระยะเวลานาน ทำให้เห็นร่องรอย เชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันก็ให้เห็นอิทธิพล ท้องถิ่นที่มีต่อการกำหนดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาด้วยภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ปรับห้องตอนกลางพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พระที่นั่งตึกสองชั้นแบบตะวันตกในพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิโดยโปรดให้ทำตู้ไม้จำหลักปิดทอง ๓ ตู้กึ่งกลางประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวตู้เบื้องขวาประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยตู้เบื้องซ้ายประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีและทำเพดานและฉัตรจันทร์สำหรับตั้งเครื่องบูชาบนบานตู้ที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิประดับรูปสัตว์สัญลักษณ์ในวงรีบานละ ๒ ตัวคือสุนัข ๒ ตัวครุฑ ๒ ตัวและครุฑกับราชสีห์จากการศึกษาพบว่ารูปสัตว์เหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของ “วัน” ตามคติอัฐเคราะห์ดาวเคราะห์ ๘ ดวงซึ่งมีนามเรียกเป็นสัตว์ต่างๆ ได้แก่อาทิตย์-ครุฑนามจันทร์-พยัคฆนามอังคาร-สิงหนามพุธ-โสณนามเสาร์-นาคนามพฤหัสบดี-มุลินนามราหู-คชนามและศูกร์-อัชนามซึ่งสัตว์สัญลักษณ์แต่ละคู่นั้นคือวันพระราชสมภพและวันสวรรคตของแต่ละพระองค์การเรียกวันเป็นนามสัตว์ต่างๆเหล่านี้ที่น่าที่จะเป็นที่รับทราบกันแพร่หลายเนื่องจากเป็นคติที่ปรากฏในตำราพิไชยสงครามและทักษาตำราโหราศาสตร์เกี่ยวกับการตั้งชื่อตัวของบุคคลต่างๆ

โบราณจารย์ได้จัดเข้าระเบียบเป็นบริวารอายุเดชะศรีมุละอุตสาหะมนตรีและกาลกนิ เวียนขวาไปตามทิศทั้ง ๘ โดยเริ่มจากวันที่บุคคลนั้นเกิดพระเคราะห์หนามวันนั้นเป็นบริวารแล้วเรียงกันตามลำดับเรียกว่า “ทักษา” และได้แบ่งตัวอักษรและสระต่างๆเข้ากับตำแหน่งพระเคราะห์ทั้ง ๘ ดังนี้

วันอาทิตย์ครุฑนามได้แก่อักษรอาอิอีอีอีอุเอไอไอไอ

วันจันทร์พยัคฆนามได้แก่อักษรกขคคคคค

วันอังคารสิงหนามได้แก่อักษรจฉฉฉฉฉฉ

วันพุธโสณนามได้แก่อักษรฎฐฎฐฎ

วันเสาร์นาคนามได้แก่อักษรดตดตด

วันพฤหัสบดีสิณนามได้แก่อักษรบปฝฝฝฝฝ

วันราหู (พุธกลางคืน) คชนามได้แก่อักษรรลว

วันศุกร์ชนามได้แก่อักษรศสสสส

คนไทยคุ้นเคยกับคติเรื่องอัฐเคราะห์ที่เรียกเป็นนามสัตว์ต่างๆ มาแต่โบราณ โดยปรากฏอยู่ในตำราพิชัยสงคราม ระบุถึงนามอัฐเคราะห์ของชื่อเมือง แม่ทัพ นายกองต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลโบราณจารย์จึงมีข้อกำหนดต่างๆ เกี่ยวกับนามของบุคคลไว้เพราะเชื่อว่าชื่อของบุคคลเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการแพ้ชนะในศึกสงคราม (ดู ตำราพิชัยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ ๑, ๒๕๔๕: ๒๐๕-๒๑๐ และ ๓๓๔-๓๔๑) ทั้งนี้หากศึกษาการพระราชทานนามพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเห็นว่าพระองค์ทรงยึดถือคตินี้เป็นอย่างยิ่ง โดยจะพระราชทานอักษรวรรคบริวารวันประสูติ เป็นอาทิอักษร (อักษรต้น) ของพระนาม (ดู พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๔๗๒)

๒.๔ แนวคิดการสร้างสรรคพุทธศิลป์ของวัดในสังคมไทย

พุทธศิลป์เป็นงานศิลปะ เป็นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนา โดยตรงทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นความงาม เพื่อความพอใจที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา เนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมเผยแพร่ เป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ตรงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา โดยสิ่งๆ ที่ผู้สร้างงานศิลปะได้พยายามสื่อหรือสอดแทรกไว้ในงานศิลปะแต่ละชนิด โดยไม่เลือกว่าจะเป็นลัทธิมหาญาณหรือเถรวาท ดังจะเห็นว่างานศิลปะที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของงานที่ผู้สร้างมักจะสื่อหลักธรรมสอนอยู่ด้วย และสร้างในวัดเพื่อพุทธบูชาเพื่อการปลูกศรัทธา เตือนใจ เป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่งวัด ชุมชน และพุทธศิลป์ เป็นสิ่งที่เื้ออผูกพันดูแลซึ่งกันและกันมาโดยตลอด แต่ในปัจจุบันกลับเห็นค่านิยมการสร้างพุทธศิลป์ที่ผิดแปลกออกจากในอดีต อาทิ การสร้างพระพุทธรูปนาโกฎิ (<http://www.tumsrivichai.com>) เป็นรูปเคารพแทนมหาเศรษฐีในสมัยพุทธกาลจำนวน ๙ ท่าน ซึ่งท่านเหล่านี้มีความมั่งคั่งในโภคทรัพย์ มาสร้างเป็นพระพุทธรูป ๙ หน้า เพื่อสื่อความหมายถึง

ความก้าวหน้า ชาวพุทธที่ไม่รู้ความนัยจึงกราบไหว้เศรษฐกิจเหล่านั้นด้วยคิดว่าเป็นพระพุทธรูปปางหนึ่ง และอีกกรณีหนึ่งคือการบูชารูปปั้นชูชก หากใครได้กราบไหว้ชูชกจะให้ผลสำเร็จทางการค้าขาย โดยเฉพาะในเรื่องการขอ ไม่ว่าใครจะขออะไรก็ได้รับสมความปรารถนาทุกสิ่ง รศ.ดร.สุภาพรรณ ฌ บางช้างได้กล่าวว่า เรื่องชูชกที่เป็นตัวละครปรากฏอยู่ในพระเวสสันดรชาดก อธิบายว่า การบูชาชูชก เป็นเรื่องไม่ถูกต้องเพราะพระพุทธเจ้าสอนว่าให้บูชาบุคคลที่ควรบูชา สำหรับชูชกเป็นคนที่ไม่ควรบูชา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกระบุไว้ชัดว่าชูชกเป็นบุรุษโทษ ไม่มีความดีสักข้อเลย ไม่ควรที่จะหยาบยกมาเชิดชู บูชา (<http://www.kapook.com/view/๕๑๔๖๔>) และแม้แค่การสร้างพระพุทธรูปปางพิสดาร พระพุทธรูปนั่งชันเข่าห้อยขา แขนข้างหนึ่งวางบนหัวเข่าที่ชันที่ชาวบ้านเรียกว่า ปางเอาที่สบายใจก็ แล้วกัน แต่เจ้าอาวาสปฏิเสธว่าไม่ใช่รูปปั้นพระพุทธรูป แต่เป็นรูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมแต่ก็ยอมรับรูปปั้น ดังกล่าว ทำให้คนสนใจมาเข้าวัดทำบุญมากขึ้น (<http://www.manager.co.th>) หรือการสร้าง พระพุทธรูปปางหน้าตาปากบวม ที่สำนักพระพุทธศาสนายังต้องออกมาติงว่าไม่เหมาะสม คำถามจึงมี ว่า ศิลปะเหล่านี้จัดเป็นพุทธศิลป์แปลกปลอมหรือไม่เป็นศิลปกรรมเพื่อพระพุทธศาสนา และรับใช้ พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงหรือไม่? หรือเป็นเพียงรูปปั้นที่สร้างขึ้นมาเพื่อการค้า จูงใจเพื่อการ ท่องเที่ยว ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักธรรมเชื่อมโยงกับกาลเวลาหรืออย่างไร?

๒.๔.๑ จุดกำเนิดของงานพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา

จุดกำเนิดของงานพุทธศิลป์ เชื่อว่ามีจุดกำเนิดมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล อย่าง น้อยก็การสร้างสถูป ที่น่าจะมีการก่อสร้างมาแล้ว อาทิในมหาปริณิพพานสูตร ได้กล่าวว่า พระอานนท เถระได้ทูลถามพระพุทธเจ้าก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า จะให้จัดการพระสร้าวงคารของพระองค์ อย่างไร พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าให้จัดการดังเช่นพระศพของพระมหาจักรพรรดิ โดยทั่วไป คือให้ ประชุมเพลิงและบรรจุ(เถ้าธุลี) พระอังคารไว้ในพระสถูป ที่ตั้ง ณ ทางแพร่ง หรือทางหลักของการ สัญจรไปมา (ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๕๒-๑๖๒/๑๖๖-๑๓๖.)ส่วนในพาหิยสูตร ได้กล่าวว่า ท่านพาหิยะ ทา รุจิริยะกุลบุตร ได้ถูกแม่โคลูกอ่อนขวิดเสียชีวิต พระพุทธเจ้ากลับจากเสด็จบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี ได้ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายช่วยกันจับสรีระของท่านยกขึ้นวางบนเตียง แล้วนำไปเผา แล้วให้ทำสถูปไว้ (ขุ.อุ.(ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘๓-๑๘๗)จุดกำเนิดของพุทธศิลป์ น่าจะสร้างขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมี วิวัฒนาการของงานพุทธศิลป์ขับเคลื่อนแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว มีทั้งความงดงาม มีสุนทรีย์ สื่อ ความหมาย ช่วยถ่ายทอดหลักจริยศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสื่อธรรมะที่สำคัญที่ใช้สอน จริยธรรมให้กับผู้คนได้ดี พุทธศิลปะมีส่วนสำคัญในการช่วยสืบสานพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ขึ้นมาได้จนถึงในปัจจุบัน

ศิลปะทางพุทธศาสนาในยุคเริ่มต้นอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากทริภุญไชยและจากเมือง ลพบุรี ตลอดถึงจากอินเดียและลังกาทตามลำดับและในที่สุดก็มีการพัฒนามาสู่เป็นอิสระด้วยศิลปะของ

ตนเอง มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ซึ่งเรียกยุคนี้ว่า ศิลปะยุคคลาสสิก (Classical period) เช่น พระพุทธรูปสำริดปางลีลา อันอ่อนช้อยงดงามที่ปรากฏอยู่ตามระเบียงวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ หรือพระเจดีย์แบบดอกบัวตูม หรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งถือว่าเป็นพระเจดีย์แบบสุโขทัย นักโบราณวิทยาและนักประวัติศาสตร์ศิลปะได้จำแนกตามลักษณะสกุลช่างไว้ตามระยะระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ดังนี้ คือ

- ๑) สมัยแรก สกุลช่าง “วัดตะกวน” หรือ “วัดพระพายหลวง”
- ๒) สมัยสูงสุด สกุลช่าง “ครูยาว” (พระพุทธรูปปางลีลาสำริด ที่วัดเบญจมบพิตร)
- ๓) สมัยหลัง สกุล “พิชญ์โลก” (พระพุทธรูปชินราช) (สงวน รอดบุญ , ๒๕๓๓ : ๙)^{๒๔}

๒.๔.๒ ความหมายของพุทธศิลปกรรม

พุทธศิลป์: ในนาคความหมายรศ.สงวน รอดบุญ (๒๕๒๙: ๑๙๐)^{๒๕} ได้ให้ทัศคติเกี่ยวกับพุทธศิลป์ไว้ว่า...พุทธศิลป์(Buddhist Art) หมายถึงศิลปกรรม ซึ่งสร้างขึ้นรับใช้พระพุทธรูปศาสนาโดยตรง ทั้งในจิตรกรรมประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ทั้งใน ลัทธิหินยาน (เถรวาท) และลัทธิมหายาน (อาจารย์วาท)พุทธ ความหมายคือ ท่านผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบาน ท่านผู้รู้ร้อยสัจสี่อย่างถ่องแท้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๓: ๒๖๘.)^{๒๖} ศิลปะ ความหมายคือ ฝีมือความฉลาดในฝีมือ การแสดงออกมาให้ปรากฏอย่างงดงามน่าชม วิชาที่ใช้ฝีมือ วิชาซีต่างๆ(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๓: ๓๙๐.)^{๒๗} ศิลปะ หรือ ศิลป์ เป็นการกระทำหรือขั้นตอนของการสร้างชิ้นงานศิลปะ โดยมนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์สุนทรีย์ภาพ จินตนาการ หรือการสร้างจากอารมณ์ในภาวะต่างๆ ของมนุษย์ จนเป็นผลงานแห่งความคิดและการรังสรรค์ที่แสดงออกมาในรูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก ในความงดงามความชอบ ความพึงพอใจ ความประทับใจ หรือเกิดความสะเทือนใจ มีอารมณ์ ชื่นชม ชอบ รักไม่พอใจ เกลียด ชิงชัง เป็นต้นในขณะที่ พระยาอนุมานราชธนะ (เสถียร โกเศศ) ได้กล่าวว่า ศิลปะ หมายถึง งานอันเป็นความ

^{๒๔} สงวน รอดบุญ(๒๕๓๓: ๑๒๐) **ลัทธิและสกุลช่างศิลปะตะวันตก**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๓๕

^{๒๕} สงวน รอดบุญ (๒๕๓๓: ๑๙๐) **ลัทธิและสกุลช่างศิลปะตะวันตก**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๓๕

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), (๒๕๕๓): ๒๖๘**พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๓: ๓๙๐**พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), (๒๕๕๓): ๒๖๘พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด

พวกเพียรของมนุษย์ ซึ่งต้องใช้ความพยายามด้วยมือและด้วยความคิด อาจารย์เขียน ยัมศิริ (๒๕๑๒: ไม่ปรากฏเลขหน้า)^{๒๘} ได้ให้ความหมายของคำว่า ศิลปะ ไว้ว่า ศิลปะคือการสะท้อนออกของจิตใจคน ออกมาเป็นรูป (From) และในขณะเดียวกันในมุมมองกลับ ศิลปะสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตและชีวิตสะท้อนให้เห็นศิลปะ พระไพศาล วิสาโล (๒๕๕๓: visalo.org.)^{๒๙} ได้กล่าวถึงศิลปะเป็นเรื่องของความงามซึ่งสามารถสร้างความตื่นตาตื่นใจจนเกิดการตะลึงงัน หรือสะกดใจให้เกิดความลุ่มหลง อยากซัดใส่ใคร่ครอบครอง (พุทธศาสนาเรียกว่า ราคะ) แต่ในอีกด้านหนึ่ง ศิลปะสามารถเป็นสื่อให้เราเข้าถึงความดีและความจริงได้ กล่าวคือ บันดาลใจให้เกิดศรัทธาในสิ่งดีงาม หรือน้อมใจให้เกิดความสงบ เกิดกำลังใจใฝ่ฝันอย่างมั่นคงในอุดมคติ อีกทั้งสามารถเปิดเผยความจริงของชีวิตให้เราได้ประจักษ์ รู้เท่าทันมายาจนละวางได้ ศิลปะชั้นครูยังสามารถยกจิตสู่สภาวะเหนือโลกเหนือสามัญ (transcendence) คือสภาวะที่จิตได้สัมผัสกับความจริงขั้นสูงสุดหรือปรมาตม์ เช่น ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ และจักรวาล สภาวะที่อัตตาตัวตนได้เลือนหายไป ไม่มีเส้น แบ่งระหว่างฉันกับโลกอีกต่อไป อยู่เหนือสมมติบัญญัติหรือความจริงแบบทวินิยม (dualism) เป็นสภาวะที่จิตเปี่ยมด้วยเมตตากรุณาอย่างไม่มีประมาณ ศิลปะสามารถเป็นสื่อนำผู้คนเข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งสูงสุดในทางศาสนธรรมได้จุดเชื่อมบรรจบระหว่างศิลปะกับพุทธศาสนา คือการสื่อสารด้วยศรัทธา กล่าวคือเมื่อคนๆ หนึ่ง ซึ่งมีความทุกข์กลัดกลุ้มใจ ท้อแท้ในชีวิต ได้มานั่งอยู่ตรงพระพักตร์พระพุทธรูปในโบสถ์ ได้เห็นพระพักตร์อันสงบนิ่ง สายพระเนตรแห่งความเมตตา ที่ทอดมองลงมา พลันความรุ่มร้อนใจก็มลายหายไป เหมือนมีหยาดน้ำทิพย์มาชโลมใจ ก่อความเย็นชุ่มชื่นสบายใจ ทุกข์สงบ ราบรื่นด้วยอานุภาพแห่งความศรัทธาต่อพุทธศิลป์นั่นเองพระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า พุทธศิลป์ คือเจดีย์ที่เคารพนับถือ บุคคล สถานที่ หรือวัตถุ ที่สมควรเคารพบูชาเจดีย์ที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามี ๔ ประเภทคือ ๑) ธาตุเจดีย์ คือสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๒) บริโภคเจดีย์ คือสิ่งหรือสถานที่ ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย ๓) ธรรมเจดีย์ คือสถานที่บรรจุพระธรรมหรือบรรจุพระพุทธรูป ๔) อุทเทสิกเจดีย์ คือพระพุทธรูป ทางด้านศิลปกรรมไทย หมายถึงสิ่งที่ก่อเป็นยอดแหลม เป็นสถานที่บรรจุสิ่งที่เคารพนับถือ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุอัฐิของเจ้าเมือง พระมหากษัตริย์ และอัฐิของบรรพบุรุษ เป็นต้น (พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), ๒๕๔๐: ๕)^{๓๐}

^{๒๘} เขียน ยัมศิริ. (๒๕๑๒) **พุทธธานุสรณ์**. พระนคร : ไทยสัมพันธ์.

^{๒๙} พระไพศาล วิสาโล. (๒๕๕๐). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการจัดการความดีศึกษาศาสนาคุณนิตินิพุทธิพุทธธรรมา**.

กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

^{๓๐} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (๒๕๒๙). **ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. กรุงเทพฯ

: อัมรินทร์การพิมพ์.

ดังนั้น พุทธศิลป์ จึงมีความหมายถึงงานศิลปะที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นการอุทิศ และรับใช้ ด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง ก่อให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนาโดย อาศัยองค์รวมของการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

พุทธศิลป์ในประเทศไทยมีเป็นจำนวนมากเนื่องจากได้รับเอาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะ ความเชื่อถือและการเคารพนับถือพระพุทธศาสนาจากอินเดียเกือบทั้งหมดพุทธ ศิลป์ได้มีการสร้างติดต่อกันมาหลายร้อยปีแล้ว ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำชาติ ไทยมาเป็นเวลาช้านานพบว่ามีเมืองโบราณและหลักฐานทางศิลปกรรมที่มีการแพร่กระจายมากในทุก ภูมิภาคของดินแดนไทย มีปรากฏอยู่ในดินแดนหลายพื้นที่ เริ่มต้นจากบริเวณภาคกลางตอนล่างที่ราบ ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดินแดนที่ติดกับริมทะเลตั้งแต่จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม เมืองอู่ทองแพร่ ขยับไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง ๒ ฝั่ง ตั้งแต่ จังหวัดสิงห์บุรี ชัยนาท ลพบุรี สระบุรี นครนายกและขึ้น ไปภาคเหนือตอนบนคือเมืองหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ในฝั่งตะวันตก ได้แก่ จังหวัดลพบุรีสระบุรี นครนายก ไปยังฝั่งตะวันออกทั้งหมด ตั้งแต่ปราจีนบุรี ชลบุรี จันทบุรี และได้ขึ้นไปยังภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ในเขตอีสานใต้และอีสานเหนือ ทั้งหมด (ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๖: ๗๘)^{๓๑} และมีปรากฏที่ไชยา นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี เป็นต้น

จิตรกรรมไทยภาพเขียน ที่มีลักษณะเป็นแบบอย่างของไทยที่แตกต่างจากศิลปะของชน ชาติอื่นอย่างชัดเจน เป็นลวดลายที่มีชื่อเรียกต่างๆ กัน ซึ่งนำรูปร่างจากธรรมชาติมาประกอบ เช่น ลายกนก ลายกระจัง ลายประจำยาม ลายเครือเถา เป็นต้นหรือเป็นรูปที่มาจากความเชื่อและคตินิยม เช่น รูปคน รูปเทวดา รูปสัตว์ รูปยักษ์ เป็นต้น จิตรกรรมไทยเป็นศิลปะที่มีความประณีตสวยงาม แสดง ความรู้สึกชีวิตจิตใจและความเป็นไทยที่มีความอ่อนโยนละมุนละไม สร้างสรรค์สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีต จนได้ลักษณะประจำชาติ มีลักษณะประจำชาติที่มีลักษณะและรูปแบบเป็นพิเศษ นิยมเขียนบนฝา ผผนังภายในอาคารที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา และอาคารที่เกี่ยวกับบุคคลชั้นสูง เช่น โบสถ์ วิหาร พระที่นั่ง วัง บนผืนผ้า บนกระดาษ และบนสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ โดยเขียนด้วยสีฝุ่น ตามกรรมวิธีของช่างเขียน ไทยแต่โบราณ เนื้อหาที่เขียนมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตพุทธ พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ วรรณคดีและชีวิตไทย พงศาวดารต่างๆ ส่วนใหญ่นิยมเขียนประดับผนังพระอุโบสถวิหารอันเป็น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประกอบพิธีทางศาสนา ประติมากรรมไทยเป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกโดยกรรมวิธี การปั้นการแกะสลักการหล่อ หรือการประกอบเข้าเป็นรูปทรง ๓ มิติ ซึ่งมีแบบอย่างเป็นของไทย โดยเฉพาะวัสดุที่ใช้ในการสร้างมักจะเป็นดิน ปูน หิน อิฐโลหะ ไม้ งาม้าง เขาสัตว์ กระจุก ฯลฯ ผลงาน ประติมากรรมไทย มีทั้งแบบนูนต่ำนูนสูง และลอยตัว งานประติมากรรมนูนต่ำและนูนสูงมัก

^{๓๑} ศักดิ์ชัย สายสิงห์(๒๕๕๖: ๗๘)โบราณสถาน—การอนุรักษ์ศาสนสถานวารสารพุทธศาสน์ ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.-เม.ย. ๒๕๕๕)

ทำเป็นลวดลายประกอบกับสถาปัตยกรรม เช่น ลวดลายปูนปั้น ลวดลายแกะสลักประดับตามอาคาร บ้านเรือนโบสถ์วิหาร พระราชวัง ฯลฯ ลอยตัว มักทำเป็นพระพุทธรูป เทวรูป รูปเคารพต่างๆ ตึกตา ภาชนะดินเผา ตลอดจนเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามสกุลช่างของแต่ละท้องถิ่น หรือแตกต่างกันไป ตามคตินิยมในแต่ละยุคสมัย โดยทั่วไปแล้วเรามักศึกษาลักษณะของสกุลช่างที่เป็นรูปแบบของศิลปะสมัยต่างๆ ในประเทศไทยจากลักษณะของพระพุทธรูป เนื่องจาก เป็นงานที่มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน จัดสร้างอย่างปราณีตบรรจง ผู้สร้างมักเป็นช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญที่สุดในท้องถิ่นหรือยุคนั้นนั้นเป็นประติมากรรมที่มีวิธีการจัดสร้างที่เปี่ยมด้วยศรัทธา สถาปัตยกรรมไทย เป็นศิลปะการก่อสร้างของไทย อันได้แก่อาคาร บ้าน เรือน โบสถ์วิหาร วัง สถูป และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่มีมูลเหตุที่มาของการก่อสร้าง การก่อสร้างอาคารบ้านเรือนในแต่ละท้องถิ่น จะมีลักษณะผิดแผกแตกต่างกันไปบ้าง ตามสภาพทางภูมิศาสตร์ และคตินิยมของแต่ละท้องถิ่น แต่สิ่งก่อสร้างทางศาสนาพุทธมักจะมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะมีความเชื่อความศรัทธาและแบบแผนพิธีกรรมที่เหมือนกัน สถาปัตยกรรมที่มักนิยมนำมาเป็นข้อศึกษามักเป็นสถูป เจดีย์ โบสถ์ วิหารหรือพระราชวัง เนื่องจากเป็นสิ่งก่อสร้างที่คงทน มีการพัฒนารูปแบบมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และได้รับการสรรค์สร้างจากช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญ พร้อมทั้งมีความเป็นมาที่สำคัญควรแก่การศึกษา

๒.๔.๓ หลักการและความสำคัญพุทธศิลปกรรม

พุทธศิลป์: ส่วนมากสร้างในวัดพุทธศิลป์ส่วนมากสร้างขึ้นในปริณทลของวัด เพราะศิลป์หรือช่างจะแสดงเจตจำนงในการเนรมิตศิลปกรรมด้วยพลังศรัทธา และเป็นพุทธบูชา เป็นต้น (สงวน รอดบุญ, ๒๕๓๕:๔๘๑)^{๓๒} เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ศิลปะกลายเป็นเครื่องมือชี้ชวนให้เข้าวัด พุทธศิลป์ในวัด พุทธศิลป์ เป็นสถาปัตยกรรม อาทิ เช่น พระวิหาร พระเจดีย์ พระปราสาท หอไตร ศาลาโบสถ์ และประติมากรรม อาทิ พระพุทธรูป และภาพจิตรกรรมซึ่งเป็นพุทธศิลป์ฝาผนังที่วาดไว้ในพระอุโบสถในพระวิหาร พุทธศิลป์จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อในการรับรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม ให้มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศล พระพุทธรูปจึงถูกสร้างสรรค์ออกมาเมื่อมองพิศแล้วให้เกิดความรู้สึกอิมเมม มีปิติยินดีเป็นสุขใบบเสมออยู่คู่กับวัด วัดมีโบสถ์เพราะโบสถ์เป็นหลักเขตหรือสิทธิ์ เป็นเขตกำหนด

เป็นที่ร่วมกระทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ (โชติ กัลยาณมิตร, พจนานุกรม. ๒๕๔๘: ๕๐๐)^{๓๓} เช่น

^{๓๒}สงวน รอดบุญ(๒๕๓๕) : ๔๘๑ **ลัทธิและสกุลช่างศิลปะตะวันตก**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๓๕

^{๓๓}โชติ กัลยาณมิตร(๒๕๔๘): ๕๐๐ **พจนานุกรม สถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง** กรุงเทพฯ : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

ใบเสมาที่ใช้ปกคลุมพระอุโบสถ กำหนดเป็นเขตที่พระสงฆ์ทำสังฆกรรม ใบเสมาที่ปรากฏมักจะทำจากหิน หรือที่เรียกว่าหินศิลาหรือหินทราย ใบเสมาหินเป็นโบราณวัตถุสำคัญอย่างหนึ่งงานพุทธศิลปะ มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันงานศิลปะในแต่ละยุคสมัย จึงเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามความนิยม และการถ่ายทอดเล่าขาน เรื่องราวต่างๆ พุทธประวัติที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ช่างศิลป์จึงได้นำออกมาถ่ายทอดผ่านงาน ศิลปะในรูปแบบต่างๆ ทั้งจิตรกรรมฝาผนัง งานประติมากรรม งานปั้นดินเผา แกะสลักหิน ประเภทต่างๆ และแกะสลักไม้ต่างๆ ส่วนมากจะเป็นการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องราวที่สามารถศึกษาได้จากภาพตามฝาผนังของโบสถ์ วิหาร วัด กำแพง ปราสาท พระราชวัง อาทิจิตรกรรมฝาผนัง วัดราชสิทธาราม กรุงเทพฯ (ฝั่งธนบุรี) ซึ่งไม่ใช่เรื่องราวของพุทธประวัติอย่างเดียว ศิลปะบางรูปแบบแสดงถึงวิถีดำเนินชีวิตเล่าเรื่องราวของวิถีชีวิตของชุมชนสมัยนั้น ของผู้คนในสังคมไทยด้วย ทำให้คนรุ่นหลังได้รับรู้เรื่องราวในอดีต หรือแม้แต่เหตุการณ์บ้านเมืองในอดีต อย่างเช่น จิตรกรรมฝาผนังของวัดบวรนิเวศวิหารผลงานด้านศิลปะไม่ว่าเป็นพระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนัง สถาปัตยกรรม ที่พบอยู่หลายแห่งในประเทศไทย พม่า อินเดีย ลาว อินโดนีเซีย เขมร ทิเบต ล้วนเป็นเครื่องแสดงออกถึงความศรัทธาในศาสนา แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ความเชื่อความศรัทธาผู้สร้างงานศิลปะได้พยายามสื่อหรือสอดแทรกไว้ในงานศิลปะแต่ละชนิดเรียกได้ว่าเป็นปรัชญาศิลปะในงานพุทธศิลป์ คืองานศิลปะที่มีธรรมะในศาสนาพุทธอยู่ในงานศิลปะนั้นซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบ ทั้งในรูปแบบของงานศิลปวัตถุหรือพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งจะมีหลักธรรมะสอนอยู่โดยแบ่งศึกษาออกเป็นประเภทต่างๆ ทั้งพระพุทธรูป สถูปเจดีย์ อาคารสถานที่ และวัตถุสิ่งของ จึงสามารถกล่าวได้ว่างานศิลปกรรมเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์ของชาติอย่างหนึ่ง ดังนั้น การนำงานพุทธศิลป์มาเป็นสื่อในการสอนปรัชญาธรรมะต่างๆ เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่ง อาทิ การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์วิหาร อธิบายเรื่องพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าสถูป เจดีย์ พระพุทธรูปปางต่างๆ ช่วยให้ผู้คนมีศรัทธาในพระพุทธเจ้า และพุทธศิลป์ยังสื่อเพื่อความรู้ในชาดกหรือธรรมบทศิลปกรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมดจะสร้างขึ้นในวัด ทั้งนี้เพราะวัดเป็นจุดศูนย์กลางของพุทธศาสนิกชน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งถ่ายทอดศิลปวิทยาการและธรรมะศิลปะกลายเป็นเครื่องมือชี้ชวนให้เข้าวัด เป็นสื่อในการรับรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมให้มีจิตใจเป็นบุญ เป็นกุศล เสียสละ บริจาคทานงานพุทธศิลป์ก่อให้เกิดผลอันเป็นคุณค่าทางจิตใจ ให้เกิดความเกษมเบิกบาน มีความสุขสงบ โปร่งเบา ร่มเย็นในจิตใจ งานพุทธศิลปะหลายชิ้นล้วนแล้วถ่ายทอดความจริงเรื่องราวต่างๆ เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม หลักศีลธรรมความดีงามเสริมสร้างเพื่อสื่อให้ผู้สัมผัสให้เข้าถึงสัจธรรมแห่งชีวิต ไม่ว่าจะเป็นกฎของธรรมชาติ ความไม่เที่ยง การพลัดพราก ที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ แม้กระนั้น พุทธศิลป์ยังถ่ายทอดความเมตตากรุณา ปลอดภัยปลอดภัยให้ผู้ทุกข์คลายเบาบางลง แม้กาลเวลาผ่านไปทำให้พุทธศิลป์คลายมนต์ขลังลงได้อาติ พุทธศิลป์พระพุทธรูปปางลีลาลอยตัว แม้ผ่านกาลเวลามานานแล้ว แต่ความงดงามยังฉายแสงความ

เมตตากฎณาไม่เปลี่ยนแปลง

สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่มีความโดดเด่น น่าสนใจ และสามารถนำมาใช้เพื่อส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาท่องเที่ยวในประเทศไทย มีจำนวน ๕ สาขา ได้แก่

๑. สาขาศิลปะ ประกอบด้วย ๑) ด้านวรรณศิลป์ ได้แก่ นิราศเวียง นิราศเชียงดาว ท้าวกำกาคำ กลอนเย้ย พระไชยสุริยา มหาเวสสันดรชาดก พระมหาลัยคำกาพย์ มาโนห์รา นิบาต ๒) ด้านทัศนศิลป์ ได้แก่ วัดร่องขุ่น วัดพระธาตุหริภุญชัยมหาวิหาร ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง วัดพระแก้ว วัดป่าเลไลยก์ มัสยิดกรือแซะ ถนนชินโพรตุกีส ๓) ศิลปะการแสดง ได้แก่ ฟ้อนผีมด ฟ้อนผีบ้านผีเมือง ฟ้อนเล็บ กลองสะบัดชัย ฟ้อนม่านมุยเชียงตา กิ่งกะหრა (กีนนรา) หรือฟ้อนนางนก ฟ้อนน้อยใจยา ฟ้อนลาวแพน เซิ้งกระติบข้าว เซิ้งโป่งกลาง โขน ละครชาตรี รongเง็ง ระเบวร้อนแต่ ๔) ด้านภาษาและวรรณกรรม ตำนานจามเทวี ตำนานเสื่อเย็น ท้าวสูงท้าวเจือง ตำนานขุนบรม ตำนานแม่น้ำคพระโขงง บทละครพิกุลทอง ตำนานพ่อทวด จินตามณี

๒. สาขามนุษย์ศาสตร์ ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าพอบ้าง พิธีกวนกระยาสารท พิธีขอขมาวัว/ควาย พิธีเรียกขวัญข้าว พิธีทาบุญกลางบ้านปทุมธานี พิธีบวงสรวงพันท้ายนรสิงห์ พิธีสระหัวบะตัน พิธีลอยเรือชาวเล

๓. สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ ฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง หมอลำ ประเพณีช้างฆานอง เพลงฉ่อย ลิเก เพลงเรือเพลงลา

๔. สาขาช่างฝีมือ ได้แก่ ผ้าลายน้ำไหล ผ้าม่อฮ่อม ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าแพรวา งานสานปลาตะเพียน ปั้นตุ๊กตาชาววังเครื่องเงินตัวหนังตะลุง เครื่องจักรสานจากหวาย

๕. สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ น้ำพริกอ่อง แกงโฮะ ปลาแร่ แกงอ่อมฟักทอง แกงเขียวหวาน ต้มยำกุ้ง ข้าวยา แกงไตปลา

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิตา ยอดแก้ว (๒๕๔๗: ๑)^{๓๔} มนุษย์เราตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์รู้จักการสร้างสรรครูปร่างรูปทรงขึ้น เพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารสื่อความหมายซึ่งกันและกัน ดังเช่น สัญลักษณ์ที่พบเห็นกันอยู่เสมอ ตามผนังถ้ำ บนก้อนหิน มักเป็นรูปทรงที่ ลอกเลียนแบบ ธรรมชาติแสดงเรื่องราวต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ดวงอาทิตย์ นก ปลา สัตว์ป่า คน ต้นไม้ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตการดำรงอยู่ ภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดที่เป็นรูปธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นับว่าเป็นการสร้างสรรคสัญลักษณ์เพื่อใช้ในการสื่อสารของคนในยุคนั้น

^{๓๔}จิตา ยอดแก้ว (๒๕๔๗).การศึกษาสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศอาเซียน.

พระครูศรีปัญญาวิกรม (๒๕๕๘ : ๑๙)^{๓๕} สัญลักษณ์ คือ สิ่งที่ถูกกำหนดขึ้น หรือนิยามขึ้นเพื่อใช้สื่อความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง ความหมายอย่างกว้าง กำหนดเอาทั้งส่วนที่เป็นวัตถุ การกระทำ และความคิดที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสื่อความถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งนอกเหนือจากตัวมันเอง

๑. สาขาศิลปะ ประกอบด้วย ๑) ด้านวรรณศิลป์ ได้แก่ นิราศเวียง นิราศเชียงดาว ท้าวท่ากาดำ กลอนเข้ย พระไชยสุริยา มหาเวสสันดรชาดก พระมหาลักษณ์คำภักย์ มาโนห์รานิบาต ๒) ด้านทัศนศิลป์ ได้แก่ วัดร่องขุ่น วัดพระธาตุหริภุญชัยมหาวิหาร ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง วัดพระแก้ว วัดป่าเลไลยก์ มัสยิดกรือเะ ฉนวนชินโนโปรตุเกส ๓) ศิลปะการแสดง ได้แก่ ฟ้อนผีมด ฟ้อนผีบ้านผีเมือง ฟ้อนเล็บ กลองสะบัดชัย ฟ้อนม่านมุยเชียงตา กิ่งกะหรี (กิ่นนรา) หรือฟ้อนนางนก ฟ้อนน้อยใจยา ฟ้อนลาวแพน เซิ้งกระติบข้าว เซิ้งโป่งกลาง โขน ละครชาตรี ร่องเง็ง ระเบวร้อนแต่ ๔) ด้านภาษาและวรรณกรรม ตำนานจามเทวี ตำนานเสือเย็น ท้าวสูงท้าวเจือง ตำนานขุนบรม ตำนานแม่เนาพระโขนง บทละครพิกุลทอง ตำนานพ่อทวด จินตตามณี

๒. สาขามนุษย์ศาสตร์ ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อบัก พิธีกวนกระยาสารท พิธีขอขมาวิ้ว/ควาย พิธีเรียกขวัญข้าว พิธีทาบุญกลางบ้านปทุมธานี พิธีบรวงสรวงพันท้ายนรสิงห์ พิธีสระหัวบะตัน พิธีลอยเรือชาวเล

๓. สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ ฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง หมอลำ ประเพณีช้างงู นองเพลงฉ่อย ลิเก เพลงเรือเพลงลา

๔. สาขาช่างฝีมือ ได้แก่ ผ้าลายน้ำไหล ผ้าม่อฮ่อม ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าแพรวา งานสานปลาตะเพียน บัณฑิตูตาวาวังเครื่องเงินตัวหนังตะลุง เครื่องจักรสานจากหวาย

๕. สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ น้ำพริกอ่อง แกงโฮะ ปลาร้า แกงอ่อมฟักทอง แกงเขียวหวาน ต้มยำกุ้ง ข้าวยำ แกงไตปลา

กรมวิชาการ (๒๕๔๓ : ๑๔)^{๓๖} การสังเคราะห์ (Synthesis) หมายถึงการนำผลงานวิจัยหลายๆ เรื่อง ที่ศึกษาในเรื่องเดียวกันหรือปัญหาเดียวกันมาศึกษาวิเคราะห์ และนำเสนอข้อสรุปอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นการได้ความรู้ใหม่

ประเสริฐ ศีลรัตน์ (๒๕๔๒ : ๒๗)^{๓๗} การสังเคราะห์ หมายถึง การที่เรานำคำนิยามมาศึกษาวิเคราะห์อย่างถ่องแท้แล้วก็ต้องการรวบรวมคำนิยามเหล่านั้นที่กระจัดกระจายกันอยู่นำมารวมกันเข้าเป็นเรื่องราว มีเนื้อหาสาระ ความสำคัญที่สอดคล้องเป็นประเด็นใหม่ นำสนใจมากยิ่งขึ้น

^{๓๕} พระครูศรีปัญญาวิกรม, ๒๕๕๘ : ๑๙ นามานุกรมบุคคลพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

^{๓๖} กรมวิชาการ.. ๑๔ แนวทางการบริหารโรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา. ลาตพรวัว. ๒๕๔๓.

^{๓๗} ประเสริฐ ศีลรัตน์ (๒๕๔๒)สุนทรียะทางทัศนศิลป์กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

โดยเฉพาะการนำสิ่งอื่นๆเข้ามาเพิ่มเติมซึ่งถือว่าเป็นความจำเป็นในเรื่องนี้ เพราะการสังเคราะห์นั้นคือการนำเรื่องต่างๆมาศึกษาอย่างละเอียดแล้วก็นำมาประกอบกันขึ้นมาใหม่ และเนื้อหาสาระก็ใหม่ด้วย มีคุณค่ามากขึ้น ซึ่งอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือคำนิยามให้เหมาะสมกับกาลสมัย

พระมหาปรม โสภาโส (๒๕๔๑: ๑๑)^{๓๘} ศรีทธา คือ ความเชื่อซึ่งทำให้มนุษย์มีความหวังในการดำเนินชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ตลอดถึงความหวังของชีวิตในอนาคต และสัมปรายภพด้วยความเชื่อของมนุษย์นั้นมีความผูกพันอยู่กับลัทธิ และศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งต่างๆพร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องศีลธรรมด้วย

สงวน รอดบุญ (๒๕๓๓ : ๙)^{๓๙} ศิลปะทางพุทธศาสนาในยุคเริ่มต้นอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากทริภุชเวศและจากเมืองลพบุรี ตลอดถึงจากอินเดียและลังกาทตามลำดับและในที่สุดก็มีการพัฒนามาสู่อิสระด้วยศิลปะของตนเอง มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ซึ่งเรียกยุคนี้ว่า ศิลปะยุคคลาสสิก (Classical period) เช่น พระพุทธรูปสำริดปางลีลา อันอ่อนช้อยงดงามที่ปรากฏอยู่ตามระเบียงวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ หรือพระเจดีย์แบบดอกบัวตูม หรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งถือว่าเป็นพระเจดีย์แบบสุโขทัย นักโบราณวิทยาและนักประวัติศาสตร์ศิลปะได้จำแนกตามลักษณะสกุลช่างไว้ตามระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ดังนี้ คือ

- ๑) สมัยแรก สกุลช่าง “วัดตะกวน” หรือ “วัดพระพายหลวง”
- ๒) สมัยสูงสุด สกุลช่าง “ครูยาว” (พระพุทธรูปปางลีลาสำริด ที่วัดเบญจมบพิตร)
- ๓) สมัยหลัง สกุล “พิษณุโลก” (พระพุทธรูปชินราช)

พินทุ์สุดา ดีช่วย^{๔๐} ในงานวิจัยเรื่อง คติความเชื่อ รูปแบบของสัตว์หิมพานต์ในงานพระเมรุพระสุเมรุแล้ว ยังได้นำมาใช้ในกระบวนการแห่งพระศพและเป็นที่ตั้งเครื่องราชูปโภคด้วยมาศงานวิจัยได้สรุปว่าการสร้างรูปสัตว์หิมพานต์ในงานพระเมรุมาศสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์มีที่มาจากแนวคิดเรื่องสมมุติเทพ ความเชื่อที่ว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นเทพ จึงต้องมีพิธีกรรมต่างๆ และเมื่อสวรรคตจึงต้องมีพระราชพิธีส่งเสด็จกลับสู่สวรรค์หรือเขาพระเมรุตามความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งน่าจะมีที่มาจากอาณาจักรเขมรโบราณ แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานที่กล่าวถึงการสร้างพระเมรุมาศในสมัยนั้นแต่แนวคิดเรื่องการถวายพระนามกษัตริย์รวมกับพระนามของเทพเจ้าเมื่อทรงสวรรคต และการสร้างเทวรูปถวายบรรพบุรุษ

^{๓๘} พระมหาปรม โสภาโส(๒๕๔๑). ศึกษาวิเคราะห์ ศรีทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^{๓๙} สงวน รอดบุญ. (๒๕๓๕) ลัทธิและสกุลช่างศิลปะตะวันตก. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ ,

^{๔๐} พินทุ์สุดา ดีช่วย, “คติความเชื่อ รูปแบบของสัตว์หิมพานต์ในงานพระเมรุมาศ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕).

และบรรพสตรีแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในการเข้าร่วมกันของกษัตริย์พระองค์นั้นกับเทพเจ้าที่พระองค์นับถือด้วย ซึ่งเป็นแนวคิดแบบเดียวกับการสร้างพระเมรุมาศในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ที่มีงานพระราชพิธีออกพระเมรุเพื่อส่งพระศพกษัตริย์หรือพระราชวงศ์กลับสู่สวรรค์หรือเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตของเทพเจ้า สัตว์หิมพานต์ถูกนำมาใช้ในงานพระเมรุในฐานะของสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นเขาพระสุเมรุตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา เช่น ในไตรภูมิพระร่วง ที่กล่าวถึงป่าหิมพานต์ว่าเป็นแผ่นดินทางด้านทิศเหนือของชมพูทวีปที่ติดกับทิวเขาสัตตปริภคณ์ โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของทวีปทั้งสี่ ป่าหิมพานต์เป็นที่อยู่ของสัตว์หลากหลายชนิดที่มีรูปร่างลักษณะแปลกประหลาด ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของเขา

จำลองเอากวีเชียร นามการ^{๔๑} ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน งานวิจัยได้สรุปว่า อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่สังคมไทยเชื่อว่าแม่น้ำโขงเป็นที่อยู่ของพญานาค มีผู้ที่เคยเห็นสัมผัสกับพญานาคทั้งที่เป็นฆราวาส และพระเถระไทยที่สังคมไทยเคารพนับถือท่านผู้รู้เหล่านี้ได้ถ่ายทอดบอกเล่าถึงลักษณะของพญานาคให้ผู้สนใจฟังทำให้เกิดแรงบันดาลใจของผู้ที่ชอบงานด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรมต่างๆ ที่ได้สร้างงานอธิบายรูปลักษณะของพญานาคไว้เป็นผลงานของตน ตามสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่นวัด โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ที่อยู่ตามแนวแม่น้ำโขงเช่น วัดไทย วัดหลวงพ่พระใสและสถานที่ชั้นสูง เช่นปราสาทราชวัง เรือพระที่นั่งเป็นต้น เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทางด้านศิลปกรรมทั้งประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และยังส่งผลต่อประเพณีกรรมไหลเรือไฟในคืนวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด และบุญเข้ากรรมของชาวอีสาน พิธีบูชาพญานาคด้วยเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้ดูแลรักษาแม่น้ำ ผู้ที่อาศัยสัญจรทางน้ำได้บูชาพญานาค ขอให้ปกป้องคุ้มครองในการสัญจรไปมาให้ได้รับความปลอดภัยและยังมีตำนานเรื่องพญานาคกับไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การสร้างที่อยู่อาศัย การรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ

^{๔๑} จำลองเอากวีเชียร นามการ, “การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยเรื่อง “สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา การสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อสู่การสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร และ ๓. เพื่อการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ของระเบียบวิธีดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย
- ๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งจะนำผล ที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปใช้ในการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรโดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องของ หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดง ความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึง แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับคติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพุทธศิลปกรรมของวัดในสังคมไทย โดยผู้วิจัยใช้การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลภาคเอกสาร จากเอกสารโบราณ ตำรา หนังสือ บทความวารสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญ จากข้อมูลภาคสนามแหล่งข้อมูลสถานที่จริงได้แก่วัดในจังหวัด

พิจิตร โดยผู้วิจัยศึกษาด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ บันทึกภาพและจดบันทึกข้อมูลจากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม จากแหล่งข้อมูล หรือสถานที่ตั้ง ของวัดที่ปรากฏศิลปกรรมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และทำการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ๓ แหล่งคือ เวลา สถานที่ และบุคคล

๒. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การลงพื้นที่ ๗ วัดในจังหวัดพิจิตร เพื่อสัมภาษณ์ และรวบรวมข้อมูลจากพระสงฆ์ กลุ่มผู้นำ, ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส วิศวกร ปราชญ์ชาวบ้านแกนนำพื้นที่วิจัย ในพื้นที่วิจัย เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประวัติความเป็นมาของบริบทพื้นที่ เช่น คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา , สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร และการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

ขั้นตอนที่ ๒ การสัมภาษณ์ ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น นักวิชาการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด นักวิชาการสำนักวัฒนธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะ ผู้นำกลุ่มและผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อทราบถึงแนวทางการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

ขั้นตอนที่ ๓ การสัมภาษณ์เชิงลึกกับเจ้าอาวาส พระสงฆ์ กลุ่มผู้นำ, ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส วิศวกร ปราชญ์ชาวบ้านแกนนำพื้นที่วิจัย เพื่อทราบคติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรม ในพื้นที่วิจัย

การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยแนะนำตัว ทำความคุ้นเคย กับผู้ให้ข้อมูล สังเกตและเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน จนได้รับความไว้วางใจ บอกเล่า เรื่องราวต่างๆ ให้รับรู้ จากนั้นจึงเริ่มตั้งคำถามที่ต้องการศึกษา และศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เอกสาร รายงานในระบบฐานข้อมูลออนไลน์ ประกอบกับการบอกเล่า จากบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เห็นข้อมูลที่หลากหลาย ช่วยให้ สามารถทำความเข้าใจ และตีความหมายได้อย่างลึกซึ้ง

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมและการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรของ ๗ พื้นที่ ให้มีการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรและชาวบ้านมีส่วนร่วมในการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน

๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษาในจังหวัดพิจิตร ได้แก่

๑. วัดโรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร
๒. วัดหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร
๓. วัดหนองเต่า ตำบลภูมิ อำเภอบางมูลนาก
๔. วัดห้วยเขน ตำบลห้วยเขน อำเภอบางมูลนาก
๕. วัดวังกลม ตำบลบ้านบุง อำเภอเมืองพิจิตร
๖. วัดเทวประสาท ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน
๗. วัดไผ่ท่าโพธิ์ใต้ ตำบลไผ่ท่าโพ อำเภอโพธิ์ประทับช้าง

๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกเลือกประชากรแบบเจาะจง (Purposive) ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

วัดสำคัญที่มีงานพุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ในจังหวัดพิจิตร จำนวน ๗ วัด

๑. เจ้าอาวาสวัด	จำนวน	๗ รูป
๒. ประชาชนชุมชน/นักวิชาการฝ่ายบรรพชิต	จำนวน	๗ รูป
๓. ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะ	จำนวน	๑ รูป/คน
๔. นักวิชาการสำนักวัฒนธรรม	จำนวน	๑ คน
๕. นักวิชาการสำนักงานพระพุทธศาสนา ประจำจังหวัด	จำนวน	๑ คน
๖. ผู้นำชุมชน/ชาวบ้าน	จำนวน	๑ คน
	รวม	๑๙ รูป/คน

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔.๑ ลักษณะของเครื่องมือ

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับ “สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลป์กรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร” เพื่อศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลป์กรรมในจังหวัด

พิจิตรและออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นโดยใช้วัตถุประสงค์ของงานวิจัยเป็นหลัก ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) มีรายละเอียดดังนี้

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview)^๑ เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ผู้วิจัยมีจุดประสงค์การถามอยู่แล้วโดยการสัมภาษณ์เจาะลึกเอาความจริงจากผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้โดยการซักถามเพื่อทราบเหตุผลต่างๆที่ทำให้เกิดข้อเท็จจริงโดยใช้คำถาม ทำไม (Why) เพราะเหตุใด ซึ่งผู้ถูกสัมภาษณ์ คือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากพระสงฆ์ กลุ่มผู้นำ, ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส วิศวกร ปราชญ์ชาวบ้านแกนนำพื้นที่วิจัย ในพื้นที่วิจัยเพื่อสอบถามเกี่ยวกับ คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตรและออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรและสอบถามข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังไม่ได้รายละเอียดเพียงพอจากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ให้ครอบคลุมกับ เนื้อหาและวัตถุประสงค์ในการศึกษา โดยได้ตั้งประเด็นคำถามเพื่อให้เกิดเป็นแนวทางศึกษาในเชิงลึก ต่อไป ผู้วิจัยจึงได้มีการปรับเปลี่ยนหรือเพิ่มเติมเพื่อให้คำตอบมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น และผู้วิจัย ได้มีรูปแบบคำถามประกอบด้วย ๒ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ มุ่งเน้นการสัมภาษณ์พระสงฆ์ กลุ่มผู้นำชุมชนในพื้นที่, ปราชญ์ชาวบ้านแกนนำพื้นที่วิจัย เกี่ยวกับ คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตรและออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร กำหนดโครงสร้างคำถามเป็น ๒ ส่วนคือ ชื่อเรื่องและวัตถุประสงค์การสัมภาษณ์ และส่วนประเด็นข้อความที่ ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับคติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพุทธศิลปกรรมของวัดในสังคมไทย โดยมีเนื้อหาสำคัญ เช่น

๑. ขึ้นตอนที่ ๑-๓ จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ กลุ่มพุทธศาสนิกชนหรือบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปประสูติที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในประเด็นดังนี้

^๑ มาเรียม นิลพันธุ์. วิธีวิจัยทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. นครปฐม : ศูนย์วิจัยและพัฒนาทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร .๒๕๕๕, หน้า ๑๖๘

๑. ประวัติชุมชน/วัด มีความเป็นมาอย่างไร

๒. คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๒.๑. ที่มา ของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

๒.๒ ลักษณะรูปแบบ และบทบาทหน้าที่ของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวัด

๒.๓ ลักษณะของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาต่อการรับรู้ที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อของ ชาวบ้าน

๒.๔ คติความเชื่อของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

๒.๕ คติความเชื่อของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวัด

๒.๖ คติความเชื่อของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพิธีกรรมต่างๆ

๓. คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามีวิธีการนำไปสู่การสร้างพุทธศิลปกรรมอย่างไร

๔. สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรมีกระบวนการการออกแบบอย่างไร

๓.๔.๒ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเองโดยใช้วัตถุประสงค์ของงานวิจัยเป็นหลัก ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือดังนี้ คือ

๑. ศึกษาหลักการและแนวคิดทฤษฎี จากเอกสารและผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓. กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๔. สร้างเครื่องมือ

๕. นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อคณะกรรมการ และผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

๖. นำเครื่องมือการวิจัยไปทดลองใช้กับประชากรที่มีลักษณะคล้ายกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อหาสัมประสิทธิ์ความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

๗. ปรับปรุงแก้ไข

๘. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้จริง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับ
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๔.๓. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเองโดยใช้วัตถุประสงค์ของงานวิจัยเป็นหลัก ได้แก่ ฉบับที่ ๑ แบบ
สัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured
Interview) โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการ ตามขั้นตอนการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้

ก) การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview)
เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview)

๑. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดใน
การสร้างแบบการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง

๒. วิเคราะห์คุณลักษณะที่ต้องการวัด กำหนดนิยามศัพท์ ตัวชี้วัดเฉพาะเพื่อเป็น
แนวทางในการสร้างแบบการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

๓. สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมี
โครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยปดตินักวิจัย จะกำหนดคำถามที่พอจะ ตัดสินใจได้ว่า
จะถามอะไรบ้าง หรือใช้คำสำคัญ (Keywords) เป็นเครื่องชี้นำ การสัมภาษณ์ เพราะผู้วิจัยมี
จุดประสงค์ในการถามอยู่แล้วโดยการสัมภาษณ์เจาะลึกเอาความจริงจากผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ได้มากที่สุด
เท่าที่จะทำได้ โดยการซักถามเพื่อทราบเหตุผลต่างๆ ที่ทำให้เกิดข้อเท็จจริงโดยใช้คำถาม ทำไม
(Why) เพราะเหตุใด ซึ่งผู้ถูกสัมภาษณ์ คือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบ
เจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีประเด็นคำถามเกี่ยวกับ บริบทพื้นที่วิจัย ประวัติชุมชน/วัด มี
ความเป็นมาอย่างไร คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร คติ
ธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามีวิธีการนำไปสู่การสร้างพุทธศิลปกรรม
อย่างไร สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร
มีกระบวนการการออกแบบอย่างไร การร่างคำถามปลายเปิด ที่มีคำสำคัญที่ต้องการ พร้อมกับมีความ
ยืดหยุ่น พร้อมจะ ปรับเปลี่ยนถ้อยคำให้สอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยแต่ละคนและสถานการณ์
การ สัมภาษณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ใช้ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๓.๑. มีลักษณะเป็นเค้าโครง (outline) หรือหัวข้อการสนทนา

๓.๒. จะต้องมีความยืดหยุ่นได้ (flexible) เป็นเพียงแนวคำถามคร่าวๆ
เพื่อ เป็นแนวในการสัมภาษณ์หรือการสนทนาให้ครบถ้วนตาม วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๓.๓. ควรจะเรียงลำดับให้เนื้อหาที่มีความต่อเนื่อง

๓.๔. เนื้อหาของแนวคำถามในการวิจัยเรื่องเดียวกันแต่ใช้กับกลุ่มเป
าหมาย แต่ละ กลุ่มอาจไม่เหมือนกันก็ได้

๓.๕. ความยาวของแนวคำถามควรมีความยาวไม่มากนัก

๔. นำการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ เพื่อพิจารณาทั้งในด้านเนื้อหาสาระ และโครงสร้างของคำถามตลอดจนภาษาที่ใช้และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ แก่ไข ปรับปรุงและหาความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยหาค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับเนื้อหา (IOC: Index of Item Objective Congruence) โดยมีผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ คน ประกอบด้วย (ภาคผนวก : ข)

๕. ผู้วิจัยนำเครื่องมือที่ผู้เชี่ยวชาญได้พิจารณาตรวจสอบแก้ไข ปรับปรุงและนำมาวิเคราะห์หาค่า ความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยหาค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับเนื้อหา (IOC: Index of Item Objective Congruence) ได้ค่า IOC อยู่ระหว่าง ๐.๕๐ – ๑.๐๐ (ภาคผนวก ข)

๖. การตรวจสอบคุณภาพแบบการสัมภาษณ์ ด้านความเที่ยง (Reliability) เป็นการตรวจสอบความคงที่ของคะแนนที่ได้จากการวัด ซึ่งได้จากการนำประเด็นสัมภาษณ์ ที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out) หรือซักซ้อมโดยการสัมภาษณ์กับประชากรที่ไม่ได้เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อนำมาปรับปรุงในเรื่องภาษา การตั้งคำถาม ความเข้าใจในประเด็น จำนวน ๓-๕ รูป/คน และนำแบบสัมภาษณ์ฉบับเดียวกันสัมภาษณ์กลุ่มเดิม ๒ ครั้งในเวลาที่แตกต่างกัน แล้วนำผลที่ได้จากการวัดทั้ง ๒ ครั้ง มาทำการคำนวณค่าความเที่ยง โดยวิธีใช้สูตรสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน^๒ โดยได้ค่าความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๘๕ (ภาคผนวก ข) โดยปกติการแปลค่าขนาดสหสัมพันธ์จะเป็นดังนี้^๓

๐.๘๕ ขึ้นไป	ถือว่า คุณภาพดีมาก
๐.๘๐ -๐.๘๔	ถือว่า คุณภาพดี
ต่ำกว่า ๐.๘๐	ถือว่า คุณภาพอยู่ในเกณฑ์ที่ควรปรับปรุง

แสดงว่าแบบการสัมภาษณ์ ที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้ว สามารถนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยต่อไปได้

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการรวบรวมเอกสาร ผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ งานวิจัยและเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่อง แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์ที่

^๒ บุญศรี พรหมมาพันธุ์. เทคนิคการสร้างเครื่องมือวิจัย. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๕๕, หน้า ๑๒๒- ๑๒๔

^๓ สุวิมล ว่องวานิช. การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๐ หน้า ๖๘)

เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับคติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพุทธศิลปกรรมของวัดในสังคมไทย และจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญการเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๕.๑ การจัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจและจัดสร้างการจัดสร้างเครื่องมือประกอบการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพและเสียง และความพร้อมของอุปกรณ์เครื่องมือการทำงาน

๓.๕.๒ การลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการคัดเลือกชุมชนเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในเชิงกายภาพของพื้นที่ ผู้วิจัยขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร ส่งไปยังพื้นที่วิจัย ๗ แห่ง เพื่อแจ้งเหตุผล ความสำคัญการวิจัยและขอความอนุเคราะห์ ในการรวบรวมข้อมูลจากชุมชนผู้ให้ข้อมูลสำคัญตอบแบบสัมภาษณ์และเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคน เพื่ออธิบายถึงจุดมุ่งหมาย เป้าหมายการทำวิจัย และขอความร่วมมือในการตอบจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้กำหนด

โดยการทำความเข้าใจและประสานงานติดต่อเพื่อขออนุญาตทำวิจัยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อตอบวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๒. สังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร และข้อที่ ๓. เพื่อการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่วิจัย ๗ พื้นที่ ซึ่งผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยออกเก็บข้อมูลด้วยตัวเอง

๑. เจ้าอาวาสวัด	จำนวน	๗ รูป
๒. ปราชญ์ชุมชน/นักวิชาการ/ชาวบ้าน	จำนวน	๗ รูป
๓. ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะ	จำนวน	๒ รูป/คน
๔. นักวิชาการสำนักวัฒนธรรม	จำนวน	๑ คน
๕. นักวิชาการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด	จำนวน	๑ คน
	รวม	๑๘ รูป/คน

๓.๕.๓ ผู้วิจัยขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร จังหวัดพิจิตรถึงชุมชนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๗ พื้นที่วิจัย ข้างต้น เพื่อแจ้งเหตุผลความสำคัญการวิจัยและขอความอนุเคราะห์ ในการรวบรวมข้อมูลจากชุมชนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ นัดหมาย

๓.๕.๔ การจัดพิมพ์เอกสารรายงานความก้าวหน้างานวิจัยเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่แหล่งทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงรายงานความก้าวหน้างานวิจัยและนำเครื่องมือการวิจัยไปทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ในการจัดทำฉบับสมบูรณ์

๓.๕.๖ ผู้วิจัยนำบทสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ จัดประเด็นและประมวลผลข้อมูล การสรุปองค์ความรู้

๓.๕.๗ การจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ตารางที่ ๓.๑ แสดงกิจกรรมการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล

ที่	กิจกรรมการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล	ระยะเวลา ๗ เดือน						
		๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗
๑	การจัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจ และจัดสร้างการจัดสร้างเครื่องมือประกอบการวิจัย							
๒	การลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการคัดเลือกชุมชนเป้าหมายแบบเจาะจง ๗ พื้นที่							
๓	การรายงานความก้าวหน้างานวิจัยเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์							
๔	การจัดประชุมเสวนาการกิจกรรมเชิงปฏิบัติการและสรุปองค์ความรู้							
๕	การจัดรายงานฉบับสมบูรณ์							
๖	การจัดทำบทความเผยแพร่ในระดับชาติ							

การเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยเทคนิคดังนี้

๑. การวิจัยเอกสาร เช่น จากแนวคิดทฤษฎี วารสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ และผลจากการวิจัย บัตรบันทึกการค้นคว้าคือบัตรสำหรับบันทึกเอกสารวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ค้นคว้าประเด็นสำคัญ และหนังสืออ้างอิงหรือแหล่งข้อมูลเป็นต้นเพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการวิจัย

๒. การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (Indepth Interview) ได้แก่ ผู้นำ กรรมการ สมาชิก ผู้ประกอบการกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน การสัมภาษณ์ การสังเกต แล้วนำมาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระดับพื้นที่ก่อน

ขณะที่ทำการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิค การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) คือ เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยอยู่วงนอก กระทำตนเป็นบุคคลภายนอกโดยไม่เข้าไปร่วมกิจกรรมที่ทำอยู่ โดยไม่เข้าไปร่วมในชีวิตหรือกิจกรรมของกลุ่มนั้น แต่ไม่ได้หมายถึงการ

เข้าไปอยู่ในบริเวณสถานที่นั้นด้วย เพื่อไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้สึกถูกรบกวนจากตัวผู้สังเกต เพราะหากผู้ถูกสังเกตรู้สึกตัวว่ามีผู้สังเกตอาจมีผลกระทบต่อพฤติกรรมให้ผิดไปจากปกติได้

แบบบันทึกการสังเกตคือเอกสารที่สร้างขึ้นโดยยึดโครงสร้างวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นหลักเพื่อจัดเก็บข้อมูลในภาคสนามโดยการสังเกตในสถานที่การประกอบกิจการซึ่งมีประเด็นสังเกต

ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยขออนุญาตใช้เทปบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลการสัมภาษณ์ที่ครบถ้วนนอกจากการบันทึกในแบบสัมภาษณ์ การขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูป บันทึกภาพขณะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และบันทึกภาพการสนทนากลุ่ม เวที/กิจกรรมต่างๆ เพื่อนำมาเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งของการวิจัยในการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการรวบรวมข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ในขั้นตอนที่เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเที่ยงตรงตามปรากฏการณ์ และข้อเท็จจริงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือ การใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถาม พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย นอกจากนี้เพื่อการทดสอบให้แน่ใจว่า การวิเคราะห์และการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นถูกต้องหรือไม่ ผู้วิจัยใช้วิธีการคล้ายกับ Whyte ซึ่งใช้ในงานวิจัยเรื่อง Street Corner Society (๑๙๕๕) โดยถกเถียงและซักถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สิ่งที่ผู้วิจัยสังเกตเห็น และตีความหมาย แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปเสนอในการจัดสนทนากลุ่ม ทบทวนว่าข้อมูลและการตีความเที่ยงตรง และยึดถือเป็นแบบได้หรือไม่ แล้วจึงแก้ไขเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลเชิงคุณภาพจากแบบสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการสรุปผลเชิงเนื้อหา โดยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) ด้วยการจำแนกข้อมูล เป็นชนิดๆ (typologies) คำว่า (typologies) ใช้ในนี้หมายถึงขั้นตอนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปการจำแนกแบบที่ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน แล้วจำแนกชนิดในเหตุการณ์หนึ่งๆ โดยยึด แนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบในการจำแนก แล้วใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารการวิเคราะห์เนื้อหา

เทคนิคในการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยต้องใช้ทั้งศาสตร์คือความรู้ในเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับสิ่งที่วิเคราะห์และศิลป์คือ เทคนิคเฉพาะตัว บวกกับจินตนาการ และความสามารถ

ในการนำเสนอผลของการ วิเคราะห์นั้น การวิเคราะห์ข้อมูลมีสิ่งสำคัญที่นักวิจัยต้องทำหลักๆ ๓ ประการ คือ (๑) จัดระเบียบข้อมูล (data organization) (๒) แสดงข้อมูล (data display) และ (๓) หาข้อสรุปรวมทั้งตรวจสอบเพื่อยืนยันว่าข้อค้นพบและข้อสรุปที่ได้นั้นมีความถูกต้อง เชื่อถือได้มาก น้อยเพียงใด (drawing/verifying conclusion)^๔

๓.๖.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

ข้อมูลทั่วไปของประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล ที่เป็น เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องของ หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดง ความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึง คติธรรมและความเชื่อของสัตว์ สัตว์ลักษณะทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร คติธรรม และความ เชื่อของ สัตว์ สัตว์ลักษณะ ทางพระพุทธศาสนาสู่การสร้างพุทธศิลปกรรมอย่างไร สัตว์ลักษณะทางพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์ งานพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรมีกระบวนการการออกแบบอย่างไร เช่น หนังสือพิมพ์ หนังสือ วิทยานิพนธ์ วารสาร และสิ่งพิมพ์ต่างๆ

๓.๖.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (induction) มีการแบ่ง ประเภทตามเนื้อหาของเอกสารแล้วเปรียบเทียบเนื้อหาประเภทต่างๆ กันโดยโดยผู้วิจัยจะนำข้อมูล จากการวิเคราะห์จากเอกสาร และนำมาประกอบกับข้อมูลจากภาคสนามที่ได้มาจากการเก็บรวบรวม ข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หลังจากนั้น ผู้วิจัย ยืนยันความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้ เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็น เพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลที่เป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความแล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการนำเสนอภาพกิจกรรมและ ชุดองค์ความรู้ (หนังสือสรุปองค์ความรู้) และวิธีทัศนบรรยากาศการสังเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่ ๗ แห่ง ในจังหวัดพิจิตร บรรยายเนื้อหาของข้อความหรือเอกสาร อย่างเป็นระบบ โดยจะเน้นเนื้อหาตามที่ ปรากฏในข้อความ พิจารณาจากเนื้อหาโดยผู้วิจัยไม่มีอคติหรือความรู้สึกของตัวเองเข้าไปพัวพัน ไม่ เน้นการตีความหรือความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง หรือความหมาย ระหว่างบรรทัด เพียงแต่ให้การ

^๔ ชาย โพธิ์สีตา, , บทที่ ๑๐ Milesand Huberman ๑๙๙๔, ๒๕๕๐

ระบุลักษณะเฉพาะของข้อความหรือสาระเป็นอย่างไรและมีระบบและอิงกรอบแนวคิดทฤษฎี โดยให้ได้ผลเป็นเชิงประจักษ์ และนำผลไปใช้ประโยชน์ได้จริงในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้

ขั้นตอนในการวิเคราะห์เนื้อหาดังต่อไปนี้

๑. ผู้วิจัยตั้งกฎเกณฑ์ ขึ้นสำหรับการคัดเลือกเอกสาร และหัวข้อที่จะทำการวิเคราะห์

๒. ผู้วิจัยวางเค้าโครงของข้อมูล โดยการทำรายชื่อคำหรือข้อความในเอกสารที่จะถูกนำมาวิเคราะห์แล้วแบ่งไว้เป็นประเภท (categories)

๓. ผู้วิจัยคำนึงถึง บริบท (context) หรือสภาพแวดล้อมประกอบของข้อมูลเอกสารที่นำมาวิเคราะห์ด้วย

๔. ผู้วิจัยจะกระทำกับเนื้อหาที่ปรากฏ (manifest content) ในเอกสารมากกว่ากระทำกับเนื้อหาที่ซ่อนอยู่ (latent content) การวัดความถี่ของคำหรือข้อความในเอกสารก็หมายถึง คำหรือข้อความที่ไม่อยู่ ไม่ใช่คำหรือข้อความที่ผู้วิจัยตีความได้ การตีความข้อความจะกระทำในอีกขั้นตอนหนึ่งภายหลัง เมื่อผู้วิจัยจะสรุปข้อมูล

๕. หลังจากการทำ ๔ ขั้นตอนแล้ว ผู้วิจัยลงมือสรุปข้อมูล และนำข้อมูลไปแสดงถึงความสำคัญของคำหรือข้อความนั้นได้ การตีความสำคัญของสาระจากตัวบทอาจใช้วิธีสรุปใจความได้ดีกว่าการวัดความถี่ของคำก็ได้ จากนั้นจึงอธิบายข้อที่รวบรวมได้ดังกล่าวด้วย วิธีการพรรณนาโดยอาศัยจากกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษาคติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาสู่การสร้างพุทธศิลปกรรมและสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรวิเคราะห์ข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมา ได้ช่วยวิเคราะห์ จากการจับประเด็นสำคัญหรือสาระสำคัญ สาระหลัก จากการสัมภาษณ์ มีกลุ่มไหนที่พูดเหมือนกันและแตกต่างกันเพราะอะไร และทำไมพูดเหมือนหรือต่างกันมาใช้ในการวิเคราะห์ นำมาวิเคราะห์ในประเด็น ตามวัตถุประสงค์

๕.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

๕.๒ เพื่อสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร

๕.๓ เพื่อการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

การบริหารความเสี่ยง

ในการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้วิจัยได้มีการติดต่อกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อนัดวัน เวลา สถานที่ ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักสะดวก ในการเข้าร่วมกิจกรรม การสัมภาษณ์เชิงลึก แบบกึ่งมีโครงสร้าง ได้มีการขออนุญาตถ่ายภาพ บันทึกเสียง ก่อนการดำเนินการทุกครั้ง เพื่อลดความหวาดระแวงของผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อเป็นการไม่ไปรบกวนผู้ให้ข้อมูลหลักจากการประกอบอาชีพหลักด้วยบางพื้นที่ต้องลงสำรวจพื้นที่จริง ผู้วิจัยได้ติดต่อกับผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น เช่น ค่าอาหาร ค่าสถานที่ เป็นต้น

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยเรื่อง “ สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร ” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร และ ๓. เพื่อการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร โดยผู้วิจัยได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ดังนี้

๔.๑. ผลการศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

๔.๒. ผลการสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร

๔.๓ ผลการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

๔.๑ ผลการศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

๔.๑.๑ บริบทพื้นที่วิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร ได้แก่

๑. พื้นที่โรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร

ประวัติวัดโรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร

วัดโรงช้างเป็นวัดเก่าแก่สมัยกรุงศรีอยุธยาเดิมเรียกว่า "กองช้าง" เพราะเป็นสถานที่พักของกองช้าง ต่อมาได้เรียกกันเพี้ยนว่า "คลองช้าง" จนกระทั่งทางราชการได้เปิดโรงเรียนประชาบาลขึ้นที่วัดนี้ จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น "วัดโรงช้าง" บริเวณวัดโรงช้างมีพระพุทธรูปใหญ่อยู่กลางแจ้ง ๓ องค์ คือ พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปปางห้ามญาติ และพระพุทธรูปปางไสยาสน์ สิ่งที่น่าสนใจคือ เจดีย์ใหญ่ของวัด ภายในเจดีย์ได้สร้างเป็นห้องลับใต้ดินสำหรับเก็บแผ่นอิฐซึ่งจารึกพระไตรปิฎกจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี ด้วยเล็งเห็นว่าในอนาคตอาจมีเหตุการณ์ที่คาดไม่ถึง เช่น สงครามนิวเคลียร์ ซึ่งอาจจะทำให้พระไตรปิฎกหายไปจากโลกได้ตำนานที่เกี่ยวข้อง/ความเชื่อ (ถ้ามี)

๑.เมื่อสมัยพระยาโคตรบองขึ้นครองราชย์ สถานที่แห่งนี้เรียกว่า กองช้าง เพราะเป็นที่พักของกองช้าง

๒.“หลวงพ่อทวี” หรือ พระครูพิลาศธรรมกิตต์ ท่านเป็นเจ้าของาวาสที่วัดโรงช้าง และหลังจากท่านมรณภาพในปี พ.ศ. ๒๕๓๐รวมสิริอายุได้ ๗๖ปี สังขารของหลวงพ่อทวีได้ถูกบรรจุลงในโลงไม้ธรรมดานานหลายปีเพื่อรอการพระราชทานเพลิง เป็นระยะเวลา ๒๓ปี ศิษยานุศิษย์ได้ทำการเปิดโลงออก ปรากฏว่าสรีระของหลวงพ่อทวีไม่เน่าเปื่อยไปตามกาลเวลา ศิษยานุศิษย์จึงร่วมทุนทรัพย์สร้างวิหารเพื่อนำสรีระหลวงพ่อทวีบรรจุลงในโลง แก้ว แล้วนำประดิษฐานไว้ในวิหารหลวงพ่อทวีในวันที่ ๑๓เมษายน ๒๕๕๓ที่ผ่านมา

ลักษณะงานศิลปกรรม/เอกลักษณ์โดดเด่นของสถานที่

เจดีย์สถานที่เก็บพระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์สร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๑๗ โดย "หลวงพ่อทวี ชุตินทรโร สังกศรี" อดีตเจ้าอาวาสวัดโรงช้าง และเริ่มวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๒๓ โดยคัดพระธรรมวินัย มาจากคัมภีร์ไบเบิลจำนวน ๑,๕๐๐ คัมภีร์ ทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ลงใส่แผ่นอิฐจำนวน ๔ ชุด ชุดหนึ่งใช้แผ่นอิฐถึง ๕๒,๑๔๐-๕๒,๑๕๐ แผ่น โดยจะบรรจุคำสอนพระธรรมวินัยไว้บริเวณรอบองค์เจดีย์จะมีตู้พระไตรปิฎก จำนวน ๑๐๘ ตู้ เพื่อให้ประชาชนได้ทำบุญเป็นศรัทธา โดยแต่ละตู้จะมีสีประจำแทนหมวดของพระไตรปิฎก เช่น "สีขาว แทนหมวดพระวินัยปิฎก" "สีแดง แทนหมวดสุตตันตปิฎก" "สีน้ำเงิน แทนหมวดพระอภิธรรมปิฎก" หรืออาจจะแปลเป็นสีประจำชาติ คือ "สีแดง คือชาติ สีขาว คือศาสนา สีน้ำเงิน คือพระมหากษัตริย์"

ที่ฐานองค์เจดีย์ จะทำแผ่นอิฐจารึกพระไตรปิฎกย่อและพิสดาร รายรอบประมาณ ๑๐,๗๐๐ แผ่น และภายในองค์เจดีย์ยังสร้างเป็นห้องลับใต้ดินเพื่อใช้สำหรับเก็บแผ่นอิฐจารึกพระไตรปิฎกจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฉะนั้นการจารึกพระไตรปิฎกถึง ๔๑๗,๒๐๐ แผ่นจึงใช้เวลาในการก่อสร้างประมาณ ๒๑ ปี วัตถุประสงค์ของการสร้างองค์เจดีย์เก็บพระไตรปิฎกลงแผ่นอิฐนี้ เพื่อเป็นการรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ให้สูญหายไปจากโลกนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่ากลัวจะเกิด "สงคราม" หรือ "ภัยธรรมชาติ" มาทำลายพระไตรปิฎก ทำสอนของพระพุทธเจ้าให้สูญหายไป หลวงพ่อทวีจึงเกิดความคิดที่จะอุดช่องว่างของพระพุทธศาสนาประเทศไทยขึ้นมา เพื่อให้คำสอนของพระพุทธเจ้าคงอยู่กับชาวพุทธสืบไปและวัดโรงช้าง มีพระพุทธรูปใหญ่อยู่กลางแจ้ง ๓ องค์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ปางห้ามญาติ และปางไสยาสน์

ความสำคัญ

วัดโรงช้างเป็นศาสนสถานที่สำคัญร่วมของชาวพุทธในบริเวณตำบลโรงช้าง ตำบลเมืองเก่า และตำบลคลองคะเชนทร์ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดพิจิตร

สภาพปัจจุบัน

วัดโรงช้าง เป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา และได้รับการดูแลรักษาบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและถาวรวัตถุมาอย่างต่อเนื่องจากพระสงฆ์และชุมชน

ชื่อผู้ดูแล (เจ้าอาวาส) พระชโล ภุริปัญโญร์ กษาการเจ้าอาวาสวัดโรงช้าง

๒. พื้นที่วัดหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร

ประวัติวัด หัวดง

ที่ตั้งวัดหัวดง ม.๗ บ้านหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

เส้นทางเข้าสู่แหล่งใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๑๓ จากจังหวัดพิจิตรที่จะไปอำเภอตะพานหิน จนถึงประมาณ กิโลเมตรที่ ๑๒ เลี้ยวซ้ายเข้าถนนหมายเลข ๑๓๐๔ บ้านหัวดง

ประวัติความสำคัญในอดีตตามหนังสือประวัติวัดทั่วราชอาณาจักรของกรมการศาสนา กล่าวว่า วัดนี้สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๓ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งหลัง เมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๙

โบราณสถานสำคัญ

อุโบสถเก่ามีลักษณะเป็นอุโบสถทรงตึกฐานบัวก่ออิฐถือปูน ขนาดประมาณ ๗ x ๑๕ เมตร ตั้งอยู่บนฐานไพทีขนาดใหญ่ หันหน้าไปทางทิศตะวันออกสู่แม่น้ำน่าน ที่ฐานไพทีด้านหน้าและหลังมีบันไดทางขึ้นสู่ลานพระอุโบสถ ซึ่งมีประตูทางเข้าออกพระอุโบสถทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ ๒ ประตู เหนือประตูมีลวดลายปูนปั้นประดับ ระหว่างประตูมีช่องทำเป็นซุ้มไว้ประดิษฐานโบสถ์ในโบสถ์ ที่มุมผนังด้านหน้า พระอุโบสถทั้ง ๒ ด้าน มีแท่นฐานขนาดเล็กวางรูปสัตว์ปูนปั้น เป็นสิงห์ ผนังด้านข้างทั้ง ๒ ด้านมีบานหน้าต่างด้านละ ๔ บาน โดยแต่ละบานมีเสาหล่อหัวเสาเป็นบัวสลับ ที่จั่วด้านหน้าพระอุโบสถมีปูนปั้นรูปเทวดาและเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาประดับ และพื้นที่จั่วระหว่างประตูมีข้อความเขียนไว้ว่า “สร้างเมื่อปีฉลู พุทธศักราชร่วงได้ ๒๔๖๘ พรรษา” ส่วนหลังคาเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้องเกล็ดเต่า ใบระกาทางหงส์ทำเป็นปูนปั้นรูปพระยานาค ซ่อฟ้าเป็นปูนปั้นรูปครุฑ

ด้านในพระอุโบสถ ส่วนหลังคาไม่มีฝ้าเพดานทำให้เห็นโครงสร้างหลังคาชัดเจน ด้านตะวันตกมีฐานชุกชีขนาดใหญ่สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏให้เห็น

ด้านนอกโดยรอบพระอุโบสถมีแท่นฐานประดิษฐานใบเสมาสมัยรัตนโกสินทร์ ๘ ทิศ อายุสมัยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ประวัติความเป็นมา

ประวัติการสร้างอุโบสถเก่าหลังนี้ไม่แน่ชัดเพราะคนเก่าๆที่เหลืออยู่บอกว่าเกิดมาก็เห็นอยู่แล้วแต่ไม่ได้มีสภาพเหมือนที่เห็นในปัจจุบันโดยนายเลิศไพนา มาศปัจจุบันอายุ ๙๗ปีได้เล่าว่า เป็นอุโบสถสร้างด้วยไม้ คือเสาเป็นไม้ข้างฝาทำด้วยไม้ขัดแตะแล้วนำจิวรเก่าๆบังแดดบังฝน หลังคามุงด้วยหญ้าแฝกแต่ยังมีประวัติการสร้างพระประธานซึ่งสามารถนำมาเทียบเคียงเพื่อหาอายุของอุโบสถหลังนี้คือประวัติของการหล่อหลวงพ่เพชรโดยนำประวัติในส่วนนี้มาจากวัดนครชุมโดยได้บันทึกไว้ว่า

เมื่อ พ.ศ.๒๔๔๙พระครูศีลธรรารักษ์ (ยิ้มทัดเที่ยง) ขณะนั้นท่านได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดพิจิตรได้ชักชวนญาติโยมหล่อหลวงพ่เพชร จำนวน ๒ องค์ ที่วัดเขารูปช้างเพื่อนำไปประดิษฐานที่วัดนครชุมเพื่อทดแทนหลวงพ่เพชรองค์เดิมที่ปัจจุบันประดิษฐานที่วัดท่าหลวงโดยอีกองค์หนึ่งนำมาประดิษฐานที่อุโบสถวัดหัวดงตั้งจึงสันนิษฐานได้ว่าอุโบสถหลังนี้น่าจะสร้างในระหว่าง พ.ศ.๒๔๔๙นั่นเองเพราะในการสร้างอุโบสถมักจะสร้างพระประธานไปพร้อมกัน

ต่อมาเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๓ได้มีพระเถรอาจารย์ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่เงิน วัดบางคลาน คือ หลวงพ่พิธได้มาจำพรรษา และได้เห็นว่าอุโบสถได้ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลาพระภิกษุสามเณรจะทำสังฆกรรมหรือทำวัตรสวดมนต์ก็ได้ลำบากจึงปรารถนาจะบูรณปฏิสังขรณ์จึงได้ปรึกษาญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาโดยในครั้งนั้นมีตามา ยายพริ้ง สดสีได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักโดยบริจาคทุนทรัพย์ของตนเองและชักชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันบูรณอุโบสถนับเป็นการบูรณะครั้งแรกและครั้งใหญ่โดยนายเลิศไพนา มาศได้กล่าวว่าได้ทำการสร้างอุโบสถด้วยการก่ออิฐถือปูนครอบหลังเดิมแล้วได้นำเอาเสาของอุโบสถไปทำเป็นซื่อด้านบน หลังคามุงด้วยกระเบื้องในส่วนลวดลายซุ้มประตูหน้าต่างตลอดจนหน้าบรรณให้ช่างชาวจีนเป็นผู้ทำ

โดยในการครั้งนี้ นายเลิศได้เล่าว่าในครั้งนั้นมีคนที่อาศัยที่บ้านหัวดงเขาทำงานอยู่ในพระราชวังได้ขอพระราชทานขอฟ้ามาจากในวังในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่๖ โดยพระราชทานขอฟ้าเป็นรูปปั้นพญาครุฑในขณะนั้นชาวบ้านหัวดงดีใจเป็นอย่างมากได้ร่วมกันตั้งขบวนแห่กันโดยไปตั้งขบวนรับกันที่สถานีรถไฟหัวดงและอันเชิญมาที่วัดหัวดงการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนั้นแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๘ นับเป็นการบูรณะครั้งที่ ๑

ต่อมาเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๓ นางเล็ก สุขประเสริฐ, นายบุญล้ำ นางเรียบสุขประเสริฐ, นายสำราญ นางบุญรอด โรจนันท์ พร้อมด้วยบุตรและญาติของตนได้บูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถอีกครั้งหนึ่งสิ้นงบประมาณในการบูรณะในครั้งนั้น เป็นจำนวนเงิน ๒๑,๐๐๐บาท เป็นครั้งที่๒

สรรพสิ่งในโลกล้วนตกอยู่ในสภาพความเป็นอนิจจังแม้แต่เสนาสนะที่มั่นคงแข็งแรงก็ย่อมมีวันเสื่อมสลายย่อมชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ในปี พ.ศ.๒๕๒๕ พระสุทัตสนุนิวังศ์ เจ้าอาวาสรูปที่ ๘ ได้ชักชวนผู้มีศรัทธาสร้างอุโบสถหลังใหม่แทนหลังเดิม แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๙ โดยได้นำพระประธานจากอุโบสถหลังเดิมไปประดิษฐานภายในอุโบสถหลังใหม่ในปัจจุบัน

เมื่อ พ.ศ.๒๕๕๔ คุณสุทัศน์ปิ่นตา ได้มาพบเห็นข้อฟ้าของอุโบสถแปลกกว่าที่อื่นและมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจควรจะอนุรักษ์ให้เป็นสมบัติของแผ่นดินสืบไปจึงได้ช่วยติดต่อประสานงานกับสำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย และทางสำนักฯ ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ โดยว่าจ้าง หจก.เหมลักษณะก่อสร้าง จ.สุโขทัยเป็นผู้รับทำ เริ่มสัญญาเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๕ สิ้นสุดสัญญาวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๕ งบประมาณในการบูรณะครั้งนี้ จำนวน ๔,๙๔๙,๐๐๐ บาท
ที่มีข้อมูล : พระสุเมฆ สมานทิโต

๓. พื้นที่วัดหนองเต่า ตำบลภูมิ อำเภอบางมูลนาก

ประวัติวัดวัดหนองเต่า

ที่ตั้ง เลขที่ ๖๒ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองเต่า ตำบลภูมิ อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร
วัดหนองเต่า สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๓๘๑ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ครั้งหลัง วันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้ผูกพัทธสีมา วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๕ เปิดสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๔

ประวัติความเป็นมา

วัดหนองเต่า ตั้งอยู่เลขที่ ๖๒ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองเต่า ตำบลภูมิ อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๑๑ ไร่ อาณาเขต ทิศเหนือ ติดต่อกับที่ดินของนางแดง ทิศใต้ ติดต่อกับ

กับลำคลองบุษบก ทิศตะวันออก ติดต่อกับลำไผ่สาธารณะ ทิศตะวันตก ติดต่อกับหมู่บ้านหนองเต่า พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบ มีอาคารเสนาสนะต่าง ๆ คือ อุโบสถ กว้าง ๑๘ เมตร ยาว ๓๘ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๑๓ แทนหลังเก่า ศาลาการเปรียญกว้าง ๒๔ เมตร ยาว ๔๔ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๑๔ หอสวดมนต์กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๔ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๒๐ กุฏิสงฆ์ ศาลาธรรมสังเวช ศาลเจ้าพ่อตาพระธรรมยา อดีตพ่อเมืองภูมิพระราชทาน

เอกลักษณ์ที่โดดเด่นของสถานที่

ศาลเจ้าพ่อตาพระธรรมยา อดีตพ่อเมืองภูมิพระราชทาน

พระครูวิสุทธิขันติคุณ ฉายา ขนติพโล อายุ ๖๔ ปี พรรษา ๒๘ วิทยฐานะ น.ธ.เอก สามัญ ม.๖ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดหนองเต่าองค์ปัจจุบัน

ประวัติ พระธรรมยา เจ้าเมืองภูมิ

พระราชทาน คนแรก เมื่อก่อน อำเภอบางมูลนาก มีชื่อว่า บางชันาก ด้วยเหตุที่ไม่เพราะ จึงเปลี่ยนเป็น บางมูลนาก และก่อน บางชันาก มีชื่อว่า เมืองภูมิ พระธรรมยา

พระธรรมยา เป็นเจ้าเมืองภูมิคนแรก เดิมชื่อ “ยา” เกิดที่บ้านหนองบัว (อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์) นายยาเป็นคนมีวิชาความรู้ทางด้านไสยศาสตร์และว่านยา ประกอบอาชีพ เป็นพรานล่าสัตว์ป่า มีความชำนาญป่าในท้องถิ่นหาใครเทียบยาก นอกจากนี้ยังมีวิชาบังไพร ที่สามารถเข้าไปยิงสัตว์ในระยะใกล้ได้โดย

สัตว์ไม่เห็น ท่านมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางของผู้คนในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย พระมหากษัตริย์ได้ออกไปคล้องช้างและติดตามช้างสำคัญตัวหนึ่ง เป็นช้างเผือกงาเนียม โดยเดินทางผ่านเมืองนครสวรรค์ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา มาถึงเขตอำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร ซึ่งสภาพพื้นที่ในสมัยนั้นเป็น ป่าดง มีบ้านเรือนราษฎรตั้งอยู่ริมคลองเป็นหย่อม ๆ ขบวนติดตามรู้แน่ชัดว่าช้างเผือกงาเนียมต้องอยู่ในป่าเขตนี้ แต่ไม่ชำนาญป่า จึงต้องการพรานท้องถิ่นเป็นผู้นำทาง “พรานยา” รับอาสาพาพวกควาญช้างติดตามช้างสำคัญซึ่งชาวบ้านแถวนั้นเรียกกันว่า “อ้ายโพธิ์หางกร่าง” เพราะเป็นช้างพลายที่มีลักษณะงาม สูงใหญ่ หางยาวปลายหางแข็งเป็นรูปใบโพธิ์ เวลาเดินเข้าป่าทางจะแกว่งไปโดนใบไม้จนมีเสียงดังแกรกรก จึงได้สมญานามดังกล่าว ขบวนติดตามช้างใช้เวลาอรอนแรมในป่าหลายวัน จนกระทั่งถึงในบริเวณเมืองภูมิจึงจับช้างได้ เมื่อจับช้างได้พรานยาได้ตามไปส่งเสด็จที่หนองน้ำแห่งหนึ่ง (ปัจจุบันคือ วัดหนองหนองกลับ ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์) เพื่อนำช้างลงแพขนานขนาดใหญ่ล่องกลับไปยังกรุงศรีอยุธยา (ปัจจุบัน คือ วัดท่าช้าง ต.เนินมะกอก อ.บางมูลนาก จ.พิจิตร) ก่อนเสด็จกลับพระมหากษัตริย์ทรงถูกอภัยภัยกับพรานยาโดยมิได้แสดงฐานะของพระองค์ ประกอบกับพอ พระราชหฤทัยในความอุตสาหะติดตามช้าง จึงถอดพระธำมรงค์ให้เป็นรางวัลพร้อมทั้งพระราชทานยศเป็นพระธรรมยา ตำแหน่งเจ้าเมืองภูมิพระราชทาน และมีรับสั่งให้พระธรรมยาไปเข้าเฝ้าพระองค์ที่เมืองหลวงบ้างเมืองภูมิพระราชทาน เมื่อสิ้นสมัยพระธรรมยาแล้วก็ไม่มีการเก็บภาษีที่ดินหรือส่วยอากรใด ๆ เพราะเป็นเมืองพระราชทานให้เป็นพิเศษ ปัจจุบันผู้เฒ่าผู้แก่ชาวตำบลภูมิก็เล่าสืบต่อถึงประวัติของท่านมิได้ขาด และได้ร่วมกันสร้างศาลและรูปปั้นประดิษฐานเป็นอนุสรณ์ไว้สักการบูชาใกล้ ๆ กับโบสถ์หลังเก่าของวัดหนองเต่าตำบลภูมิ อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร เรียกกันว่า “ศาลเจ้าพ่อตาพระธรรมยา” และมีประเพณีบวงสรวงเป็นประจำทุกปีจนถึงปัจจุบัน เมืองภูมิพระราชทาน (เหตุที่ ชื่อท้าย พระราชทาน คือ เป็นเมืองที่ราชทาน ยก ภาษีอากร ให้ไม่ต้องส่งทางการ)และมีรับสั่งให้พระธรรมยาไปเข้าเฝ้าพระองค์ ที่เมืองหลวงบ้างครั้ง เมื่อ เวลา พระธรรมยา ได้คิดถึง ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ จึงเตรียมการ เข้าเฝ้า ณ เมืองหลวง มีการเตรียมของป่า อันเป็นที่ ชื่นชอบ ของพระองค์ และ ที่สำคัญ คือ มีดอโต้าคม ซึ่งพระธรรมยา ได้ กระทำตามพิธีกรรมโบราณ ตามวิชา ของนายพราน คือ ได้นำเหล็กอาถรรพ ต่าง ๆ นำมาตีมีด ลงอักขระ เลขยันต์ เพื่อทูลเกล้าถวาย เมื่อครั้ง ถึงเมืองหลวง พระธรรมยา ได้แสดง พระธำมรงค์ ทหาร ผู้เฝ้าประตูวัง จึงนำตัวท่าน เข้าเฝ้าต่อ องค์พระมหากษัตริย์ พระธรรมยา ก็นำสิ่งของต่างๆ ที่ได้เตรียมมา ทูลเกล้า ในนั้นก็ไม่มีดอโต้าคม อยู่ด้วย เมื่อ องค์พระมหากษัตริย์ ทอดพระเนตร ก็ ยินดี เป็นอย่างยิ่งที่ พระสหายของพระองค์ เมื่อครั้งคล้องช้างคู่บารมี มาเยี่ยม ก็ดำรัสตรัสถามต่างๆ และทรงรับ ซึงของต่างๆ ที่พระธรรมยา นำมาถวาย เมื่อพระองค์ รับก็มีดำรัสต่อ พระธรรมยา ว่า ของต่างๆ นี้ ข้าจะรับไว้ เว้นไว้แต่ มีดอโต้าคม พระธรรมยาไว้ใช้เองเถอะ เพราะใน พระคลังแสง อาวุธต่างๆ มีมากแล้ว เป็น ให้ พระธรรมยา น้อยใจ จึงขอตัวทูลลาก่อน เมื่อพระธรรมยา เมื่อ ถึงหน้าเมือง จึงมีดอโต้ ฟัน เส้าหลักเมือง ๓ ครั้ง จนจมนมมีดขาดแล้ว โยนมีดอโต้ ลง แม่น้ำหน้าเมือง ลงหายไปในวัน พระมหากษัตริย์เมื่อทรงทราบเรื่องจึง

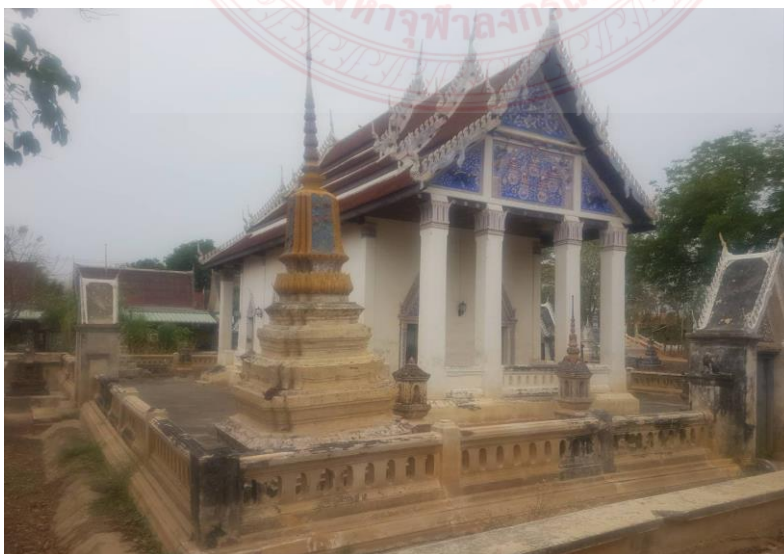
รับสั่งให้ทหารลงม หามิดอิตันนั้น ทันที้ เพราะได้ยินถึงอำนาจของมิดอิตัน และทำให้ พระธรรมยา เสียใจ จึงทิ้งมิดอิตันนั้น เป็นที่ประหลาดใจ ทหารลงไปงมมิดอิตันนั้น ก็ไม่พบสักคน พระมหากษัตริย์จึงมีรับสั่งยุติ การหา (ปัจจุบัน ที่ แห่งนั้น คือ แม่น้ำเจ้าพระยา เขต อ.เมืองพระนครศรีอยุธยา

เรียกว่า ลานเท เป็นห้วงน้ำ ที่ใหญ่มาก กว้างมากในแม่น้ำเจ้าพระยา เขต อ.เมืองพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบัน มีศาลไว้สักการะ บูชา เรียกว่า พ่อปู่ ธรรมราชา)

เมืองภูมิพระราชนาน เมื่อสิ้นสมัยพระธรรมยาแล้วก็ไม่มีการเก็บภาษีที่ดินหรือส่วยอากรใด ๆ เพราะเป็นเมืองพระราชนานให้เป็นพิเศษ ปัจจุบันผู้เฒ่าผู้แก่ชาวตำบลภูมิก็เล่าสืบต่อถึงประวัติของท่านมิได้ขาด และได้ร่วมกันสร้างศาลและรูปปั้นประดิษฐานเป็นอนุสรณ์ไว้สักการบูชาใกล้ ๆ กับโบสถ์หลังเก่าของวัดหนองเต่า ตำบลภูมิ อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร เรียกกันว่า “ศาลเจ้าพ่อตาพระธรรมยา” และมีประเพณีบวงสรวง เป็นประจำทุกปีจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบัน ศาล ของ พระธรรมยา มีอยู่หลายแห่ง ใน เขต อ.บางมูลนาก เช่น วัดหนองเต่า ต.ภูมิ ซึ่งถือเป็นต้นกำเนิด ใน ต.วังสำโรง ต.ลำประดา และ ต.สำนักขุนเณร อ.ตจเจริญ และ บริเวณ ลานเท ลำน้ำเจ้าพระยา ในเขต อ.เมืองพระนครศรีอยุธยา พระธีรยุทธ อธิจิตโต(บอย) เลขาธิการเจ้าคณะตำบลภูมิ รักษาการแทนเจ้าอาวาส วัดบางลำพู วัดบางมูลนาก อ.บางมูลนาก จ.พิจิตร **เรียบเรียงรวบรวม**

๔. พื้นที่วัดห้วยเขน ตำบลห้วยเขน อำเภอบางมูลนาก ประวัติวัดห้วยเขน

วัดห้วยเขน ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยเขน อำเภอบางมูลนาก อยู่ห่างจากอำเภوبرะมาณ ๘ กม. ไปตามถนนสายบางมูลนาก-วังจี้ ภายในวัดมี โบสถ์เก่าซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนอนุรักษ์ไว้ ภายในโบสถ์มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเก่าโบราณที่ยังคงเอกลักษณ์แบบ เดิมไว้โดย ไม่ได้มีการบูรณะหรือเพิ่มเติมใดๆ ศิลปกรรมฝาผนัง สร้างในราว ๘๐ ปีมาแล้ว ตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ ๕ เรื่องราวที่ปรากฏบน ฝาผนังเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธประวัติ และทศชาติชาดก ด้านหลังพระประธานในพระอุโบสถ เป็นเรื่องพระเวสสันดรทั้งหมด ส่วนเรื่องของพุทธประวัติอยู่เหนือระดับหน้าต่างด้านซ้าย และตอนล่างระดับหน้าต่างด้านซ้าย แต่ส่วนล่างปูนกระเทาะเสียหายมาก จนเห็นแผ่นอิฐ เป็นศิลปกรรมที่งดงามมาก มีอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามาผสมผสานบ้างเล็กน้อย จากการสอบถามชาวบ้านทราบว่า ผู้เขียนภาพมีชื่อว่า "ทัง" ไม่ทราบว่าใครมาจากไหน

การเดินทางจากจากอำเภอบางมูลนาก ไปตามทางหลวงแผ่นดินจังหวัด สายบางมูลนาก - วังจี้ ถนนลาดยาง ไปทางตะวันออกเป็น ระยะทางประมาณ ๙ กิโลเมตร หลังจากนั้นเลี้ยวซ้ายเข้าถนนลูกรัง ระยะทางประมาณ ๙๐๐ เมตร ก็ถึงวัดห้วยเขน

อุโบสถวัดห้วยเขนสร้างประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๔๖๐ หลวงพ่อเงิน มาคุมการก่อสร้าง ช่วงนั้นเจ้าอาวาสคือ หลวงพ่อล้อมหรือพระครูพิทักษ์ศีลคุณ เจ้าคณะอำเภอบางมูลนาก ภายในวัดมีโบสถ์เก่าซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนอนุรักษ์ไว้

ภาพเขียนสีวัดห้วยเขนเขียนในราวปีพ.ศ. ๒๔๕๖ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๖ อายุประมาณกว่า ๑๐๐ ปี เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติทศชาติชาดก และพระมาลัย ด้านหลังองค์พระประธานเป็นเรื่องพระเวสสันดรทั้งหมดส่วนเรื่องพระพุทธประวัติจะอยู่ตอนบนเหนือระดับหน้าต่าง และทศชาติชาดกจะอยู่ตอนล่างเริ่มตั้งแต่ชาติแรกจนถึงชาติสุดท้าย ส่วนมุม ๔ ด้านภายในโบสถ์จะเป็นภาพที่เกี่ยวกับพระมาลัย ได้แก่ ภาพปิ่นต้นจิวภาพการเป็นทาส ภาพถูกรัดคอ ดึงคอ เป็นต้น ซึ่งเป็นภาพที่สอนเกี่ยวกับเรื่องบาปบุญ คุณโทษ แต่ตอนล่างปูนกระเทาะเสียหายมากจนเห็นแผ่นอิฐจากการสอบถามชาวบ้านแล้วว่าผู้เขียนภาพนี้ชื่อ "ทัง" ไม่ปรากฏ

ประวัติความเป็นมา

-หลวงพ่อชินศรี -พุทธประวัติสมัยรัชกาลที่ ๒ ภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับเรื่องพุทธประวัติเรื่องราวเกียรติโดยภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้ เป็นภาพเก่าที่ไม่ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมใดๆ เฉพาะพระอุโบสถโบราณสถานวัดห้วยเขน ที่สร้างขึ้น สมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อปี๒๔๖๐ รวมอายุ ๑๐๐ ปี สำหรับพระอุโบสถวัดห้วยเขน เป็นอุโบสถก่อด้วยอิฐถือปูน หลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง สร้างเมื่อปี ๒๔๖๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ โดยทางกรมศิลปกร ได้ทำ

การบูรณะซ่อมแซม และได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเก่าแก่ เมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๔๐ ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดพิจิตรอีกแห่งหนึ่ง

หลวงพ่อ้นหรือพระครูพิศิษฐ์ธรรมานุวัตรท่านเจ้าอาวาส (ท่านมรณภาพ พระครูวิจารณ์บริหารกิจรักษาการเจ้าอาวาส) เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ ๙ ของวัดห้วยเขน ท่านเกิดปี๒๔๘๐ บวชเณรปี๒๔๙๔ จนปัจจุบัน ท่านเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อ้อยวัดหนองบัว ต้นตระกูลของท่านเป็นคนในพื้นที่ตำบลห้วยเขน หลวงพ่อ้นเป็นหลานตาพระครูพิทักษ์ศิลคุณ(ล้อม โลหะทัศน์)เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดห้วยเขนและเจ้าคณะอำเภอบางมูลนากรูปแรก ซึ่งเป็นผู้สร้างอุโบสถหลังแรกของวัดห้วยเขน โดยโยมยายของหลวงพ่อ้นคือยายใบ เป็นน้องสาวถัดจากพระครูล้อม (พ่อแม่เดียวกัน) และโยมตาคือ ตาพุฒ ฉิมจิว น้องเขยพระครูล้อม (ประมาณ๒๔๑๐-๒๔๙๒ หมอแผนโบราณหลวงพ่อกเงินบวชให้) เมื่อพระครูล้อมจะสร้างโบสถ์ ท่านชายที่นาของโยมพ่อและโยมแม่ส่วนหนึ่ง รวมกับเงินที่ได้จากการจำหน่ายพระของหลวงพ่อกเงิน ซึ่งหลวงพ่อกเงินวัดบางคลานรับเป็นองค์อุปถัมภ์สร้างโบสถ์วัดห้วยเขน หลวงพ่อกเงินได้สร้างพระดังต่อไปนี้ ๑ พระเนื้อดินพิมพ์คะแนนมีสองแบบคือ พิมพ์นั่งมีปรกโพธิ์ และปรกโพธิ์ติดไม้ขัด พิมพ์ยืนประทานพร มีปรกโพธิ์ และปรกโพธิ์ติดไม้ขัด หลวงพ่อกเงินได้ผสมเนื้อพระด้วยตัวท่านเอง และพระลูกวัดช่วยกันพิมพ์พระและเผาที่ วัด บางคลาน ๒ พระรูปหล่อลอยองค์โลหะขนาด ๕สลึงและหนึ่งบาท(รูปหล่อของวัดบางคลาน คนพื้นที่ เรียกว่า ขนาด ๖สลึง) มีเนื้อเงิน และ เนื้อทองเหลือง มีทั้งกันเรียบ และกันมี อุ หล่อได้เรียบร้อย บางองค์มีรอยแตงด้วย ๓ เหรียญทองเหลืองหล่อรูปไข่หรือใบพุทรา มีน้อยพบจากชาวบ้านแถววัดห้วยเขนเพียง ๕องค์ เป็นของอดีตทายกวัดห้วย เขนทุกองค์ ๔ เหรียญหล่อจอบใหญ่และเล็ก หาพระของแท้มายืนยันไม่ได้ คิดว่าปัจจุบันคงเล่นเป็นของวัดบางคลานทั้งหมด ในปี๒๕๒๕ เมื่อมีข่าวกรูวัดห้วยเขนแตก หลวงพ่อบริ่องเจ้าอาวาสวัดบางคลานเดินทางมาดูเหตุการณ์ที่วัดห้วยเขน บอกหลวงพ่อ้นว่า ท่านพกจอบใหญ่วัดห้วยเขนอยู่ ๕ รูปถ่ายหลวงพ่อกเงิน ขนาดโปสการ์ด พระทั้งหมดทำที่วัดบางคลานเสร็จแล้ว หลวงพ่อกเงินเอาบรรทุกหลังข้างเอาไปจำหน่ายที่ วัดห้วยเขน

๕. พื้นที่วัดวังกลม ตำบลบ้านบุง อำเภอเมืองพิจิตร

ประวัติวัดวัดวังกลม

เป็นวัดราษฎร์ มีเนื้อที่ ๒๐ ไร่ ๓ งาน ๗๑ ตารางวา ตั้งอยู่เลขที่ ๔๐๐ หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านบุง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร สังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย สร้างเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งแรกวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๐ ครั้งที่สอง วันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๓๔ มีพระประธานในอุโบสถ คือ "หลวงพ่อลือ"

๖.พื้นที่วัดเทพประสาท ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน
ประวัติวัดเทพประสาท

วัดเทพประสาท ตั้งอยู่เลขที่ ๑๒๑ หมู่ที่ ๓ ตำบลห้วยเกตุ (ปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลเมืองตะพานหิน) อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ตรงกันข้ามกับตลาดตะพานหิน วัดนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๕ ตาม นส.๓ เลขที่ ๖๕๖ นายเชื้อ นางบุญมา เอมสะอาด ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่จังหวัดลพบุรี ได้มาประกอบอาชีพอยู่ที่อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ตรงข้ามกับตลาดตะพานหิน

ได้อาราธนาพระอาจารย์ทองอยู่ พร้อมกับพระอาจารย์ซัว พระอาจารย์ระย้า มาดำเนินการสร้าง โดยมอบหมายให้ท่านพระอาจารย์ทองอยู่เป็นประธานในการสร้างเบื้องต้น ได้นายสมบุญ สุขประเสริฐ และ นายไพล่ น่วมเจิม ติดต่อขอเรือถอนกฐินจากวัดเกาะ ซึ่งเป็นวัดร้างมานานมาสร้างเป็นกุฏิ ๓ หลังเล็ก ๆ ได้ชื่อว่า วัดเทพประสาท โดยมี พระอธิการทองอยู่ จิตติญาโณ เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก และต่อมาได้รับพระราชทาน สมณศักดิ์เป็น พระครูสุเทพสิทธิการย์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ปัจจุบันวัดมีเนื้อที่ทั้งหมด ๑๗ ไร่ ๓ งาน ๘๔ ตารางวา

ในขณะที่พระครูสุเทพสิทธิการย์ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสอยู่ ได้ดำเนินการสร้างบูรณปฏิสังขรณ์สร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ โดยลำดับมา และขอตั้งชื่อวัดต่อเจ้าคณะสงฆ์ในสมัยนั้น ได้นามว่า วัดเทพประสาท แปลความหมายว่า วัดที่เทวดาสร้าง ซึ่งนับว่ากิจการของวัดเจริญรวดเร็วตามลำดับดังนี้

ในปี ๒๔๙๐ เริ่มสร้างกุฏิ ๒ หลัง ยาว ๘ เมตร กว้าง ๖ เมตร คอนกรีตเสริมเหล็กมุงกระเบื้อง ค่าก่อสร้าง ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ซื้อที่ดินให้วัดจำนวน ๑๐ ไร่ ๒ งาน ราคา ๒๕,๐๐๐ บาท (สองหมื่นห้าพันบาทถ้วน) ซื้อที่ดินของ นางบุญมา เอมสะอาด ให้วัด ๔ ไร่ ๒ งาน ราคา ๒๕,๐๐๐ บาท (สองหมื่นห้าพันบาทถ้วน)

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ สร้างศาลาการเปรียญ ๑ หลัง กว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๒๕ เมตร มุขลดสองชั้น มีช่อฟ้าหน้าบัน ค่าก่อสร้าง ๑๘๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนแปดหมื่นบาทถ้วน)

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ สร้างอุโบสถ ๑ หลัง กว้าง ๙ เมตร ยาว ๒๓ เมตร สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กถ่อปูน ลดมุขสองชั้นช่อฟ้าใบระกากระเบื้องเคลือบสี มีเสานอกชุ้มประตูหน้าต่างแบบวัดมหา-พุทธาราม กรุงเทพฯ ค่าก่อสร้าง ๓๒๐,๐๐๐ บาท (เจ็ดแสนสองหมื่นบาทถ้วน) ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๖ ได้จัดงานผูกพัทธสีมาเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๔๙๗

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ สร้างหอประชุมสงฆ์(ปราสาท) กว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๑๗ เมตร ๒ ชั้น คอนกรีตเสริมเหล็กถ่อปูน แบบจตุรมุขมียอดปราสาทแหลมหลังคามุงด้วยกระเบื้องมีช่อฟ้าหน้าบัน ค่าก่อสร้าง ๓๑๘,๐๐๐ บาท (สามแสนหนึ่งหมื่นแปดพันบาทถ้วน)

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ สร้างกุฏิ ๑ หลัง มีผู้ศรัทธาสร้างถวายเป็นกุฏิเจ้าอาวาส กว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๒ เมตร ๒ ชั้น สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กถ่อปูน ค่าก่อสร้าง ๘๒,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นสองพันบาทถ้วน)

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ สร้างกำแพงหน้าวัดสูง ๒.๕๐ เมตร ยาว ๔ เส้น (๑๖๐ เมตร) มีชุ้มประตู ๓ ชุ้ม สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ค่าก่อสร้าง ๒๒๐,๐๐๐ บาท (สองแสนสองหมื่นบาทถ้วน)

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ เริ่มสร้างพระพุทธรูปปางประทานพร ๑ องค์ หน้าตักกว้าง ๒๐ เมตร สูงจากฐานถึงเปลวเพลิงบนพระเศียร ๓๐ เมตร หลวงพ่อพระพุทธรูปมงคล สูง ๓๐ เมตร ฐานสูง ๔ เมตร วางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ.๒๕๐๘ เวลา ๐๙.๔๕ น. โดยมีพระครูสุเทพสิทธิการย์ เจ้าอาวาสวัดเทวประสาธ เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พระครูพิศิษฐ์ธรรมรัต

พระครูสุเทพสิทธิการย์ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดเทวประสาธ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ จนมรณภาพในวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ และได้รับพระราชทานเพลิงศพ เมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๑๔ นับเป็นเวลาที่ท่านได้อุทิศ กาย จิตใจ สร้างถาวรวัตถุไว้ในพระพุทธศาสนาமாகมายรวมเป็นเวลา ๒๓ ปี

ปัจจุบัน มีโบราณสถานในวัดนี้คือ

๑. อุโบสถ

๒. พระพุทธเกตุมงคล (ปรางประธานพร) เป็นพระพุทธรูปปางประธานพร หน้าตักกว้าง ๒๐ เมตร สูง ๓๐ เมตร แทนสูง ๔ เมตร สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘ และเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ นับเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะสวยงามได้สัดส่วน และใหญ่ที่สุดของจังหวัดพิจิตร ชมพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงาม สมสัดส่วน และมีขนาดใหญ่ที่สุดของพิจิตร พระพุทธเกตุมงคล หรือ หลวงพ่อโตฯ นั้นเป็นพระพุทธรูปปางประธานพร หน้าตักกว้าง ๒๐ เมตร สูง ๓๐ เมตร แทนสูง ๔ เมตร สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ซึ่งถ้าหากเดินทางด้วยรถไฟ จะมองเห็นองค์พระเหลืองอร่ามมาแต่ไกล เสมือนเป็นสัญญาณบอกว่าคุณได้เดินทาง มาถึงเมืองพิจิตรแล้ว

๓. พระพุทธสิหิง (หลวงพ่อกิ่ง) พระพุทธรูปองค์นี้ สลักด้วยหินลักษณะเป็นพระพุทธรูปนาคปรก แบบปฏิมากรรมสมัยขอม เจ้าอาวาสได้อัญเชิญมาจากจังหวัดลพบุรี มาประดิษฐานไว้ ณ วิหารจตุรमुख วัดเทวประสาท ตามสันนิษฐานพระพุทธรูปองค์นี้สร้างมาแล้วประมาณ ๓๐๐ ปีเศษ (ปัจจุบันเป็นองค์จำลอง เนื่องจากองค์จริงได้ถูกโจรกรรมไปในสมัยเจ้าอาวาสรูปที่ ๒)

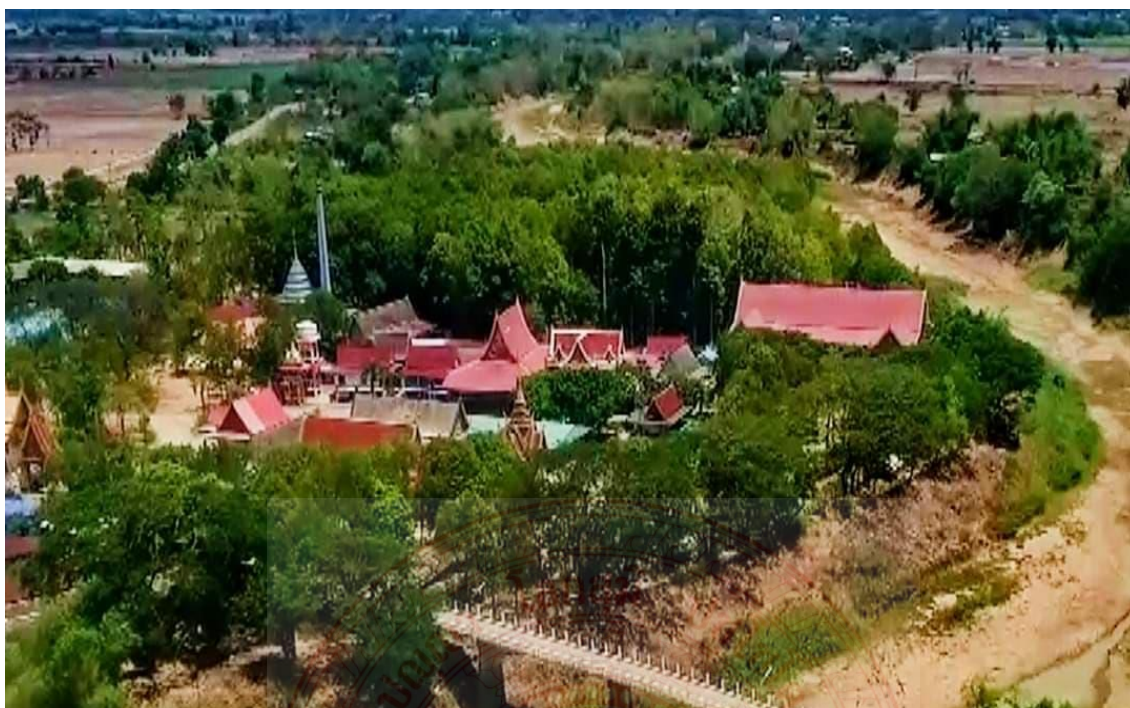
เจ้าอาวาสมีนามดังนี้คือ

๑. พระครูสุเทพสิทธิการย์ (ทองอยู่ ฐิติญาโณ) พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๕๑๓
๒. พระครูพิชาญชัยสิทธิ์ (ลำดวน ชยปาโล) พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๓๑
๓. พระครูพิทักษ์พุทธมงคล (พินิจศักดิ์ สปปญโญ) พ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๕๐
๔. พระปลัดสง่า รตนวณฺโณ (สง่า ทศศรี) พ.ศ. ๒๕๕๑ - ปัจจุบัน

๗. พื้นที่วัดไม่ทำโพธิ์ใต้ ตำบลไม่ทำโพ อำเภอปอ์ประทับช้าง

ประวัติวัด

๔.๑.๒ ผลการศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร

๑. คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ ประเภทจิตรกรรม

จากหลักฐานที่พบงานจิตรกรรมในช่วงดังกล่าวมีความหลากหลาย ผลงานจิตรกรรมสามารถแบ่งตามรูปแบบและเรื่องราวของภาพที่ปรากฏ เช่น ภาพต้นโพธิ์ เป็นภาพเขียนที่มีตำแหน่งที่แน่นอนคือด้านหลัง พระประธาน เป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ตัวอย่างภาพจิตรกรรมต้นโพธิ์ที่เขียนขึ้นในวิหารที่เก่าแก่ ภาพชาดก โดยส่วนใหญ่นิยมเขียนภาพทศชาติชาดก และพระเวสสันดรชาดก เรียงลำดับเรื่องราวตั้งแต่เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ อันเป็นเหตุที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้น้อมนาเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต รวมทั้งลวดลายมงคลต่างๆ ทั้งลวดลายพันธุ์พฤกษา ลวดลายรูปสัตว์หิมพานต์ เป็นลวดลายที่เขียนขึ้นเพื่อประดับตกแต่งศาสนสถานให้มีความสวยงาม และเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้ามาสักการะ เป็นการเสริมเรื่องของมงคลจักรวาลให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยลายมงคลนั้น พบว่าเป็นลายที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ลังกา เช่น ลวดลายพญานาค หงส์ รวมทั้งลายพันธุ์พฤกษาที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ภาพจิตรกรรมที่ได้รับคติความเชื่อเรื่องของป่าหิมพานต์นั้น ส่วนใหญ่เป็นการสอดแทรกรูปสัตว์หิมพานต์เข้าไปในภาพจิตรกรรมเพื่อเป็นส่วนประกอบทำให้นื่องานของภาพจิตรกรรมเกิดความสมบูรณ์ มีความน่าสนใจ ช่วยสร้างจินตนาการถึงดินแดนทิพย์หรือสรวงสวรรค์ และเป็นลวดลายประดับตกแต่งอาคารศาสนสถานให้มีความสวยงาม สร้างความศรัทธา เกิดความสุข ความอิ่มเอมใจต่อผู้ที่ได้สัมผัส การใช้ลวดลายสัตว์หิมพานต์ ซึ่งเป็นสัตว์พิเศษ มีอำนาจ พละ

กำลัง มีฤทธิ์มากด้วยเชื่อว่าเป็นสิริมงคล และสามารถปกป้องรักษาอาคารศาสนสถาน และผู้ที่ได้สักการบูชาให้รอดพ้นจากสิ่งชั่วร้ายต่างๆได้

๒. คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ ประเภทประติมากรรม

งานประติมากรรมตกแต่งส่วนต่างๆของอาคารศาสนสถาน สะท้อนถึงคติความเชื่อเรื่องคติไตรภูมิจักรวาล ลวดลายพันธุ์พฤกษา ลายมงคลต่างๆ และภาพสัตว์ป่าหิมพานต์ เพิ่มความมีชีวิตชีวา ความเคลื่อนไหวให้กับลวดลาย โดยลายเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของป่าหิมพานต์ สวรรค์ชั้นต่างๆตามคติจักรวาล โดยลวดลายของเทพเทวดาและสัตว์ต่างๆ แสดงถึงการปกป้องดูแลศาสนสถานการแบ่งประเภทลวดลายประติมากรรมตกแต่งตามส่วนต่างๆของวัดนั้น ต้องอาศัยแยกตามรูปแบบที่ปรากฏ แต่เนื่องจากบางลวดลายสามารถประดับตกแต่งได้หลากหลายพื้นที่ หน้าที่ของงานประติมากรรมที่ได้รับคติความเชื่อจากเรื่องของป่าหิมพานต์ คือเป็นส่วนประกอบของศิลปกรรมที่ทำให้คติความเชื่อเรื่องคติจักรวาลมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น รูปสัตว์ป่าหิมพานต์ทุกชนิด เป็นสัญลักษณ์ของประตูทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นประตูระหว่างโลกียะภูมิไปสู่โลกุตระภูมิ การสร้างสัญลักษณ์ของป่าหิมพานต์นั้นเป็นการสร้างตามคติจักรวาลที่มีศูนย์กลางอยู่ในเขตพุทธาวาสนั้น พบว่าสัตว์ป่าหิมพานต์ถูกนำมาใช้เป็นองค์ประกอบของวัด ด้วยความหมายเพื่อปกป้องรักษาศาสนสถาน ด้วยเชื่อว่าสัตว์หิมพานต์เป็นสัตว์วิเศษ มีฤทธิ์อานุภาพมาก ไม่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปบนโลกมนุษย์ แม้ว่าบางชนิดอาจมีความใกล้เคียงหรือมีอยู่จริงบ้าง แต่ก็ได้รับการยกย่องให้เป็นสัตว์วิเศษที่มีคุณต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เช่น ช้าง หงส์ เป็นต้น ความสำคัญของป่าหิมพานต์อีกประการหนึ่ง คือ การจำลองป่าหิมพานต์ซึ่งเป็นทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางจักรวาล ซึ่งเป็นสถานที่จำลองถึงภพภูมิทั้งสามในจักรวาล ทั้งที่อยู่สูงสุดและต่ำสุด ให้เห็นถึงการมีอยู่ของโลกหน้าที่ดำเนินไปเป็นวัฏจักรแห่งกรรมของสรรพสัตว์ทั้งหลาย และการหลุดพ้นจากวัฏสงสารคือพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุด แนวคิดการจำลองจักรวาลในวัดนี้ ทำให้ในวัดมีสัตว์ป่าหิมพานต์ปรากฏอยู่อย่างหลากหลายชนิด ในพื้นที่ที่ต้องการสื่อความหมายถึงความเป็นประตูทางเชื่อมไปสู่ศูนย์กลางจักรวาลเพื่อให้เกิดจินตภาพแก่พุทธศาสนิกชนในการฟังธรรม ที่แสดงเรื่องราวของป่าหิมพานต์ เช่น เวสสันดรชาดก เป็นต้น สามารถแบ่งประเภทของสัตว์หิมพานต์ออกเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. สัตว์บก เช่น ๑) สิงห์หรือราชสีห์ในพระพุทธศาสนาถือว่าสิงห์เป็นสัญลักษณ์ของศากยวงศ์ ซึ่งเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้า ๒) ช้าง เป็นสัตว์มงคลชนิดหนึ่งของไทย โดยช้างที่มีศักดิ์สูงเช่น ช้างเอราวัณ ตามคตินิยมทางพุทธศิลป์ การสร้างช้างขึ้นเพื่อประดับตกแต่งล้อมรอบฐานเจดีย์ เช่น เจดีย์ประธานวัดเจดีย์หลวง และวัดเจดีย์วัดเชียงมั่น เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

๒. สัตว์ปีก เช่น ๑) กิณนรและกินรี เป็นอมมนุษย์พวกหนึ่ง ที่มีความเชี่ยวชาญการเล่นดนตรี จึงมีหน้าที่เล่นดนตรีและขับร้องเพลงถวายให้ท้าวฤเวศ ซึ่งถือเป็นเจ้าแห่งปวงเทพชั้นรองทั้งหลาย นั่นคือยักษ์คนธรรมดา กิณนร เหตุนี้ท้าวฤเวศจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “ท้าวกินเรศ” แปลว่าเป็นใหญ่ในพวกกินนร ๒) ครุฑ เป็นสัตว์พิเศษมีหัวเป็นนกตัวเป็นมนุษย์ร่างกายใหญ่โต กิ่งเทพ กิ่งอสูร ตามคติความเชื่อทั้งที่มาจากศาสนาฮินดู (พราหมณ์) และพุทธศาสนาต่างมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป ครุฑเป็นสัตว์หิมพานต์ชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ตรงเชิงเขาไกรลาศ มีวิมานอยู่บนต้นจิว (สุวตม์ แสนขัตติยรัตน์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๔)

๓. **สัตว์เลื้อยคลาน** เช่น นาค มีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย ในพระสูตรและพระไตรปิฎกเป็นนุสสูงศักดิ์มีสถานะเป็นเทพชั้นรอง โดยในพุทธประวัติตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เรื่องราวของพญานาคจึงปรากฏอยู่ในวรรณคดี คัมภีร์ ขาดก ซึ่งนาคเหล่านี้มักเป็นพญานาคในลักษณะของงูใหญ่ที่มีฤทธิ์มาก มักพบนาคในลักษณะของงานประติมากรรม เช่นทางขึ้นบันไดวัด และงานประติมากรรมประกอบงานสถาปัตยกรรม เช่น ซ่อฟ้า ป้านลม หางหงส์ นาคต้น เป็นต้น

๔. **สัตว์น้ำ** เช่น ปลาเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และเป็นสัตว์ที่มีอยู่จริงบนโลก ส่วนปลาที่ถือว่ามีความสำคัญอยู่ในจักรวาลนั้น ได้แก่ ปลา ๗ จากพวกที่อาศัยอยู่ในมหาสมุทร ได้แก่ ปลาติมิปลา ติมิงมกล ปลาติมิริมิงกล ปลาอานนท์ ปลาติมินท ปลาอชฌาหาร ปลามหาติมิ โดยปลาเหล่านี้มีขนาดใหญ่ตั้งแต่ ๒๐๐ โยชน์ไปจนกระทั่งถึง ๑๐๐๐ โยชน์ มีฤทธิ์มาก ขยับตัวเคลื่อนไหวแต่ละครั้งย่อมส่งผลไปทั่วมหาสมุทรและพื้นแผ่นดิน สาเหตุที่หนึ่งด้วยเชื่อว่าสัตว์หิมพานต์ล้วนเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์มาก สามารถปกป้องคุ้มครองศาสนสถานจากสิ่งชั่วร้าย หรือภัยอันตรายต่างๆ ได้ สาเหตุประการที่สองคือใช้สาหรับเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมผ่านจากดินแดนมนุษย์ ไปสู่อินแดนพุทธภูมิ โดยการจำลองจากคติจักรวาลคือ ชุมประตู่โขงเปรียบเสมือนดั่งป่าหิมพานต์ เป็นประตูผ่านเข้าไปยัง วิหารที่เปรียบเสมือนดั่งทวีปต่างๆ และเจดีย์ที่เปรียบเสมือนดั่งเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางจักรวาล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาคติธรรมความเชื่อเกี่ยวกับ

“นาค” เป็นสัตว์ที่เชื่อกันว่า มีอำนาจและมีอิทธิพลต่อธรรมชาติ นาค เป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำ อาศัยอยู่ในพื้นที่ใดจะเกิดความอุดมสมบูรณ์ เรื่องฝน น้ำ ดินจะเกิดความชุ่มชื้น นาค เป็นสัตว์ตามตำนานได้กล่าวถึงการบำเพ็ญตบะโดยบำเพ็ญมาเป็นเวลานาน จึงมีฤทธิ์สามารถกลายร่างเป็นมนุษย์ได้เพื่อที่จะมาสร้างบุญบารมีเพิ่มเติม จึงมาช่วยมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้เอง นาค แถบพื้นที่อีสานจึงมีความเชื่อมากในเรื่อง นาค หรือ พญานาค พื้นที่ที่ถือกำเนิด และเป็นที่ยึดกัน คือ ป่าคาชะโนด จังหวัดอุดรธานีชาวอีสานมีความเชื่อว่ามีสถานที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เชื่อกันว่าเป็นประตูผ่านระหว่าง เมืองนาคที่ติดต่อกับเมืองมนุษย์

๔.๒. ผลการสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

ที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร

พบว่า ที่มา ของประติมากรรมรูปตัวมอม ส่วนใหญ่แล้วมีความเข้าใจ และจดจำจากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษโดยรวมว่าตัว มอมเป็นสัตว์ในอุดมคติไม่ปรากฏว่ามีตัวตนอยู่จริง และมีความรู้โดยพื้นฐานว่าตัวมอมเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ที่ทำหน้าที่พิทักษ์ทางเข้าวัด แต่มีจำนวนไม่น้อยที่ทราบว่า ประติมากรรมรูปตัวมอม เป็น สัตว์ในอุดมคติ ที่ช่างปั้น แกะสลัก หรือสลักจะใส่จินตนาการในเรื่องของลักษณะทางร่างกายให้แลดูแตกต่าง และมีอิทธิฤทธิ์ โดยที่ช่างจะได้รับการถ่ายทอดลักษณะที่สำคัญๆของตัวมอม มาจากบรรพบุรุษด้านความสำคัญของประติมากรรมตัวมอม กลุ่มตัวอย่างระบุว่าตัวมอมเหมือนสัญลักษณ์หนึ่งที่มี ปรากฏในวัดเฉพาะกลุ่มจังหวัดบางจังหวัดของภาคเหนือตอนบนเท่านั้น ซึ่งในภูมิภาคอื่นของประเทศไทยไม่ ปรากฏว่ามีตัวมอมเลย นอกจาก นาค

มกรคายนาค หรือสิงห์โดยจะให้นิยามความหมายตัวมอมว่า เป็นสัตว์ ศักดิ์สิทธิ์เป็นอารักษ์ปกป้องวัด และมีหน้าที่พิทักษ์ หรืออารักษ์คุ้มโขง ประตุ หน้า โบสถ์ วิหารด้านความเข้าใจเกี่ยวกับตัวมอม กลุ่มตัวอย่างบางส่วนมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่า ตัวมอม มีความเกี่ยวข้องกับสิงห์ และมกรคายนาค และมีความเห็นว่า ตัวมอม ก็คือ สิงห์ โดยส่วนใหญ่แล้วยัง ไม่ทราบว่าเป็นตัวมอมนั้นแท้จริงว่าเป็นอย่างไรด้านของความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม กลุ่มตัวอย่างส่วนน้อยรับรู้ว่ามี การใช้ตัวมอม เป็นส่วน หนึ่งของพิธีกรรมแห่งขอฝน ในขณะที่ส่วนใหญ่ไม่ทราบเกี่ยวกับการใช้ตัวมอม ในพิธีกรรมนี้

ด้านของทัศนคติเกี่ยวกับตัวมอม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดี และรับรู้โดยเบื้องต้นว่าเป็นประติมากรรมสำคัญประจำวัดแม้ว่าบางส่วนจะยังไม่เข้าใจในความหมายก็ตาม

ลักษณะรูปแบบ บทบาทหน้าที่ของประติมากรรมรูปตัวมอมที่ปรากฏในวัด

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับลักษณะรูปแบบ และบทบาทหน้าที่ของประติมากรรม รูปตัวมอมที่ปรากฏในวัด พบว่ารูปแบบประติมากรรมตัวมอมที่ประดับอยู่บริเวณวัดต่าง ๆ นั้นมีลักษณะ ที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสถานที่ที่ผนวกกับคติความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ในการสร้าง ประติมากรรมรูปตัวมอมของวัดและช่างผู้สร้างสรรค์ จำแนกรายละเอียดแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

๑) ลักษณะหมอบเฝ้าหน้าอาคาร ๒๒ แห่ง ๒) ลักษณะวิ่งต่อกันเป็นวงกลม ๕ แห่ง ๓) ลักษณะนั่งคล้ายสิงห์ พม่า ๔ แห่ง และ ๔) ลักษณะอื่นๆ ๑๙ แห่ง
ลักษณะรูปแบบประติมากรรมรูปตัวมอมที่ปรากฏในวัด

ตัวอย่าง คติธรรม ความเชื่อ เรื่องพญาครุฑและพญานาค

ในตำนานเมืองฟ้าป่าหิมพานต์มีเรื่องราวของสัตว์ที่มีอิทธิฤทธิ์มากมาย ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ “พญาครุฑ” แต่ปกติแล้วเมื่อเราเอ่ยถึงพญาครุฑ ทุกคนก็มักจะนึกถึงพญานาคกันด้วย ดังนั้นวันนี้เราจะขอแนะนำตำนานที่คนไทยรู้จักกันเป็นอย่างดีอย่างตำนานของพญาครุฑและพญานาค

การบูชาเริ่มจากความเป็นมาของพญาครุฑและพญานาคที่มีความบาดหมางต่อกัน ซึ่งแท้จริงแล้วทั้งสองเป็นพี่น้อง มีพ่อเดียวกัน ส่วนแม่ก็เป็นพี่น้องกัน ตำนานว่าเอาไว้ว่าครั้งหนึ่งมีการกวนเกษียรสมุทร แต่พญานาคได้ทำการโกง ทำให้แม่ของพญาครุฑตกเป็นทาสของพญานาค วันหนึ่งพญาครุฑจึงไปเจรจากับพญานาค โดยมีน้ำอมฤตเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน พญาครุฑตกลง จึงบินไปบนสวรรค์เพื่อนำน้ำอมฤตมา แต่เนื่องจากน้ำอมฤตเป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่สามารถให้สัตว์เดรัจฉานอย่างนาคดื่มกินได้ จึงเกิดการต่อสู้กันบนสวรรค์ เตือดร้อนไปถึงพระวิษณุและพระนารายณ์ แต่เมื่อสู้กันเท่าไรก็ไม่รู้ผลแพ้ชนะ จึงได้มาทำข้อตกลงยุติการต่อสู้กัน เมื่อพญาครุฑได้เล่าเรื่องราวความเป็นไปให้ฟัง พระวิษณุเห็นถึงความกตัญญูของพญาครุฑ จึงยอมให้นำน้ำอมฤตไปให้

พญานาค แต่มีข้อแม้ว่าทันทีที่พญาครุฑวางน้ำอมฤตไว้ให้พญานาคแล้ว พระนารายณ์จะนำกลับสวรรค์ทันที พญาครุฑตกลงและยอมเป็นพาหะให้พระนารายณ์ จึงเป็นที่มาของ “พระนารายณ์ทรงครุฑ” นอกจากนี้พระนารายณ์ยังได้ประทานพรให้พญาครุฑเป็นอมตะ และมีพลังเหนือทุกสิ่ง

บุชาพญาครุฑแล้วมีความเชื่อว่าดีเป็นการเสริมชีวิตให้เรื่องของการงาน การเงิน ชื่อเสียง บารมี และความรักอำนาจและข้อดีของการบูชาพญาครุฑ เป็นมหาอำนาจยิ่งใหญ่ มีสิทธิอำนาจเด็ดขาดเฉียบขาด สามารถลบล้างอาถรรพ์และคุณไสย์ทั้งปวง สามารถปิดเป่าเสนียดจัญไร ภูติผีปีศาจไม่กล้าย่างกรายเข้าใกล้เป็นสื่อ นำความเจริญก้าวหน้า รวมทั้งตำแหน่งหน้าที่การงาน ยศถาบรรดาศักดิ์มาสู่ชีวิตหน้าที่การงานช่วยปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตรายทั้งปวงช่วยเสริมเสน่ห์เมตตามหานิยมนำความร่มเย็นเป็นสุขมาให้มีโชคมีลาภ ทำมาค้าขายดี กิจการเจริญรุ่งเรืองสัตว์ร้าย งู อสรพิษไม่กล้ากล้ากรายเข้าใกล้ เพราะเกรงกลัวบารมีของพญาครุฑ เนื่องจากพญาครุฑมีอำนาจและมีพลังเหนือทุกสิ่งอย่าง จึงถูกนำมาบูชาและใช้แทนตราสัญลักษณ์ต่างๆ ตั้งแต่ตรามหากษัตริย์ ตราทหาร ตำรวจ วิศวะ นายช่าง หรือคนที่รับราชการ หากคุณเป็นลูกหลานสายเลือดของพญาครุฑ มีพญาครุฑคุ้มครอง คุณจะมิบุคลิกคล่องแคล่วว่องไว ไปไหนมาไหนทำอะไรได้ด้วยตัวเอง ไม่ชอบพึ่งพาคนอื่น ลักษณะภายนอกดูดี หยิ่ง นำเกรงขาม แต่จริง ๆ แล้ว คุณเป็นคนจิตใจดี จริ่งใจ นอบน้อมถ่อมตน กตัญญู เป็นคนไม่ชอบพูดมาก รักอิสระ ไม่ชอบให้ใครมาสั่ง รักความซื่อสัตย์มาก ไม่ชอบถูกเอาเปรียบและไม่ชอบเอาเปรียบใคร ไม่ยอมแพ้ต่ออะไรง่าย ๆ เมื่อล้มแล้วพร้อมลุกขึ้นสู้ใหม่ได้อยู่เสมอ

๔.๓ ผลการการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

๑. การออกแบบมอมในวัดหัวดวง

ภาพที่ ๔. ภาพมอมที่วัดหัวดง

๒. การออกแบบครุฑที่วัดหัวดง

ภาพช่อฟ้าวัดหัวดง

๓. การออกแบบพญานาคที่วัดเทวประสารท

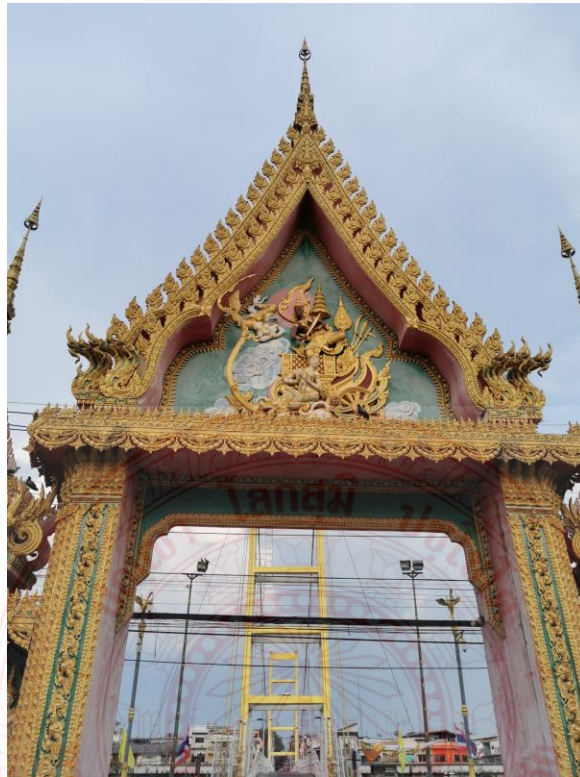

ภาพพญานาควัดเทวประสารท

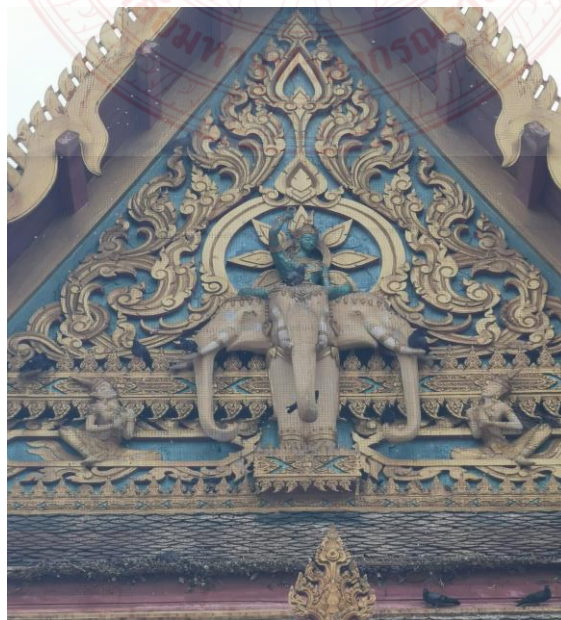
๔. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ตระกูลนกที่หน้าบันวัดเทวประสารท

๕. การออกแบบสัตรีป่าหิมพานต์ที่หน้าบันวัดเทพประสาท

๖. การออกแบบสัตรีป่าหิมพานต์ที่หน้าบันวัดเทพประสาท

๗. การออกแบบสลักรูป้าหิมพานต์ที่บานประตูวัดเทวประสาธ

๘. การออกแบบสลักรูป้าหิมพานต์ที่วัดไผ่ท่าโพใต้

๙. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ที่วัดไผ่ท่าโพใต้

๑๐. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ที่วัดไผ่ท่าโพใต้

๑๑. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ที่วัดไผ่ท่าโพใต้

๑๒. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ที่วัดไผ่ท่าโพใต้

๑๓. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ที่วัดวังกลม

๑๔. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ที่วัดวังกลม

๑๕. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ที่วัดวังกลม

๑๖. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ที่วัดหนองเต่า

๑๗. การออกแบบสัตว์ป่าหิมพานต์ที่วัดหนองเต่า

วัดห้วยเขน

ภาพโบราณวัดห้วยเขน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาวเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร และ ๓. เพื่อการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งจะนำผล ที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปใช้ในการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรโดยมีขั้นตอนการวิจัย โดยมีขั้นตอนการวิจัย ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนเก็บรวบรวมข้อมูล นำมาวิเคราะห์ได้ผลการวิจัย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สรุปผลศึกษาวเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องของ หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดง ความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงสภาพจิตสำนึก ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างจิตสำนึก และเสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกของประชาชนตามหลักบรรพเพื่อสร้างสังคมแห่งความปรองดองสมานฉันท์ในสังคมไทย เช่น หนังสือพิมพ์ หนังสือ วิทยานิพนธ์ วารสาร และสิ่งพิมพ์ต่างๆ

๑. บริบทพื้นที่วิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษาใน จังหวัดพิจิตร พื้นที่ทำการวิจัยเรื่อง สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร สำรองและเก็บข้อมูลจากวัดสำคัญทางพุทธศิลป์ ในจังหวัดพิจิตร ประกอบด้วยวัดสำคัญที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในแวดวงศิลปะของจังหวัดพิจิตร แบ่งเป็นศิลปะช่างโบราณ และช่างสมัยใหม่ จำนวน ๗ วัดได้แก่

๑. วัดโรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร
๒. วัดหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร
๓. วัดหนองเต่า ตำบลภูมิ อำเภอบางมูลนาก
๔. วัดห้วยเขน ตำบลห้วยเขน อำเภอบางมูลนาก

๕. วัดวังกลม ตำบลบ้านปุง อำเภอเมืองพิจิตร
๖. วัดเทวประสาธ ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน
๗. วัดไผ่ท่าโพธิ์ใต้ ตำบลไผ่ท่าโพ อำเภอโพธิ์ประทับช้าง

เพื่อ

๑. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร
๓. เพื่อการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (induction) มีการแบ่งประเภทตามเนื้อหาของเอกสารแล้วเปรียบเทียบเนื้อหาประเภทต่างๆ กันโดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสารและนำมาประกอบกับข้อมูลจากภาคสนามที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หลังจากนั้น ผู้วิจัยยืนยันความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลที่เป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความแล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการนำเสนอภาพกิจกรรมและชุดองค์ความรู้ (หนังสือสรุปองค์ความรู้) และวิธีทัศนบรรยายภาคการสังเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่ ๗ แห่ง ในจังหวัดพิจิตร บรรยายเนื้อหาของข้อความหรือเอกสาร อย่างเป็นระบบ โดยจะเน้นเนื้อหาตามที่ปรากฏในข้อความ พิจารณาจากเนื้อหาโดยผู้วิจัยไม่มีอคติหรือความรู้สึกของตัวเองเข้าไปพัวพัน ไม่นำการตีความหรือความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง หรือความหมาย ระหว่างบรรทัด เพียงแต่ให้การระบุลักษณะเฉพาะของข้อความหรือสาระเป็นอย่างมีระบบและอิงกรอบแนวคิดทฤษฎี โดยให้ได้ผลเป็นเชิงประจักษ์ และนำผลไปใช้ประโยชน์ได้จริงในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหา

๑. วัดโรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลสิงห์ เสือ นก ช้าง

๒. วัดหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลมอม ครุฑ เป็นโบสถ์เก่าอายุกว่า ๑๐๐ ปี

๓. วัดหนองเต่า ตำบลภูมิ อำเภอบางมูลนาก สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ จระเข้ ช้าง ม้า ปู ปลา สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลพญานาค สิงห์ เป็นโบสถ์เก่าอายุกว่า ๑๐๐ ปี

๔. วัดห้วยเขน ตำบลห้วยเขน อำเภอบางมูลนาก สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ ช้าง สัตว์ป่าหิมพานต์ ตระกูลสิงห์ มอม เป็นโบสถ์เก่าอายุกว่า ๑๐๐ ปี

๕. วัดวังกลม ตำบลบ้านปุง อำเภอเมืองพิจิตร สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์ป่า

หิมพานต์ ตระกูลสิงห์ เสือ นก ช้าง

๖.วัดเทวประสาธ ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์
ป่าหิมพานต์ ตระกูลสิงห์ เสือ นก ช้าง

๗.วัดไผ่ท่าโพธิ์ใต้ ตำบลไผ่ท่าโพ อำเภอโพธิ์ประทับช้าง สัตว์สัญลักษณ์ ที่พบได้แก่ สัตว์
ป่าหิมพานต์ ตระกูลสิงห์ เสือ นก ช้าง

๕.๑.๒ สรุปผลการสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร

จากการสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร พบว่าจิตรกรรมไทยภาพเขียนที่มีลักษณะเป็นแบบอย่างของไทยที่แตกต่างจากศิลปะของชนชาติอื่นอย่างชัดเจนเป็นลวดลายที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันซึ่งนำรูปร่างจากธรรมชาติมาประกอบเช่น ลายกนก ลายกระจิง ลายประจายาม ลายเครือเถา เป็นต้น หรือเป็นรูปที่มาจากความเชื่อและคตินิยมเช่น รูปคน รูปเทวดา รูปสัตว์รูปยักษ์ เป็นต้น จิตรกรรมไทยเป็นศิลปะที่มีความประณีตสวยงาม แสดงความรู้สึกชีวิตจิตใจ และความ เป็นไทยที่มีความอ่อนโยน ละมุนละไม สร้างสรรค์สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนได้ลักษณะประจำชาติมีลักษณะประจำชาติที่มีลักษณะและรูปแบบเป็นพิเศษนิยมเขียนบนฝาผนังภายในอาคารที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และอาคารที่เกี่ยวข้องกับบุคคลชั้นสูงเช่น โบสถ์ วิหาร พระที่นั่ง วัง บนผืนผ้าบนกระดาน และบนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ โดยเขียนด้วยสีฝุ่นตามกรรมวิธีของช่างเขียนไทยแต่โบราณ เนื้อหาที่เขียนมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตพุทธพุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิวรรณคดี และชีวิตไทยพงศาวดารต่าง ๆ ส่วนใหญ่นิยมเขียนประดับผนังพระอุโบสถวิหารอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

ในพุทธศาสนามีวรรณกรรมอยู่ประเภทหนึ่งเรียกว่า ชาดก โดยวรรณกรรมประเภทนี้เป็นการรวบรวมเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเมื่อครั้งที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทั้งนี้พุทธศาสนาเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีตก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นั้นพระองค์ได้เคยเสวยชาติเป็นทั้งมนุษย์ อมนุษย์ เทวดา หรือแม้แต่สัตว์ดิรัจฉาน โดยในแต่ละพระชาติเหล่านั้นพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ (ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต) ด้วยการบำเพ็ญบารมีธรรม ๑๐ ประการ

ความเป็นมาของแนวคิดต่างๆเกี่ยวกับสัตว์หลายชนิดในพระพุทธศาสนามีผลต่อวัฒนธรรมประเพณีอย่างเห็นได้ชัด เช่น ได้กล่าวถึง ช้างไว้ว่า ในพระพุทธศาสนา ช้างจัดอยู่ในพวกขลาพูชโยนิ คือ สัตว์เกิดในครรภ์ เป็น สัตว์ ๔ เท้า อาศัยอยู่ในดิรัจฉานภูมิ คือ สัตว์ที่เดินไปมาโดยคว่ำหน้าอกลงเบื้องต่ำ แต่ถือว่าเป็นภูมิที่ใกล้ชิดกับมนุษย์ภูมิ คือ โลกมนุษย์มากที่สุด ช้างเป็นสัตว์ที่สำคัญ มีบทบาทและความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่นๆ แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเสวยพระชาติเป็นช้างรวม ๗ ชาติ เช่น ในสิลวานาคชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาช้างบำเพ็ญศีลบารมี ไม่ทำร้ายนายพรานหลงทางผู้เมื่อได้รับการช่วยเหลือแล้ว กลับคิดประทุษร้ายตัดงาไปขาย ในหนังสือ ได้พูดถึง “สัตว์” ว่า เป็นคำที่พุทธศาสนาใช้เรียกสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่ไม่ใช่พืช ลักษณะสำคัญของสิ่งมีชีวิตประเภทนี้ในความคิดของพุทธศาสนาคือสิ่งมีชีวิตที่มีจิต ดังนั้นแม้พืชจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต แต่พืชไม่มีจิตพืชจึงไม่ใช่สัตว์ โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึง สัตว์ พุทธศาสนาจึงหมายถึงสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกประเภท เทวดา มนุษย์ เปเรต อสุรกาย ดิรัจฉาน และสัตว์นรก ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์

๕.๑.๓ สรุปผลการการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

จากการสรุปผลการการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรพบว่าพุทธศิลป์: ส่วนมากสร้างในวัดพุทธศิลป์ส่วนมากสร้างขึ้นในปริมณฑลของวัดเพราะศิลปะหรือช่างจะแสดงเจตจำนงในการนมรมิตศิลปกรรมด้วยพลังศรัทธาและเป็นพุทธบูชาเป็นต้น เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนศิลปะกลายเป็นเครื่องมือชี้ชวนให้เข้าวัดพุทธศิลป์ในวัดพุทธศิลป์เป็นสถาปัตยกรรมอาทิเช่นพระวิหารพระเจดีย์พระปราสาทหอไตรศาลาโบสถ์และประติมากรรมอาทิพระพุทธรูปและภาพจิตรกรรมซึ่งเป็นพุทธศิลป์ฝาผนังที่วาดไว้ในพระอุโบสถในพระวิหารพุทธศิลป์จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อ นำในการรับรู้ความเข้าใจในหลักธรรมให้มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศลพระพุทธรูปจึงถูกสร้างสรรคออกมาเมื่อมองพิศแล้วให้เกิดความรู้สึกอิมเมมีปัตติยินดีเป็นสุขใบบเสมออยู่คู่กับวัดวัดมีโบสถ์เพราะโบสถ์เป็นหลักเขตหรือสิทธิ์เป็นเขตกำหนดเป็นที่รวมกระทำสังฆกรรมของพระสงฆ์

๕.๒ อภิปรายผล

การอภิปรายผลในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงสร้างสรรค์ตามหลักบรรเพื่อสร้างสังคมแห่งความปรองดองสมานฉันท์ในสังคมไทย มีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

๕.๒.๑ การวิเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา และ ๕.๒.๒ เพื่อสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร

ในแบบของจิตรกรรมของวัดห้วยเขน จำทำให้มองไปที่จิตรกรรมบนพระบฏ พระบฏมีพัฒนาการด้านทัศนศิลป์มาตลอดระยะเวลาหลายร้อยปี ซึ่งสังเกตได้จากรูปแบบของลวดลายบนพระบฏ กล่าวคือ ลวดลายยุคก่อนมักเน้นที่การเขียนรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับยืนตรงกลางเพียงองค์เดียว จากนั้นก็พัฒนาเพิ่มรายละเอียดต่าง ๆ มากขึ้น สามารถจำแนกพระบฏเป็น ๕ แบบ ดังนี้

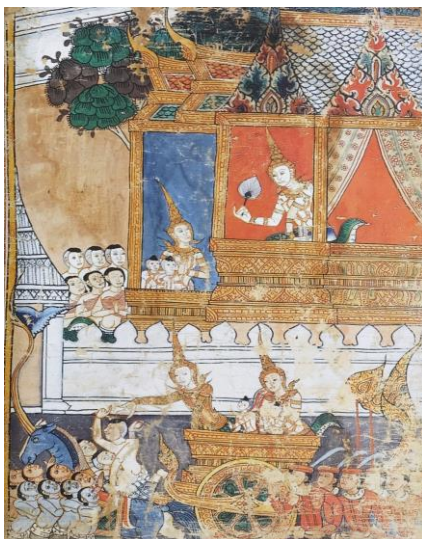
แบบที่หนึ่ง – เขียนภาพเต็มพระบฏ เป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับยืน หรือประทับยืนในซุ้ม พร้อมด้วยพระอัครสาวกซ้าย-ขวา

แบบที่สอง – แบ่งพระบฏเป็นสองส่วน ส่วนแรกจะเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับยืน หรือประทับยืนในซุ้ม พร้อมด้วยพระอัครสาวกซ้าย-ขวา ส่วนที่สองจะเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ พระมาลัย หรือทศชาติ

แบบที่สาม – แบ่งพระบฏเป็นสามส่วน ส่วนตรงกลางจะเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับยืน หรือประทับยืนในซุ้ม พร้อมด้วยพระอัครสาวกซ้าย-ขวา ส่วนด้านบนและด้านล่างจะเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ พระมาลัย หรือทศชาติ

แบบที่สี่ – เขียนภาพเต็มพระบฏ เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ พระมาลัย ทศชาติ รอยพระพุทธรูปบาท ฯลฯ

แบบที่ห้า – ทั้งสี่แบบก่อนหน้านี้นี้จะเป็นผ้าผืนยาว แต่แบบที่ห้านี้มีสัดส่วนเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือเกือบจะเป็นเหลี่ยมจัตุรัส เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ ชาตก และที่นิยมกันมากคือเวสสันดรชาดก

พระบฏเขียนลวดลายเรื่อง เวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพร จาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ ลพบุรี นอกจากรูปแบบของพระบฏแล้ว วัสดุในการวาดเขียนพระบฏก็มีพัฒนาการมาโดยตลอดเช่นกัน นั้นคือ “สี” ในยุคแรก ๆ จะใช้ “สีฝุ่น” ที่มาจากแร่ หิน โลหะ มาใช้ในการเขียนลวดลาย ซึ่งมีเพียงไม่กี่สีเท่านั้น คือ สีดำจากเขม่า สีขาวจากฝุ่นขาว สีแดงจากดินแดง สีเหลืองจากดินเหลือง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธิดา ยอดแก้ว (๒๕๔๗: ๑)^๑ มนุษย์เรารู้จักแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์รู้จักการสร้างสรรครูปร่างรูปทรงขึ้นเพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารสื่อความหมายซึ่งกันและกัน ดังเช่น สัญลักษณ์ที่พบเห็นกันอยู่เสมอ ตามผนังถ้ำ บนก้อนหิน มักเป็นรูปทรงที่ ลอกเลียนแบบ ธรรมชาติแสดงเรื่องราวต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ดวงอาทิตย์ นก ปลา สัตว์ป่า คน ต้นไม้ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตการดำรงอยู่ ภาววัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดที่เป็นรูปธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นับว่าเป็นการสร้างสรรคสัญลักษณ์เพื่อใช้ในการสื่อสารของคนในยุคนั้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สงวน รอดบุญ (๒๕๓๓ : ๙)^๒ ศิลปะทางพุทธศาสนาในยุคเริ่มต้นอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากทริภุญไชยและจากเมืองลพบุรี ตลอดถึงจากอินเดียและลังกาทตามลำดับและในที่สุดก็มีการพัฒนามาสู่อิสระด้วยศิลปะของตนเอง มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ซึ่งเรียกยุคนี้ว่า ศิลปะยุคคลาสสิก (Classical period) เช่น พระพุทธรูปสำริดปางลีลา อันอ่อนช้อยงดงามที่ปรากฏอยู่ตามระเบียงวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ หรือพระเจดีย์แบบดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งถือว่าเป็นพระเจดีย์แบบสุโขทัย นักโบราณวิทยาและนักประวัติศาสตร์ศิลปะได้จำแนกตามลักษณะสกุลช่างไว้ตามระยะระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ดังนี้ คือ

- ๑) สมัยแรก สกุลช่าง “วัดตะกวน” หรือ “วัดพระพายหลวง”
- ๒) สมัยสูงสุด สกุลช่าง “ครูยาว” (พระพุทธรูปปางลีลาสำริด ที่วัดเบญจมบพิตร)
- ๓) สมัยหลัง สกุล “พิษณุโลก” (พระพุทธรชินราช)

^๑ ธิดา ยอดแก้ว (2547).การศึกษาสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศอาเซียน . ปรินูญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร

^๒ สงวน รอดบุญ. (2535) ลัทธิและสกุลช่างศิลปะตะวันตก. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ ,

๕.๒.๓ การออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

มอม จากการวิจัยพบว่าที่มา และบทบาทหน้าที่ของประติมากรรมรูปตัวมอมเป็น ผลงานที่สร้างขึ้นจากความศรัทธาในพุทธศาสนา ซึ่งชาวบ้าน เปรียบเสมือนสัญลักษณ์หนึ่งที่ มักปรากฏในวัดเฉพาะจังหวัดของภาคเหนือตอนบนเท่านั้น ซึ่งในภูมิภาคอื่นของประเทศไทยไม่ปรากฏว่ามี ตัวมอมเลย โดยจะให้นิยามความหมายตัวมอมว่า เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์เป็นอารักษ์ปกป้องวัดและมีหน้าที่ ฝ่าพิทักษ์ หรืออารักษ์ประตู หน้าโบสถ์ วิหาร ชุ่มโขง เป็นต้น ในด้านของพิธีกรรมการแห่ขอฝน ในอดีตนั้น ชาวบ้าน มีการใช้ตัวมอม เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมแห่ขอฝน ภายหลังพิธีการแห่ตัวมอมเพื่อขอให้ ฝนตกเริ่มสูญหายไปจากชุมชนเนื่องด้วยคติความเชื่อที่ถูกทดแทนด้วยเทคโนโลยีใหม่ๆ อีกทั้งภัยธรรมชาติ และจากภูมิมือนุชยกการหาตัวมอมแกะสลักเพื่อใช้ในพิธีขอฝนยากขึ้น เพราะคนไม่ค่อยรู้จักตัวมอมใน ลักษณะดังกล่าว ซึ่งอาจเป็นเพราะชุมชนได้เปลี่ยนจากการนำตัวมอมแกะสลักมาใช้แนวในการแห่ขอฝน แทน ในส่วนด้านลักษณะรูปแบบ และบทบาทหน้าที่ประติมากรรมรูปตัวมอมที่ปรากฏในวัดนั้น มีลักษณะ ที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสถานที่ที่ผนวกกับคติความเชื่อที่สืบต่อมาจากบรรพบุรุษ ในการสร้าง ประติมากรรม รูปตัวมอมของวัดและช่างผู้สร้างสรรค จำแนกรายละเอียดแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ๑) ลักษณะ หมอบเฝ้าหน้าอาคาร ๒) ลักษณะวิ่งต่อกันเป็นวงกลม ๓) ลักษณะนั่งคล้ายสิงห์พม่า และ ๔) ลักษณะอื่นๆ โดยลักษณะรูปแบบ และบทบาทหน้าที่ของประติมากรรมรูปตัวมอมที่ผู้วิจัยค้นพบมีความสอดคล้องกับคติ ความเชื่อของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องตัวมอม ในคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตัวมอมนำสารไปยังปชชนนเทวบุตร คติ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตัวมอมเป็นผู้เฝ้าและดูแลวัดทำหน้าที่เสมือนทวารบาล คอยพิทักษ์ไม่ให้สิ่งชั่วร้าย สิ่งไม่สะอาด ผ่านเข้าไปในสถานที่ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตัวมอมเป็น สัตว์หิมพานต์ และตัวมอมลักษณะวิ่งต่อกันเป็นวงกลม ต่อคติความเชื่อตัวมอมเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธ ศาสนา

ครุฑ เป็นสัตว์กึ่งเทพที่ปรากฏในวรรณคดีที่สำคัญเยอะเยอะมากมาย โดยครุฑนั้นเป็นสัตว์ที่ทรงอำนาจและเป็นพาหนะของพระนารายณ์ ได้รับพรให้เป็นอมตะและไม่มีอาวุธใดทำลายได้ จึงทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพญาครุฑว่า หากสถานที่ไหนมีอาถรรพ์แรง ผีแรง ผีเฮี้ยน ก็ให้เอาตราครุฑไปติดไว้ จะทำให้อาถรรพ์นั้นเสื่อมสลายไป เพราะพญาครุฑมีพลังอำนาจสูงมาก เช่น บริเวณสี่แยกราชประสงค์ที่เคยมีการเล่าขานกันว่าสถานที่บริเวณนั้นเจ้าที่แรง เราก็จะพบเห็นตราครุฑปรากฏอยู่ ด้วยความเชื่อที่ถูกสืบทอดต่อกันมาจึงทำให้เป็นที่เคารพบูชาว่าเป็นของสูง เหมือนเป็นตัวแทนของกษัตริย์ เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองและมหาอำนาจ ใครที่มีครุฑบูชาที่บ้าน นอกจากจะเป็นความเชื่อในเรื่องของการมีพลังปราบอาถรรพ์แล้ว ยังนำโชคลาภและอำนาจมาให้เราด้วยยังพบว่าส่วนใหญ่ประติมากรรมรูปตัวมอมจะได้รับการบูรณะ หรือปั้นขึ้นใหม่โดยช่างที่เป็นคนในพื้นที่ เช่นเดียวกับการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารวัด ที่นับวันเอกลักษณ์แบบ จะลดความนิยมลง และ ถูกแทนที่ด้วยคตินิยมแบบภาคกลาง โดยการบูรณะนั้นจะเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ลักษณะที่ไม่คงเดิมของ ตัวประติมากรรมที่ประดับอยู่ ทำให้การสำรวจอาจมีการคลาดเคลื่อน ประกอบกับไม่มีการบันทึกเป็น ลายลักษณ์อักษรจากบรรพบุรุษ นอกจากคำบอกเล่าปากต่อปาก จึงทำให้เกิดปัญหาในการศึกษารูปแบบ กลวิธีรวมถึงการกำหนดช่วงอายุของงานประติมากรรมตัวมอม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ

พินทุ์สุตา ดีช่วย^๓ ในงานวิจัยเรื่อง คติความเชื่อ รูปแบบของสัตว์หิมพานต์ในงานพระเมรุพระสุเมรุแล้ว ยังได้นำมาใช้ในกระบวนแห่พระศพและเป็นที่ตั้งเครื่องราชูปโภคด้วยมาตงานวิจัยได้สรุปว่าการสร้างรูปสัตว์หิมพานต์ในงานพระเมรุมาศสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์มีที่มาจากแนวคิดเรื่องสมมุติเทพ ความเชื่อที่ว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นเทพ จึงต้องมีพิธีกรรมต่างๆ และเมื่อสวรรคตจึงต้องมีพระราชพิธีส่งเสด็จกลับสู่สวรรค์หรือเขาพระเมรุตามความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งน่าจะมีที่มาจากอาณาจักรเขมรโบราณ แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานที่กล่าวถึงการสร้างพระเมรุมาศในสมัยนั้นแต่แนวคิดเรื่องการถวายพระนามกษัตริย์ร่วมกับพระนามของเทพเจ้าเมื่อทรงสวรรคต และการสร้างเทวรูปถวายบรรพบุรุษและบรรพสตรีแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในการเข้าร่วมกันของกษัตริย์พระองค์นั้นกับเทพเจ้าที่พระองค์นับถือด้วย ซึ่งเป็นแนวคิดแบบเดียวกับการสร้างพระเมรุมาศในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ที่มีงานพระราชพิธีออกพระเมรุเพื่อส่งพระศพกษัตริย์หรือพระราชวงศ์กลับสู่สวรรค์หรือเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตของเทพเจ้า สัตว์หิมพานต์ถูกนำมาใช้ในงานพระเมรุในฐานะของสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นเขาพระสุเมรุตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา เช่น ในไตรภูมิพระร่วง ที่กล่าวถึงป่าหิมพานต์ว่าเป็นแผ่นดินทางด้านทิศเหนือของชมพูทวีปที่ติดกับทิวเขาสัตตบริภัณฑ์ โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของทวีปทั้งสี่ ป่าหิมพานต์เป็นที่อยู่ของสัตว์หลากหลายชนิดที่มีรูปร่างลักษณะแปลกประหลาด ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของเขาและสอดคล้องกับงานวิจัยของจำสิบเอกวิเชียร นามการ^๔ ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน งานวิจัยได้สรุปว่า อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่สังคมไทยเชื่อว่า แม่น้ำโขงเป็นที่อยู่ของพญานาค มีผู้ที่เคยเห็นสัมผัสกับพญานาคทั้งที่เป็นฆราวาส และพระเถระไทยที่สังคมไทยเคารพนับถือท่านผู้รู้เหล่านี้ได้ถ่ายทอดบอกเล่าถึงลักษณะของพญานาคให้ผู้สนใจฟังทำให้เกิดแรงบันดาลใจของผู้ที่ชอบงานด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรมต่างๆ ที่ได้สร้างงานอธิบายรูปลักษณะของพญานาคไว้เป็นผลงานของตน ตามสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วัด โบสถ์วิหาร ศาลาการเปรียญ ที่อยู่ตามแนวแม่น้ำโขงเช่น วัดไทย วัดหลวงพ่อพระใสและสถานที่ชั้นสูง เช่น ปราสาทราชวัง เรือพระที่นั่งเป็นต้น เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทางด้านศิลปกรรมทั้งประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และยังส่งผลต่อประเพณีกรรมไหลเรือไฟในคืนวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด และบุญเข้ากรรมของชาวอีสาน พิธีบูชาพญานาคด้วยเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้ดูแลรักษาแม่น้ำ ผู้ที่อาศัยสัญจรทางน้ำได้บูชาพญานาค ขอให้ปกป้องคุ้มครองในการสัญจรไปมาให้ได้รับความปลอดภัยและยังมีตำนานเรื่องพญานาคกับไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การสร้างที่อยู่อาศัย การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ

๕.๓ ข้อเสนอแนะการวิจัย

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ในการนำสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร” ดังนี้

^๓ พินทุ์สุตา ดีช่วย, “คติความเชื่อ รูปแบบของสัตว์หิมพานต์ในงานพระเมรุมาศ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕).

^๔ จำสิบเอกวิเชียร นามการ, “การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

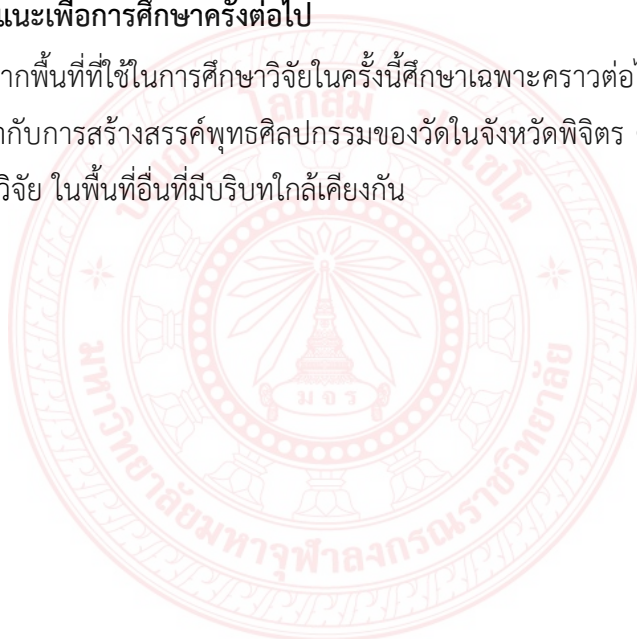
๑) การศึกษาวิจัยนี้มุ่งเน้นไปที่สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อสู่การสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร”เท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงยังมีวัดที่มีศิลปงดงามอีกมาก

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร สามารถนำผลการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ในการบูรณาการเสริมสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้การสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร การออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

๑) เนื่องจากพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ศึกษาเฉพาะคราวต่อไป การออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปจึงควรเป็นการศึกษาวิจัย ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ. (๒๕๔๓). **แนวทางการบริหารโรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา. ลาดพร้าว.

เขียน ยิ้มศิริ. (๒๕๑๒) **พุทธานุกรม**. พระนคร : ไทยสัมพันธ์.

จิตรกร เอ็มพันธ์. (๒๕๔๕). **พญานาคเจ้าแห่งน้ำโขง: พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน**.

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

จำสิบเอกวิเชียร นามการ, “การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์**

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

เฉลิมวุฒิ วิจิตร (๒๕๕๓) มกราคม-เมษายน. **สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท**.

วารสารพุทธศาสนศึกษา, ๑๙(๑)

โชติ กัลยาณมิตร(๒๕๔๘) **พจนานุกรม สถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง** กรุงเทพฯ : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

ประเสริฐ ศิลรัตน์ (๒๕๔๒) **สุนทรียะทางทัศนศิลป์** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

เด่นดาว ศิลปานนท์. (๒๕๔๓). “**พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์**” เมืองโบราณ ๒๖, ๓ (กรกฎาคมกันยายน) :๑๐๕-๑๑๒. ตำ ราพิไชยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ ๑. (๒๕๔๕). กรุงเทพฯ :

ธิดา ยอดแก้ว (๒๕๔๗). **การศึกษาสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศอาเซียน** . ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร

สมเพลิน ชนะพจน์ (๒๕๔๘ : ๒)**การศึกษาเรื่องช้างในวรรณคดีพระพุทธรศาสนา** พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

สิริวัฒน์ คำวันสา. (๒๕๒๒).**อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย).**กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.)

พระครูโกวิทธรรมาภินันท์. (๒๕๕๘). **การศึกษาพญานาคที่ปรากฏในความเชื่อวัฒนธรรมเทือกเขาพนมดงรัก**

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูศรีปัญญาวิกรม, ๒๕๕๘ : ๑๙ **นามานุกรมบุคคลพุทธศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

พระมหาปรม โสภาโส(๒๕๔๑). **ศึกษาวิเคราะห์ ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน**. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๓: **๒๖๘ธรรมนุญชีวิต** กรุงเทพฯ : สหธรรมิก

พระไพศาล วิสาโล. (๒๕๕๐). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการจัดการความดีศึกษากรณีมูลนิธิพุทธฉือจี้**. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

พระราชวรมุนี (ประยูรทรปยุโต). (๒๕๒๙). **ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ การพิมพ์.

พระสารประเสริฐ (๒๕๑๒): ๑๐๓ **๑๐๐ ปี พระสารประเสริฐ** สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : บริษัท อัมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป

พินทุ์สุดา ดีช่วย, “คติความเชื่อ รูปแบบของสัตว์หิมพานต์ในงานพระเมรุมาศ”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕).

ยโสธารา ศิริภาพระภากร และคณะ. (๒๕๖๒, กุมภาพันธ์). “**นาค**” กับ **สัญลักษณ์ที่ถูกนำไปใช้ของชาวอีสาน**. ในการประชุมวิชาการครั้งที่ ๑. วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ร้อยเอ็ด.

ยโสธารา ศิริภาพระภากร และสาเรง อินทยุง. (๒๕๖๑). **คติความเชื่อที่มีต่อสัญลักษณ์นาโคที่มีบทบาทต่อผู้ประกอบการค้า**. ใน การประชุมวิชาการระดับชาติราชชมงคลสุรินทร์ ครั้งที่ ๙ การประชุมวิชาการระดับนานาชาติสุรินทร์ ครั้งที่ ๑. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์, สุรินทร์.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์(๒๕๕๖) **โบราณสถาน--การอนุรักษ์ศาสนสถาน** วารสารพุทธศาสน์ ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.-เม.ย. ๒๕๕๕)

สงวน รอดบุญ. **ลัทธิและสกุลช่างศิลปะตะวันตก**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๓๕

สุพิชฌาย์ จินดาวัฒน์ภูมิ. (๒๕๔๒). **ความเชื่อเรื่องนาคชุมชนอีสานสองฝั่งโขง: (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงปัจจุบัน)** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

วรลักษณ์ บุญสุรัตน์ (๒๕๓๙) หนังสือผลการวิจัยประกอบการบูรณะ เรื่อง **หอไตรวัดพระสิงห์**, ร่วมกับ จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ยุวนาฏ วรมิศว์ เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม

อรพิมพ์ บุญอาภา. (๒๕๔๒). **พญานาค เจ้าแห่งแม่น้ำโขง: พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ผนวก ก

เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview)

เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview)

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา :

การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

โดยมีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร ๓. เพื่อการออกแบบสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมในจังหวัดพิจิตร

๑. ประวัติชุมชน/วัด มีความเป็นมาอย่างไร

๒. คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๒.๑. ที่มา ของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

๒.๒ ลักษณะรูปแบบ และบทบาทหน้าที่ของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวัด

๒.๓ ลักษณะของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาต่อการรับรู้ที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อของ ชาวบ้าน

๒.๔ คติความเชื่อของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

๒.๕ คติความเชื่อของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวัด

๒.๖ คติความเชื่อของศิลปะรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพิธีกรรมต่างๆ

๓. คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามีวิธีการนำไปสู่การสร้างพุทธศิลปกรรมอย่างไร

๔. สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตรมีกระบวนการการออกแบบอย่างไร

๕ ท่านมีปัญหาและอุปสรรคพร้อมทั้งข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง

ขอขอบพระคุณท่านที่ให้สัมภาษณ์

นายชัยภัทร ปทุมทาและคณะ

วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

ผนวก ข

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนด ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้
การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย
 ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive) ๓ พื้นที่จำนวนทั้งสิ้น ๔๕ รูป/คน

วัดสำคัญที่มีงานพุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ในจังหวัดพิจิตร จำนวน ๗ วัด

๑. เจ้าอาวาสวัด	จำนวน	๗ รูป
๒. ปราชญ์ชุมชน/นักวิชาการ/ชาวบ้าน	จำนวน	๗ รูป
๓. ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะ	จำนวน	๒ รูป/คน
๔. นักวิชาการสำนักวัฒนธรรม	จำนวน	๑ คน
๕. นักวิชาการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด	จำนวน	๑ คน
	รวม	๑๘ รูป/คน

พื้นที่ทำการวิจัยเรื่อง สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อสู่การสร้างสรรคพุทธศิลป์กรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร สืบค้นและเก็บข้อมูลจากวัดสำคัญทางพุทธศิลป์ ในจังหวัดพิจิตร ประกอบด้วยวัดสำคัญที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในแวดวงศิลปะของจังหวัดพิจิตร แบ่งเป็นศิลปะช่างโบราณและช่างสมัยใหม่ จำนวน ๗ วัดได้แก่

1. วัดท่าหลวง (พระอารามหลวง) ตำบลท่าหลวง อำเภอเมืองพิจิตร
๒. วัดหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร
๓. วัดหนองเต่า ตำบลภูมิจิตร อำเภอบางมูลนาก
๔. วัดห้วยเขน ตำบลห้วยเขน อำเภอบางมูลนาก
๕. วัดวังกลม ตำบลบ้านบุง อำเภอเมืองพิจิตร
๖. วัดเทวประสาธ ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน
๗. วัดไผ่ท่าโพธิ์ใต้ ตำบลไผ่ท่าโพ อำเภอโพธิ์ประทับช้าง

๗. วัดไผ่ท่าโพธิ์ใต้ ตำบลไผ่ท่าโพ อำเภอโพนธัประทับซำง

๑. พระอธิการทองคำ เขมจาโร เจ้าอาวาสวัด

๒. โยมย่ำโย บัวดี ชาวบ้านไผ่ท่าโพ

๘. ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะ จำนวน ๑ คน

นายพิษณุ รัตนเศรษฐี ครูสอนศิลปะ วุฒิกการศึกษา ศิลปกรรมศาสตร์ วิทยาลัยเพาะช่าง

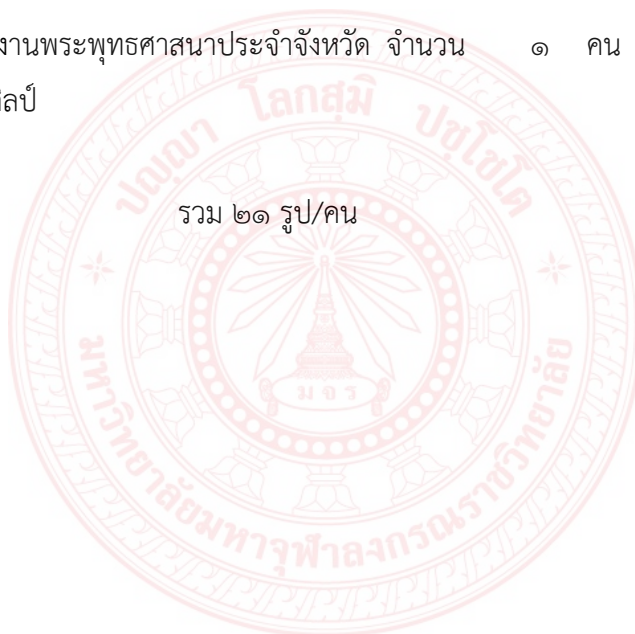
๙. นักวิชาการสำนักวัฒนธรรม จำนวน ๑ คน

นายธณภพ จำปาเทศ นักวิชาการวัฒนธรรม "ด้านพอเพียง และด้านวินัย"

10 นักวิชาการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด จำนวน ๑ คน

นายวสันต์ สังข์ศิลป์

รวม ๒๑ รูป/คน

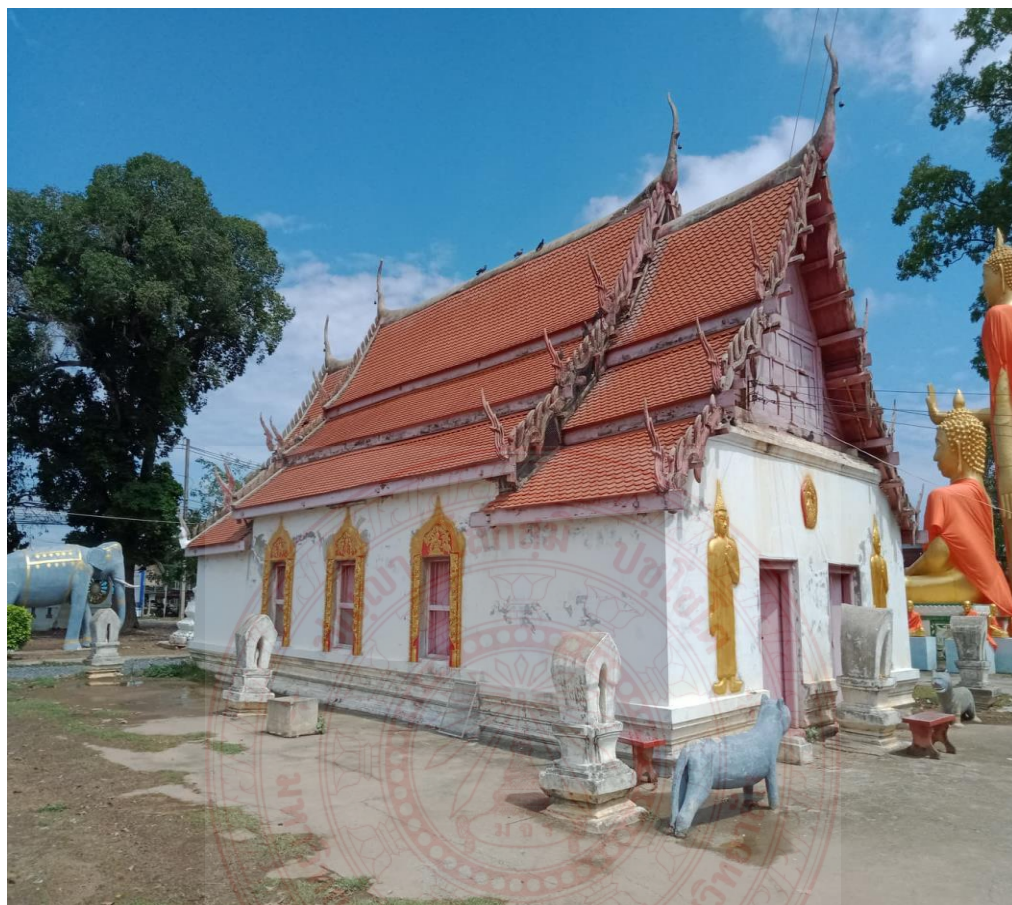

ภาคผนวก ค

ภาพถ่ายการลงพื้นที่วิจัย, การสัมภาษณ์

๑.วัดโรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร

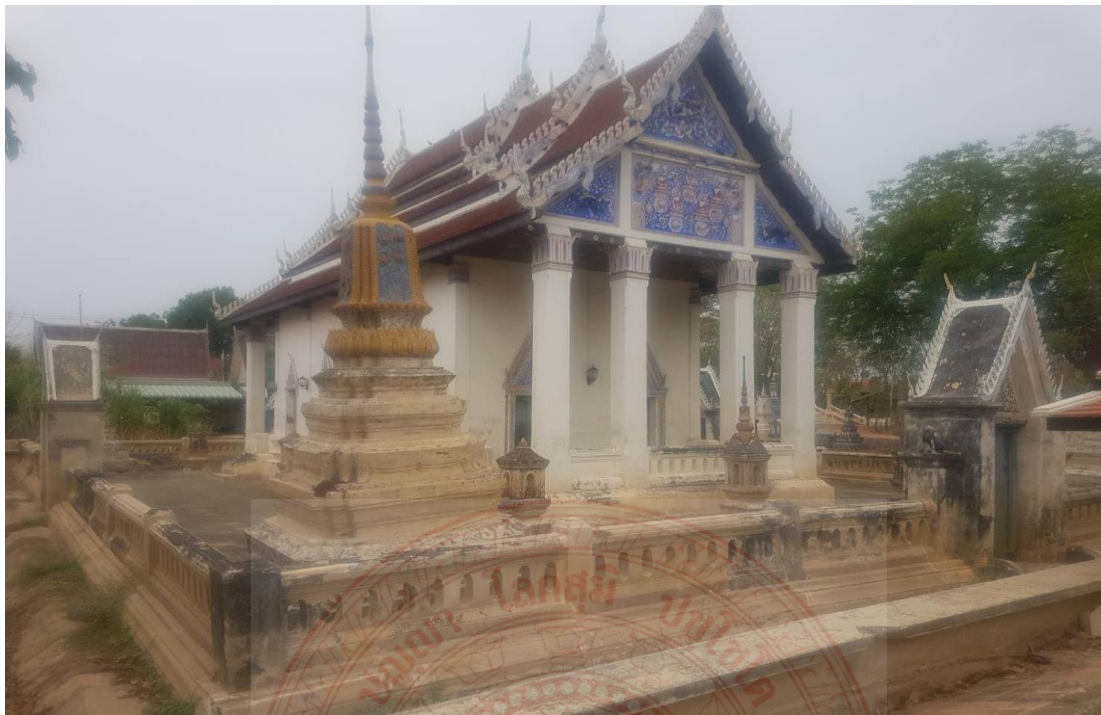
๒. วัดหัวดง ตำบลหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร

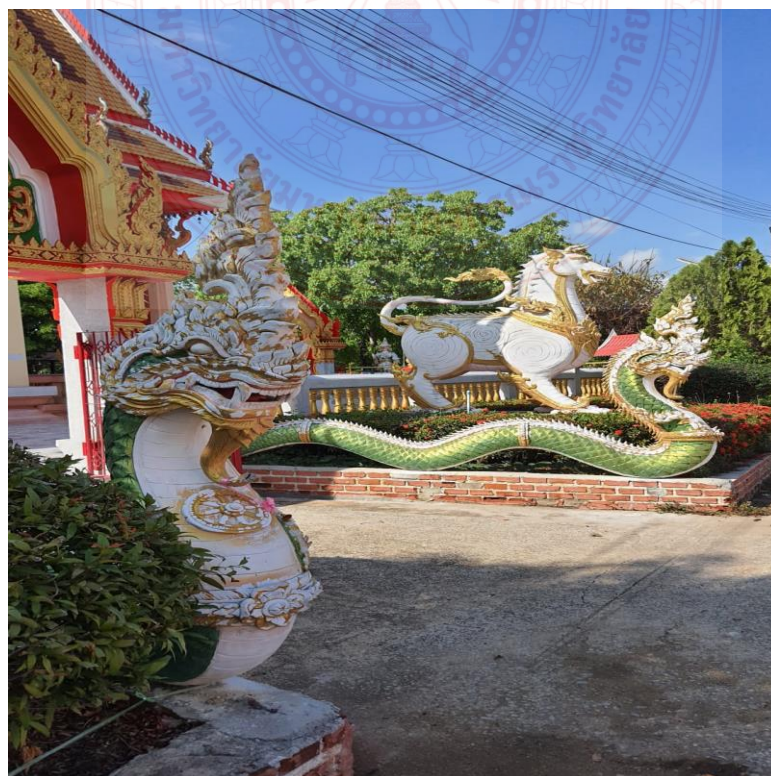
๓. วัดหนองเต่า ตำบลภูมิ อำเภอบางมูลนาก

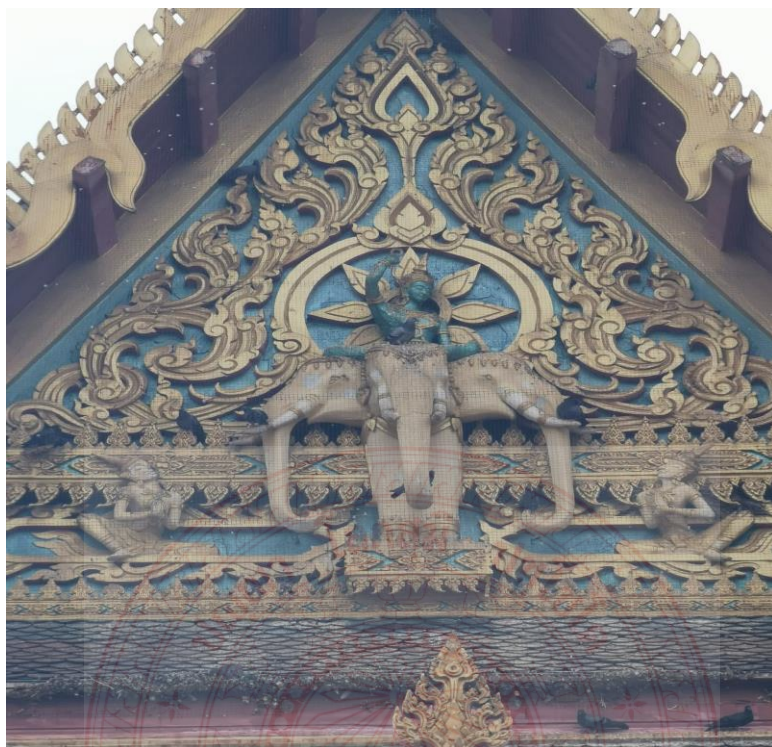
๔. วัดห้วยเขน ตำบลห้วยเขน อำเภอบางมูลนาก

๕. วัดวังกลม ตำบลบ้านนุ่ง อำเภอเมืองพิจิตร

๖.วัดเทพประสาท ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน

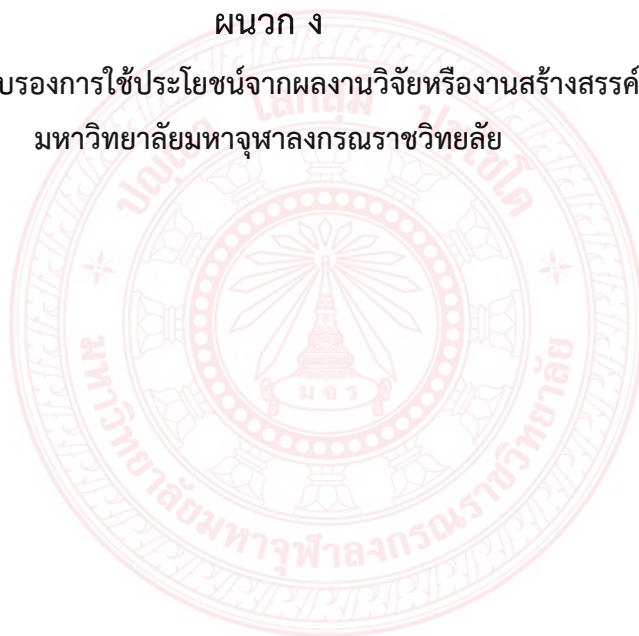

๗.วัดไผ่ท่าโพธิ์ใต้ ตำบลไผ่ท่าโพ อำเภอโพธิ์ประทับช้าง

ผนวก ง

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า พระราชสิทธิเวที, รศ.ดร. ตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

ตำบลบ้านนุ่ง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร ๖๖๑๐๑ โทรศัพท์ ๐๘-๑๘๘๖-๓๖๕๖ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “พลังบวร... การสร้างจิตสำนึกแห่งความปรองดองสมานฉันท์ในสังคมไทย” ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ นายชัยภัทร ปทุมทาว่าที่ร้อยตรีหญิง ดร.นพวรรณ ไชยชนะ และคณะ

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๓ จนถึง ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๔ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

- นำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนในรายวิชาการการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน
- มีความรู้ความเข้าใจในการนำหลักธรรมคุณธรรมจริยธรรมไปประยุกต์ใช้ในองค์กรมากขึ้น
- ได้แนวทางในการปฏิบัติที่ดีในการทำกิจกรรมร่วมกับองค์กร และชุมชนต่าง ๆ มากขึ้น

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระราชสิทธิเวที, รศ.ดร.)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

รายละเอียดของรายวิชา (มคอ.๓) รายวิชา ๐๐๐ ๒๑๑ วัฒนธรรมไทย

ชื่อสถาบันอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
คณะ คณะสังคมศาสตร์

หมวดที่ ๑ ข้อมูลโดยทั่วไป

๑.รหัสและชื่อรายวิชา ๐๐๐ ๒๑๑ วัฒนธรรมไทย (Thai Culture)
๒.จำนวนหน่วยกิต ๒ หน่วยกิต (๒-๐-๔)
๓.หลักสูตรและประเภทของรายวิชา รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
๔.อาจารย์ ผู้รับผิดชอบหลักสูตร พระครูพิจิตรวรเวท ประธานบริหารหลักสูตรรัฐ อาจารย์ ผู้รับผิดชอบรายวิชา ว่าที่ร้อยตรีหญิง ดร.นพวรรณ ไชยชนะ
๕.ภาคการศึกษา / ชั้นปีที่เรียน ภาคการศึกษาที่ ๒ / ชั้นปีที่ ๑
๖.รายวิชาที่ต้องเรียนมาก่อน (Pre-requisite) (ถ้ามี) ไม่มี
๗.รายวิชาที่ต้องเรียนพร้อมกัน (Co-requisites) (ถ้ามี) ไม่มี
๘.สถานที่เรียน วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร
๙.วันที่จัดทำหรือปรับปรุงรายละเอียดของรายวิชาครั้งล่าสุด ตุลาคม ๒๕๖๓

หมวดที่ ๒ จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

๑. จุดมุ่งหมายของรายวิชา

นิสิตมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและเนื้อหาของวัฒนธรรม พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย ประเภทของ วัฒนธรรม พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรม การอนุรักษ์ การเผยแพร่และสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา ผลกระทบของ วัฒนธรรมต่างชาติต่อวัฒนธรรมไทย

๒. วัตถุประสงค์ในการพัฒนา/ปรับปรุงรายวิชา

เพื่อพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาของรายวิชาให้ชัดเจนและสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของรายวิชา สามารถ จัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้นิสิตมีความรู้ความเข้าใจความหมายและเนื้อหาของวัฒนธรรม พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย ประเภทของ วัฒนธรรม พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรม การอนุรักษ์ การเผยแพร่และ สร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา ผลกระทบของวัฒนธรรมต่างชาติต่อวัฒนธรรมไทย และเพื่อ พัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรให้เป็นไปตามมาตรฐาน สกอ.

หมวดที่ ๓ ลักษณะและการดำเนินการ

๑. คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาความหมายและเนื้อหาของวัฒนธรรม พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย ประเภทของวัฒนธรรม พระพุทธศาสนา กับวัฒนธรรม การอนุรักษ์ การเผยแพร่และสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา ผลกระทบของ วัฒนธรรมต่างชาติต่อวัฒนธรรมไทย

หมวดที่ ๔ การพัฒนาการเรียนรูของนิสิต

๑. คุณธรรม จริยธรรม

๑.๑ วิธีการสอน

- บรรยายบทเรียนพร้อมยกตัวอย่างประกอบ
- มอบหมายงานให้นิสิตไปศึกษาเนื้อหาของวัฒนธรรม พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย พระพุทธศาสนา กับ วัฒนธรรม การอนุรักษ์ วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา แลวนำมาเสนอในชั้นเรียน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างนิสิตด้วยกัน และอาจารย์ผู้สอน
- ให้นิสิตศึกษาผลกระทบของวัฒนธรรมต่างชาติต่อวัฒนธรรมไทย พร้อมทั้งชี้ให้เห็นประเด็นทางจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม
- เน้นนิสิตเป็นศูนย์กลางการเรียน โดยให้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในบทเรียน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในชั้นเรียน
- กระตุ้น ชักจูงให้นิสิตเขาเรียนสม่ำเสมอ มีระเบียบวินัย และมีความกล้าหาญในการแสดงออก และมีความรับผิดชอบตนเองและสังคม

๑.๒ วิธีการประเมินผล

- ประเมินผลพฤติกรรมการเขาเรียน การให้ความร่วมมือในชั้นเรียน และส่งงานมอบหมายให้ตรงเวลา - ประเมินผลก่อนเขาสูบทเรียนเพื่อทราบพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาวิชา
- ประเมินผลระหว่างภาคเรียน เพื่อทดสอบผลสัมฤทธิ์ของวัตถุประสงค์การเรียน
- ประเมินผลด้วยการใช้แบบฝึกหัดในบทเรียน
- ประเมินวัตถุประสงค์การเรียนโดยใช้ใบงาน (Work Sheet)
- ประเมินผลปลายภาคเรียน เพื่อทดสอบผลสัมฤทธิ์การเรียนในภาพรวม

หมวดที่ ๕ แผนการสอนและการประเมินผล

๑. แผนการสอน

ลำดับ ที่	หัวข้อ/รายละเอียด	จำนวน/ ชั่วโมง	กิจกรรมการเรียน การสอน สื่อที่ใช้ (ถ้า มี)
๑	๑. ทดสอบก่อนเข้าบทเรียน ๒. แนะนำแผนการสอน	๒	การอธิบาย การยกตัวอย่างประกอบ Power Point Projector
๒	ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรม	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๓	เนื้อหาของวัฒนธรรม	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๔	พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๕-๖	การแพร่กระจายและการเปลี่ยนแปลง ทางวัฒนธรรมไทย	๔	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๗	วัฒนธรรมท้องถิ่น	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๘	สอบระหว่างภาค	๒	
๙	ทุนทางวัฒนธรรม	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๑๐	พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรม	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า

			การนำเสนองาน Power Point Projector
--	--	--	---------------------------------------

สัปดาห์ที่	หัวข้อ/รายละเอียด	จำนวน/ ชั่วโมง	กิจกรรมการเรียน การสอน สื่อที่ใช้ (ถ้า มี)
๑๑	การอนุรักษ์	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๑๒	การเผยแพร่และสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๑๓	วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนา	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๑๔	ผลกระทบของวัฒนธรรมต่างชาติ ต่อวัฒนธรรมไทย	๒	การบรรยาย การศึกษาคนคว่า การนำเสนองาน Power Point Projector
๑๕	สอบปลายภาค	๒	

๒. แผนการประเมินผลการเรียนรู้

ที่	วิธีการประเมิน	สัปดาห์ที่ประเมิน	สัดส่วนของการประเมินผล
๑	สอบระหว่างภาค สอบปลายภาค	๘ ๑๕	๒๐% ๕๐%
๒	วิเคราะห์คนควา การนำเสนอรายงาน การทำงานกลุ่มและ การนำเสนอผลงาน การอ่านและสรุปความ การสงงานตามที่มอบหมาย	ตลอดภาค การศึกษา	๒๐%
๓	การเข้าชั้นเรียน การมีส่วนร่วม	ตลอดภาค การศึกษา	๑๐%

หมวดที่ ๖ ทรัพยากรประกอบการเรียนการสอน

๑. เอกสารและตำราหลัก

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่๑. กรุงเทพฯ: นวสาสนการพิมพ์ ๒๕๕๒

๒. เอกสารและข้อมูลสำคัญ

จำนงค ทองประเสริฐ. วัฒนธรรมไทยในภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๗.

พระธรรมปฎก (ป.อ. ปยุตโต). วัฒนธรรมไทย สยุคเบนผู้นำและเบนผู้ใ้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๗.

๓. เอกสารและข้อมูลแนะนำ

ณรงค เส็งประกอบ. พื้นวัฒนธรรมไทย.กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส,

๒๕๓๙. ทินพันธุ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สหายบล็อกและการพิมพ์,

๒๕๔๓. บันเทิง พาพิจิตร. ประเพณีวัฒนธรรมไทยและคติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร,

๒๕๔๙. ปราณี วงษเทศ และสุจิตต วงษเทศ. ประเพณี ๑๒ เดือน: ในประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรม เพื่อความ อยุ่รอดของคน. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๘.

พระราชวรมณี. ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๓๐. วรณภา พูนพาณิชย และมลฤดี ลีเฉลิมวงศ. ชีวิตและวัฒนธรรมไทย.กรุงเทพมหานคร: เจริญรุ่งเรืองการพิมพ์,

๒๕๔๗. สมชัย ใจดี. ประเพณีวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.

Ray Moun Williams. Keywords: A Vocabulary of Culture and Society. Britain: Croom Helm, ๑๙๗๙.

The Group of Great Teachers. Thailand's Important Traditions and Ceremonies. Bangkok: Sermwit Bannakarn, ๑๙๗๓.

พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (สมาน). วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สวัสต์ ฟินิจันทน. วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ผนวก จ

หนังสือตอบรับการตีพิมพ์บทความ

ที่ อว ๘๐๓๑.๑/๘๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
 อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
 โทรศัพท์. ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๗
 โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๓๔๔

๙ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ตอบรับการตีพิมพ์บทความวารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 เจริญพร นายชัยภัทร ปทุมทา

ตามที่ท่านได้ส่งบทความเรื่อง “สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลป์ของวัดในจังหวัดพิจิตร” เพื่อลงตีพิมพ์บทความในวารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งอยู่ในฐานข้อมูล TCI กลุ่ม ๒ กองบรรณาธิการได้เสนอบทความต่อคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญ (Peer Review) พิจารณาตรวจแก้ไขเพื่อความสมบูรณ์ก่อนตีพิมพ์นั้น

ในการนี้ กองบรรณาธิการขอแจ้งให้ท่านทราบว่า บทความของท่านได้ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญ (Peer Review) เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และจะตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือนเมษายน – มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๔

จึงเจริญพรมาทราบ

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

บรรณาธิการวารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตขอนแก่น

ประวัติคณะผู้วิจัยและที่ปรึกษาโครงการวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

นายชัยภัทร ปทุมมา

Mr.Chipat Pathumtha

๒. เลขหมายบัตรประชาชน

-

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรวิทยาลัยสงฆ์

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (Email)

ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๑๗ (ห้อง ๖) หมู่ ๕ ตำบลชะมัง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร ๖๖๑๐๐

สถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร ตำบลบ้านบุง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร ๖๖๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๘๗๕๒๖๑๕๙๔ Email : tassanapol.khem@mcu.ac.th

๕. ประวัติการศึกษา (ปริญญาตรี - โท - เอก, สาขาสถาบัน)

ปริญญาโท : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาตรี : พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. สาขาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีอาหาร

นวัตกรรม / การสังคมสงเคราะห์

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำงานวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยและผลงาน

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : ชื่อแผนงาน

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อแผนงานวิจัย

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว :

๗.๔ งานวิจัยที่กำลังทำ :

ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๑

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

พระครูพิพัฒน์สุตคุณ

Phakhruphiphatsutakhun

๒. เลขหมายบัตรประชาชน

-

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (Email)

ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดโพธิ์ทอง ตำบลเนินมะกอก อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร

สถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร ๑๑๑ หมู่ ๒ ตำบลบ้านบุง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ๖๖๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๖๕-๒๒๖-๕๕๙๗ Email: phiphatsutakhun.jum@mcu.ac.th

๕. ประวัติการศึกษา (ปริญญาตรี - โท - เอก, สาขาสถาบัน)

ปริญญาเอก: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาโท: การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยนเรศวร

ปริญญาตรี: พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. สาขาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีอาหาร

นวัตกรรม / การสังคมสงเคราะห์

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำงานวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยและผลงาน

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : ชื่อแผนงาน

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อแผนงานวิจัย

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว :

๗.๔ งานวิจัยที่กำลังทำ :

ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๒

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

พระปลัดทัศนพล เขมจาโร (พรหมมา)
Phrapalad Thassanpol Khemacaro (Phomma)

๒. เลขหมายบัตรประชาชน

-

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

นักจัดการงานทั่วไป

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (Email)

ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดโพธิ์ประทับช้าง ตำบลโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร
๖๖๑๙๐

สถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร ตำบลบ้านบุ่ง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร ๖๖๐๐๐

โทรศัพท์ : ๐๙๕๖๔๒๑๕๕๕ Email:tassanapol.khem@mcu.ac.th

๕. ประวัติการศึกษา (ปริญญาตรี - โท - เอก, สาขาสถาบัน)

ปริญญาโท : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา วิปัสสนาภาวนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาตรี : พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. สาขาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีอาหาร

นวัตกรรม / การสังคมสงเคราะห์

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำงานวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยและผลงาน

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : ชื่อแผนงาน

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อแผนงานวิจัย

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว :

๗.๔ งานวิจัยที่กำลังทำ :

ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๓

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

นางสาวกวีภัทร ฉาวชานา
Miss KaweeapatChawchawna

๒. เลขหมายบัตรประชาชน

-

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (Email)

ที่อยู่ปัจจุบัน : ๓๒๗/๑ หมู่ ๕ ตำบลท่าพ้ออำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร ๖๖๐๐๐

สถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร เลขที่ ๑๑๑ หมู่ ๒ ตำบลบ้านบุง
เขต/อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร ๖๖๐๐๐

โทรศัพท์ : ๐๘๓๑๖๕๙๙๗๘ Email:kaweeapat.chao@mcu.ac.th

๕. ประวัติการศึกษา (ปริญญาตรี - โท - เอก, สาขาสถาบัน)

ปริญญาเอก : การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิจัยและประเมินผลการศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (กำลังศึกษา)

ปริญญาโท : การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิจัยและประเมินผลการศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

ปริญญาตรี : ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๖. สาขาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีอาหาร

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ การวิจัยในชั้นเรียน การวัดและการประเมินผล

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำงานวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยและผลงาน

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : ชื่อแผนงาน

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อแผนงานวิจัย

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว :

๗.๔ งานวิจัยที่กำลังทำ :

ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๔

๑. ชื่อ - นามสกุล

๑.๑ ภาษาไทย ว่าที่ร้อยตรีหญิง ดร.นพวรรณ ไชยชนะ

๑.๒ ภาษาอังกฤษ Act.Sub.Lt.Dr.Noppwan Chaichana

๒. เลขหมายบัตรประชาชน -

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (Email)

ที่อยู่ปัจจุบัน: บ้านเลขที่ ๑๓๓/๓ ถ.ชูเชิดน่าน ต.บางมูลนาก อ.บางมูลนาก จ.พิจิตร

สถานที่ทำงาน: วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร ตำบลบ้านปุง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร ๖๖๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๘๕๐๕๓๕๖๘๐ / ๐๘๑๐๔๕๕๗๒๐

Email: noppwan@hotmail.com/noppwan๙@yahoo.com

๕. ประวัติการศึกษา (ปริญญาตรี - โท - เอก, สาขาสถาบัน)

ปริญญาเอก: ปรัชญาดุสิตบัณฑิต (การวิจัยและพัฒนาทางการศึกษา)

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ปริญญาโท: การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยนเรศวร

ปริญญาโท: การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ประเมินการศึกษา) แขนงวิชาการวัดและ

ประเมินผลการศึกษา สาขาวิชาศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

ปริญญาตรี: ครุศาสตร์บัณฑิต (เคมี) วิทยาลัยครุนครสวรรค์

ปริญญาตรี: การศึกษาศาสตรบัณฑิต (บริหารการศึกษา)

ปริญญาตรี: การศึกษาศาสตรบัณฑิต (การวัดและประเมินผลการศึกษา)

ปริญญาตรี: การศึกษาศาสตรบัณฑิต (เทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา)

ปริญญาตรี: การศึกษาศาสตรบัณฑิต (การแนะแนว)

สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

สัมฤทธิบัตรบัณฑิต: สาขาวิชาวิจัยและประเมินผลการศึกษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

๖. สาขาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ เทคโนโลยีอาหาร

๖.๑ การวิจัยทางสังคมศาสตร์

๖.๒ การวิจัยวิทยาศาสตร์ทางการศึกษา

๖.๓ การวิจัยทางการศึกษา ศาสนา

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำงานวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยและผลงาน

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย: ชื่อแผนงาน

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย: ชื่อแผนงานวิจัย

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว:

๗.๔ งานวิจัยที่กำลังทำ: